

KÖNYVTÁRI

FIGYELŐ

1981 | 1

ORSZÁGOS  
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS –  
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI  
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT



# KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi  
Tanács és a Könyvtártudományi  
és Módszertani Központ  
folyóirata

27. ÉVFOLYAM  
1981. 1. SZÁM

Szerkesztő bizottság:  
Arató Ferenc, Balázs Sándor,  
Fekete Gézáne, Földi Tamás,  
Gál Andorné,  
Gálné Ballagi Ágnes,  
Héberger Károly, Horváth Tibor,  
Juhász Jenő, Kováts Zoltán,  
Kövendi Dénes, Mohor Jenő,  
Ruzsás Lajosné, Takács Miklós,  
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária  
Gerő Zsoltné  
(felelős szerkesztő)

Szerkesztőség:  
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.  
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként  
Példányszáma: 1000  
Egyes szám ára: 24,- Ft  
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta  
Előfizethető  
a postahivatalokban  
és a Posta Központi Hírlap Irodánál  
(Budapest 1900  
Telefon: 180-855)  
Csekk számlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető  
a Kultúra  
Könyv és Hírlap  
Külkereskedelmi Vállalatnál  
(Budapest P.O.B. 149  
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda  
Felelős kiadó Nemes Iván igazgató  
Készült a NPI nyomdájában  
7,35 A/5 ív terjedelemben  
Felelős vezető Vymeták Ferenc  
8182/80

HU ISSN 0023-3773  
Index: 26 408

### Helyreigazítás

1980/6. számunkban *Szilvássy Zoltánné* közleményének címe helyesen: Egy kis előzetes a készülő időszaki kiadvány szabványból (579.p.). Ugyanez vonatkozik az éves tartalomjegyzék 99. tételére is. Elnézést kérünk. (– a szerk.)

## TARTALOM

<b>KATSÁNYI Sándor</b>		
A kutatástól a gyakorlatig. Szélgjegyzetek az 1976/1980. évi könyvtárügyi kutatási program eredményeihez . . . . .	5	
<b>GYŐRI Erzsébet</b>		
A könyvtárosok továbbképzéséről . . . . .	15	
<b>KOVÁCS Ilona</b>		
On-line katalógusok, on-line katalogizálás . . . . .	23	
<b>HEGEDŰS Péter</b>		
Bibliográfiai adatbázisok a társadalomtudományok területén. Újabb fejlemények és irányzatok . . . . .	28	
<b>CSÚRY István</b>		
Levél a szakreferensekhez . . . . .	37	
<b>HAVASI Zoltán</b>		
CSÚRY István 1921–1980. . . . .	47	

## Kitekintés

<b>VINOGRADOV, V. A.</b>		
A Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer (MISZON) fejlesztése (Töm.: GREGOROVICZ Anikó.) . . . . .	49	
<b>LINE, M. B.</b>		
A gazdaságtalanság pszichopatológiája (Töm.: SZABÓNÉ TÖRS Hanna.) . . . . .	52	
A szovjet könyvtárak építészeti, berendezési kérdéseiről (Töm.: MÁNDY Gábor.) . . . . .	55	
A könyvtárat használók és nem használók életstílusa az Egyesült Államokban (NAGY Attila híradása.) . . . . .	57	
Közművelődési könyvtárpolitika Indonéziában (SEBESTYÉN György híradása.) . . . . .	58	

## Szemle

<b>Libraries in society – a reader. Könyvtárak a társadalomban. Szerk. GERARD, D. (Ism.: KOZMA László.) . . . . .</b>	<b>59</b>
---	-----------

A librarian's handbook. <i>Egy könyvtárosi kézikönyv. Összeál.</i>	
TAYLOR, L. J. (Ism.: MARÓT Miklós.) . . . . .	62
User education. Towards a better use of information resources. <i>Használók</i>	
<i>oktatása. Az információforrások jobb felhasználása felé</i> (Ism.: ORBÁN Éva.) . . . . .	64
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE . . . . .	67
Contents . . . . .	69
Inhalt . . . . .	73
Содержание . . . . .	77

**E számunk szerzői, munkatársai:**

**CSÚRY István** (KLTEK), GREGOROVICZ Anikó (MTAK), GYŐRI Erzsébet (MM), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), KATSÁNYI Sándor (KMK), KOVÁCS Ilona (OSZK), KOZMA László (OGYK), MARÓT Miklós (ELTE Egyetemi Könyvtár), MÁNDY Gábor (KMK) NAGY Attila (KMK), ORBÁN Éva (KMK), SEBESTYÉN György (MTAK), SZABÓNÉ TÖRS Hanna (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat).

## A KUTATÁSTÓL A GYAKORLATIG Széljegyzetek az 1976/1980. évi könyvtárügyi kutatási program eredményeihez

KATSÁNYI SÁNDOR

Egy új tervidőszakot mindig számvetéssel kezdünk. Ezt tette a Magyar Könyvtárosok Egyesületének szombathelyi, XII. vándorgyűlése is, amely a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia előkészítése jegyében zajlott. Legfontosabb előadásait rövidítve közölte a *Könyvtáros* 1980/10. száma (571–589.p.), teljes anyaga pedig az egyesület legközelebbi évkönyvében jelenik meg. Néhány általunk fontosnak ítélt terület áttekintése kimaradt. Felkért szerzőink ezekből kettőt – a könyvtári kutatások és a könyvtárosok továbbképzését elemző írásaikkal – lapunk hasábjain pótolnak. (– a szerk.)

„Könyvtárügyünk fejlődésének egyik kulcskérdése, hogy sikerül-e a kor színvonalának megfelelő ismeretanyagot a fejlődés rugói közé iktatnunk” – ezzel a mondattal kezdi A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programtervezete a könyvtári kutatások feladatainak vázolását.<sup>1</sup> A távlati terv tehát nem a szűken értelmezett kutatásokból, hanem a tág értelemben felfogott, a könyvtári munkához szükséges ismeretanyagból indul ki, hasonlóképpen, mint azt a könyvtári kutatásokat elemző egyik tanulmány tette korábban, a továbblépés kulcsfeltételének tartva „a szakmai software-t, azaz ismeretanyagot, tudatot, kutatást, elméletet”.<sup>2</sup> Az itt következő áttekintés, – mely teljességre eleve nem vállalkozhat, kényszerű szubjektivitását pedig előre bevallja – hasonlóan közelít tárgyához. Nem azt vizsgálja, hogy az elmúlt években hány kutatási jelentés került folyóiratokba vagy asztalfiókba, hanem arra kíváncsi, hogy az új ismeretekből mi jutott el „a fejlődés rugói közé”. Avagy megfordítva: eljutott-e a szükséges új ismeret az alkalmazókhoz? Jól működött-e az azért felelős mechanizmus, jól gazdálkodtunk-e behatárolt szellemi energiáinkkal és lehetőségeinkkel?

### I.

#### Keresztmetszet

#### A társadalmi igény vizsgálata<sup>3</sup>

A nemzetközi fejlődési tendenciákat csírájukban finom érzékkel megragadó *Sebestyén Géza* már 1960-ban az empirikus olvasás- és irodalmi igényvizsgálatokat és a könyvtár társadalmi funkciójának szociológiai megközelítését állította távlati kutatási tervzetének élére.<sup>4</sup> Az olvasásnak – elsősorban a szabadidős tevékenységet jelentő

olvasásnak – a vizsgálata azóta az egyik legenergiusabban művelt könyvtári kutatási tevékenységgé izmosodott. Az elmúlt öt évben nemcsak a szépirodalmi művek befogadásának korábban kezdett sokágú vizsgálata folyt tovább, hanem előbbrelépés történt az ismeretközlő olvasmányok terén is, és megkezdődött egy fontos témának, a gyerekek olvasási szokásainak reprezentatív felmérése. A 60-as évek alapozó munkái után most már nagyobb teret kaphattak a könyvtári gyakorlatot közvetlenebbül érintő területek is: az olvasási szokások irányításának optimális módszereit több szinten is vizsgálták (olvasószolgálat, iskolai oktatás, klubfoglalkozások, olvasótábor). A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája (MAKSZAB) szerint az olvasáskutatás eredményezte a legtöbb önálló kiadványt, e témakörből hangzott el legtöbb előadás a hálózati továbbképzéseken, és ez a kutatási terület jutott el az összegezés első lépcsőjéhez 1979-ben egyetemi-főiskolai jegyzet (valójában inkább rendszerezett szöveggyűjtemény) formájában.

A szakirodalmi igényeket és szükségleteket vizsgáló könyvtárosok és intézmények nem kaptak ilyen erőteljes kutatóközponti támogatást; a vizsgálatok módszertani kultúrájának fejlesztését egy külföldi szakirodalmi szemle, egy társadalomtudományra korlátozódó módszertani útmutató és egy központi továbbképző tanfolyam szolgálta. A konkrét vizsgálatok ugyanakkor jelentősen előre léptek a társadalmi igény egzakt megragadása terén; a kandidátusi értekezés szintjét elérő orvostudományi szakterületi felmérést és az Országgyűlési Könyvtárban folyó kutatást lehetne talán közülük e szempontból leginkább kiemelni. Itt kell megemlítenünk, hogy a szak- és felsőoktatási könyvtárhasználat vizsgálatok terén a kívánatos továbblépés nem történt meg, lemaradtunk a nemzetközi színvonaltól.

*Sebestyén Géza* húsz évvel ezelőtt a legelső – alapvető – elméleti feladatként a könyvtár szociológiájának kidolgozását nevezte meg. „Fel kell derítenünk a könyvtárat létrehozó társadalmi hajtóerőket, szükségleteket; innen kell magyaroznunk sajátos vonásaikat, jellegüket, továbbmenően változásaikat is. De kutatni kell egyben a könyvtár társadalomalakító munkáját is... A hatások és kölcsönhatások közös tisztázása útján juthatunk el a valóság olyan képéhez, amely tudományosnak nevezhető.”<sup>5</sup> Sebestyén néhány igényes külföldi könyvtárszociológiát is felsorolt. Azóta természetesen újabbakat is tudnánk hozzátenni. A magyar könyvtárszociológiát azonban máig sem.

## A dokumentumbázis alakításának és leírásának optimalizálása<sup>6</sup>

A könyvtárhasználók igényének növekedését nem követő gazdasági lehetőségeink teszik változatlanul időszerűvé az elmúlt tervciklus meg nem oldott feladatát: a szakkönyvtári dokumentumbázis koordinált és gazdaságos fejlesztését szolgáló gyűjtőköri koncepció kimunkálását. Figyelemre méltó viszont a szakkönyvtári állományelemzésekben a korszerű módszerek, különösen a bibliometria térhódítása, az információk avulásának tudományos igényű vizsgálata.

A közművelődési könyvtárak állományalakítási kérdéseiben két fontos területen léptünk előre: egyrészt a központosított ellátási rendszerek valamint a közös iskolai és

közművelődési könyvtárak gyűjtőköri modelljének kidolgozásában, másrészt az 1945 utáni hazai könyvtermés szelektív áttekintését nyújtó címjegyzék-sorozat megindításában.

Könyvtárügyünk nagy lélegzetű és a gyakorlatot is szélesen érintő feladata ezekben az években a dokumentumleírás új szabványainak kidolgozása: a könyvek, a periodikumok és az egyéb dokumentumok bibliográfiai leírási szabályainak a nemzetközi követelményekhez igazodó kimunkálása és a dokumentumleírással kapcsolatos egyéb szabványok elkészítése. E munka megszabja a következő öt év feladatát is: a dokumentumleírási és katalógusszerkesztési ismeretek átadása különféle szinteken (a könyvtártechnikustól az egyetemi képzettségig); e célból útmutatók, tankönyvek, összefoglaló kézikönyvek írása, tanfolyamok szervezése.

### Információtároló és -visszakereső rendszerek<sup>7</sup>

Az olvasásszociológia mellett a könyvtárelméletnek alighanem ez a területe fejlődött az elmúlt fél évtizedben a legdinamikusabban. Itt volt a társadalmi gyakorlat kihívása a legerősebb: mind az új gépesített rendszerek, mind pedig az új indexelő eljárások nemcsak inspirálták, hanem ki is kényszerítették az elméleti munkákat.

A tezauruszok gyakorlati elterjedésével együtt járt a tezauruszok elméletének fejlődése, igényes monográfiák írása, majd a szabvány megjelentetése. A gépi SDI hirtelen előretörése, a permutált indexek elterjedése következtében gyorsan fejlődött a profilszerkesztés, a kulcsszóelemzés, az információkereső nyelvekkel való foglalkozás. Itt említendő az ETO teljes magyar kiadásának megszervezése és az ETO számítógépi kezelését biztosító programok kidolgozása is. A szakmán kívül is folytak olyan nyelvészeti kutatások, melyek az informatikai osztályozás fejlesztéséhez nélkülözhetetlenek (pl. automatikus morfológiai elemzések). Változatlanul hiányoznak azonban az összegező-áttekintő-alapozó munkák; a visszakereső tájékoztatás elméleti kérdéseiben erőteljesebben kellene a külföldi eredményeket adaptálnunk. Alapozó ismereteink fejlesztésre szorulnak: hiányzik a különféle szakirodalmi osztályozási szintek és módszerek összehasonlító (funkcionális) vizsgálata, az egyes szakterületek, illetve dokumentumfajták osztályozási sajátosságainak elemző összehasonlítása.

A számítógép gyors térhódítása ugyancsak kihívást jelentett. Üzemszerűen működő gépesített rendszerek jöttek létre vagy állnak megvalósításra készen: számítógépes gyarapodási jegyzékek, cédulasokszorosítás bemeneti lyukszalag segítségével, KWIC indexek, mágnesszalagos adatbázisok, honosítás alatt levő bázisok, kísérleti terminálkapcsolatok stb. Az MNB is számítógépes előállításra tért át.

Mindezek nyomán fellendült és különös fontosságot kapott a gépesítést lehetővé tevő szabványosítási munka: a KGST NTMIR dokumentumainak magyar nyelvű megjelentetése, köztük sorozatban a normatív dokumentumok. Változatlanul feladatunk — egyik legfontosabb tervezési-fejlesztési feladatunk — a géppel olvasható információcsere folyamatos megteremtése, szervezeti és technikai feltételeinek kimunkálása, és adaptációs-szervezeti kutatások folytatása a külföldi számítógépes szolgáltatások bevezetésére.

Kiemelkedő jelentősége miatt külön is hangsúlyoznunk kell a nemzeti bibliográfiai rendszer továbbfejlesztésének eredményeit és azokat a fontos feladatokat, melyek távlatokban az egész magyar könyvtári ellátási rendszerre meghatározó hatással lesznek.

### A könyvtári rendszer fejlesztése

Ez az a témakör, ahol a legnehezebb, vagy talán lehetetlen szétválasztani a szoros értelemben vett kutatást az ugyancsak elméleti felkészültséget kívánó fejlesztéstől, a tudományosan ellenőrzött kísérletet a könyvtárpolitikai jellegű kezdeményezéstől, a tanulmányt a publicisztikától. A működésében is egységes országos könyvtári rendszer fokozatos megteremtése számos ponton szervezeti intézkedést és jogi szabályozást kívánt, ezek előmunkálatait bizvást sorolhatjuk a könyvtárelméleti munkák körébe. Szoros értelemben vett kutatást viszont e területen keveset találunk; a legfontosabb talán a közművelődési könyvtári ellátottság szintbemérési vizsgálatának megkezdése, a központi szolgáltatások fejlesztése és a komplex (oktatási és közművelődési) intézmények kísérlete. Itt említhetjük a könyvtári közönségkapcsolatok egyre szélesebben kibontakozó szakirodalmát is.

Az előttünk álló elméleti-fejlesztési feladatok legfontosabbjai az egységes rendszer fejlesztésével függenek össze. Ilyen feladat: az országosan egységes könyvtári rendszer és egyes alrendszerei modelljének kidolgozása, különös tekintettel a gépesítésre; a könyvtári rendszer kapcsolatai az információs, az oktatási és a közművelődési rendszerrel.

Más adósságunk is van ezen a téren. Elmaradtunk a könyvtári üzem optimális folyamatszervezési, munkaerő- és pénzgazdálkodási modelljeinek és normatíváinak kidolgozásában, a könyvtári munkafolyamatok komplex gépesítésének kísérleteiben, s nem rendelkezünk megbízható adatokkal a könyvtári szakmberszükségletről és -ellátottságról.

### Forrásfeltáró tevékenység<sup>8</sup>

A magyar kultúra írásos dokumentumainak szakszerű feltárása: régi és megbecsülést szerző hagyomány folytatása. Ez a munka lényegesen több, mint könyvtári állományfeltárás: a „Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása” c. főiránynak nevezett országos vállalkozás fundamentális része. A könyvtári kutatási programban szereplő, nemzeti jelentőségű forrásfeltáró munkálatok többsége megindult, illetve folyamatosan haladt, bár gyakran anyagi-tárgyi nehézségektől késleltetve.

E munkálatok közül – a teljesség igénye nélkül – kiemelhetjük a magyarországi kódextöredékek feltárásának eredményeit (Egyetemi Könyvtár, Központi Papnevelő Intézet Könyvtára, Esztergomi Érseki Könyvtár), az országos kéziratkatalógus előkészítő munkáit, az egyházi könyvtárak kéziratot forrásanyagának folyamatos feltárását. A Régi Magyarországi Nyomtatványok 2. kötete nyomdakész, a 3. kötet munkálatai folynak. A Magyar Könyvészet 1921–1944 retrospektív bibliográfia kézírata előkészületben van, ezen belül a Magyar irodalom c. kötet kész, a világirodalom és a nyelvészet sajtó alá

rendezett. Elkészült a hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve is (MTA-KM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság).

E hosszútávú munkák felsorolása nemcsak az eredményeket: az elkövetkező évek feladatait is jelezte.

Külön kell szólnunk a helyismereti források feltárásáról. E téren a hálózati központok tevékenysége érdemel külön figyelmet: a Budapest Bibliográfia monumentális vállalkozása után elkészült valamennyi megye sajtóbibliográfiája, mindenütt kurrens bibliográfiák számolnak be a helyismereti állomány gyarapodásáról, nagy lendületet vett a megyei folyóiratok repertorizálása. Segítséget jelentettek e munkához a Helyismereti kutatók kézikönyve c. sorozat megjelent kötetei, de adósságunk még az elméleti munkák elvi-módszertani szintézisét jelentő „Helyismereti módszertani kézikönyv” kiadása.

### Történeti kutatások<sup>9</sup>

„A történelem a máig ér” – mondta *Kóhalmi Béla* 1960-ban, a jelen könyvtárügyét is szolgáló történeti kutatások fontosságát hangsúlyozva. Az ő szellemét is követve az országos könyvtárügy 1976/1980-as kutatási programja különlegesen fontos feladatként az 1945 utáni könyvtártörténet fő fejlődési tendenciáinak feltárását és az 1867–1945-ös időszak kiadás- és könyvtártörténetének szintetikus feldolgozását jelölte meg. A történeti kutatás rendkívül értékes és a könyvtárügy közvetlen szükségletén messze túlmutató műveket alkotott, köztük korszakokat átfogó szintéziseket is, (bár a publikációk súlypontja nem a megjelölt területre esett). „A magyar könyv 500 éve” címen még *Kovács Máté* által indított összefoglaló vállalkozásból fejezetek készültek, legátfogóbb közülük a felvilágosodás és a reformkor magyar olvasóközönségét bemutató kötet. Előrehaladt a múlt század és a századforduló könyvtár- és kiadáspolitikájának kutatása; a Régi Magyar Nyomtatványok szerkesztésével párhuzamosan is fontos könyv- és nyomdászattörténeti kutatások folytak. Az alpművek közé kell sorolnunk A magyar sajtó története első kötetét (1705–1848), megjegyezve, hogy ez a mű, valamint a könyvkiadás és a könyvterjesztés történetét feltáró több fontos mű a könyvtárakon kívül jött létre.

Külön említést érdemelnek azok a megyei könyvtárak, melyek a helyismereti tevékenység keretében érdemlegesen hozzájárultak a helyi kiadás- és könyvtártörténet feltárásához (például a Mindenes Gyűjtemény repertórium – Tatabánya – és a vásárhelyi olvasóegyletek és könyvtárak története), és az évfordulóikat tudományos ülészekkel és kiadvánnyal ünneplő nagy könyvtárak (MTA Könyvtára, OSZK, FSZEK). Az elmúlt öt évben megvédett bölcsészdoktori értekezések fele szintén helyi nyomda- vagy könyvtártörténetet, illetve folyóirattörténetet dolgozott föl.

Az eredmények fényében még nagyobb a hiányérzetünk: a szakma nem kapta meg az 1945 utáni könyvtártörténet elemző feltárását, azt az alapot, mely jelen problémáink megoldását és a jövő tervezését a legközvetlenebbül segíthetné, sőt az a javaslat sem valósult meg, hogy „elsősorban a könyvtártörténeti szintézis létrejöttét elősegítő kutatásokat kell támogatni; ilyen témák: a hazai könyvtárügy szerkezetének változása; a könyv-

tárak belső szervezetének alakulása; a könyvtári munka formái és módszerei; a könyvtárosi szakismeretek története...” stb.<sup>10</sup>

## Arányok

Mióta értékelő szándékkal számbaveszik a könyvtári kutatásokat, felmerül az egyes témák arányainak kérdése. A máig is példamutató pontosságú és logikájú körképet rajzoló *Kőhalmi Béla* 1954-ben így írt: „Könyvtárosaink jobban szerették magukat irodalomnak vagy történészeknek láttatni, mint szaktudományuk mestereinek. Nem csoda tehát, ha tudós értelmiségünk körében sem találkozunk a korszerű könyvtárosi munka helyes értékelésével. Gyakori nézet az, hogy a könyvtárossághoz elengedhetetlenül szükséges ugyan egy tudományágban való alaposabb jártasság, de a könyvtárosi tudnivalók mellékesen, járulékosan, menetközben, minden erőfeszítés nélkül megszerezhetők.”<sup>11</sup> 1960-ban a könyvtártudományi kutatás kérdéseit elemző kétnapos anketon *Lázár Péter* már széleskörű adatgyűjtésre támaszkodva közölte, hogy a bejelentett 189 könyvtártudományi témából 115 könyv- és könyvtártörténeti, és csak 74 könyvtárügyi.<sup>12</sup> Az évtized végére (1966–1970 között) a történeti kutatások aránya 25%-ra csökkent, felfutott viszont az információtárolás és visszakeresés iránti érdeklődés (csaknem 20%), és növekedett a társadalmi igény kutatása (a témák 17%-a).<sup>13</sup> A vázolt tendencia a 70-es évek végén tovább tartott. A bejelentett történeti témák 18%-ot tesznek ki; a „könyvtár és társadalom, olvasáskutatás, igényvizsgálat” témakör viszont megközelíti a 30%-ot. Változatlanul erős az érdeklődés az információtároló és visszakereső rendszerek iránt (20%), a többi témakör 7–14%-ban részesedik.<sup>14</sup>

A bejelentett kutatások azonban csak korlátozva tükrözik a tényleges szellemi tevékenységet. Nem érdektelen kiegészítenünk egy másik megközelítéssel: az egyetemi doktori címre pályázó könyvtárosok szabadon választott és a Könyvtártudományi tanszékre benyújtott témáival. A tanszék 1975/80 között 36 disszertációt fogadott el; ebből 20 történeti, 16 mai könyvtárügyi témájú. A mai témák közül 7 az információtároló és -kereső rendszerekkel foglalkozik, az egyéb témakörökre 2–4 vállalkozó jut. A 20 történeti témából 16 helyi nyomdatörténet, helyi könyvtártörténet vagy egy-egy folyóirat története.

## II. Hosszmetszet

### Műfajok

Régi, de nehezen orvosolható panasza a kutatásokkal foglalkozó szakirodalomnak a műfajok összekeveredése. Gyakorlati célú vizsgálatok keverednek a tényleges tudományos eredményt hozó publikációkkal, rendszerfejlesztő jellegűek a helyi módszertaniak-

kal. A közelmúltra is ez a jellemző. Bármilyen nehéz azonban a műfaji csoportosítás, a helyi gyakorlati és helyi módszertani vizsgálódások túlnyomó számbeli fölénye az alapozó-rendszerfejlesztő kutatásokkal szemben azonnal föltűnik, akár a bejelentett kutatásokat, akár a megjelent publikációkat vesszük számba.

Még feltűnőbb a részletkutatások és a szintézisek aránytalansága. Voltaképpen még aránytalanságról sem beszélhetünk: a nagy hagyományokkal rendelkező forrásfeltáró munka és az ugyancsak nagymúltú történeti kutatások kivételével egyáltalán nem születtek szintézisek. A dolgok természetes rendje és a szakma természetes érdeke egyaránt azt kíváná, hogy a részkutatások sora időnként egy-egy nagyobb terület teljeskörű áttekintésévé szervesüljön. Ezek az áttekintések természetesen többek, mint a részletek összegei; gondoljunk a „*Sallai–Sebestyén*”-re, a „*Szentmihályi–Vértessy*”-re, melyek nemzedékek szemléletet formáló tanítómestereivé váltak. Ilyen kísérlet a könyvtárban területén az elmúlt fél évtizedben egyetlen történt: a debreceni szerzőgárda tájékoztatási tankönyvsorozata. (Az is a főiskolai tankönyv-jelleg korlátai közé kényszerítve, megfosztva a teljes értékű szintézis lehetőségétől.) Kedvező jelnek, az összegezés felé vezető lépésnek tartom a nemrég megjelent tematikus köteteket, pl. a bibliográfia kérdéseiről, a gyermekkönyvtári munkáról stb. Természetesen ezek még nem kézikönyvek, hanem több-kevesebb sikerrel összezsírozott tanulmánygyűjtemények. A nagy többségre azonban változatlanul érvényes a korábbi megállapítás, hogy „a kutatók reprezentatív műfaja a folyóiratcikk.”<sup>15</sup> (Az összegező művek létrehozásának lehetőségére még visszatérek.)

Ha a hazai kutatók műfaja a folyóiratcikk, akkor a külföldi szakirodalom tolmácsolásának reprezentatív formája a referátum. Amilyen sokoldalú és gazdag referátumszolgáltatásunk, olyan szegények vagyunk publikált szakmai fordításokban. Ez a kérdés azonban már több, mint műfaji probléma: külön fejezetet érdemel.

## Külföldi eredmények átvétele

Egy mondat erejéig ismételjük meg itt kiindulópontunkat: a szakmának végső soron nem „eredeti kutatásokra”, hanem használható ismeretanyagra van szüksége; ezt pedig onnét kell vennünk, ahonnan jó minőségben és gazdaságosan beszerezhető.

A könyvtári munka: egy adott társadalom szolgálata megfelelő technológiai apparátussal. A magyar társadalom igényeit, elvárásait, benne a könyvtárügy lehetőségeit senki nem fogja helyettünk feltárni; a technológia viszont egyre nemzetközibbé válik, s ezért eredményei egyre inkább adaptálhatók. Az átvétel e területen nemcsak lehetséges, hanem gazdaságilag hasznos, a továbbfejlődés szempontjából pedig szükséges.

Ha a szakmán túl körütekintve sorra vesszük az elmúlt évtizedekben nálunk megismosodott új tudományágakat, úgy látjuk, hogy sokszor valóságos szellemi frontáttörést okozott egy-egy jól sikerült külföldi tanulmány-válogatás megjelentetése. Emlékezetes pl. A szociológiai felvétel módszerei c. tanulmánygyűjtemény iskolát teremtő hatása, de más példákat is felsorolhatnánk. Ám nem is kell kilépnünk szakmánk kereteiből: az idősebb nemzedék jól emlékszik még a *Sebestyén Géza* által szorgalmazott könyvtári fordítássorozat látóhatárt nyitó, mozgósító hatására.

A könyvtári ismeretek terén – bár a magyar könyvtárügy képviselői nagyon aktívan kapcsolódtak be a nemzetközi kutató-fejlesztő munkákba, s bár a külföldi könyvtári-informatikai szakirodalom hazai dokumentálása Európa-szerte elismert – ami az önálló kiadványokat illeti: mintha mindent mi akarnánk fölfedezni. A külföldi irodalom csak a szabványfordítások és a referátumok szintjén jelenik meg magyarul; ezen kívül az elmúlt öt évben néhány szemle-kötet nyitott kaput (a jövő könyvtáiról, a könyvtárosképzés tendenciáiról, az igényvizsgálatokról stb.); a bibliográfia kérdéseiről pedig tanulmányfordítás gyűjtemény látott napvilágot. Nagyobb lélegzetű, összefoglaló könyvtári munka lefordítására nem került sor.

Azt hiszem, szemléletünkben és kiadáspolitikánkban egyaránt hiba van. Már a főiskolai dolgozatokban is túlértékeljük az „önálló eredményeket” és kevésbé követeljük meg a külföldre való kitekintést. Könyvtári kiadáspolitikánkban pedig a következő öt évre áthúzódó feladata maradt a könyvtárgépesítés, az informatika, a nem-hagyományos dokumentumok, a könyvtárápítás és berendezés legjobb külföldi monográfiáinak kiválogatása és kiadása – ha kell, a hazai kiadványok korlátozása árán is.

### A szakmai ismeretek összegezése

Nyugtalanító ellentmondás: az ismereteknek az az impozáns tömege, melyet dolgozatom első részében bemutatni törekedtem, akár a gőzmozdony hőenergiája, jelentős részben elvész mire hatni kezdene, azaz mire a legjobban érdekeltkehez, a könyvtárosi szakmát tanulókhöz eljutna. Az ellentmondás magva: az elmúlt öt évi kutatásoknak és azok publikációinak teljes felsorolása különszámot igényelne, ugyanakkor a megjelent új könyvtárosi tankönyvek félkézen megszámlálhatók. Tankönyvellátottságunk rég nem volt olyan hiányos és avult, mint jelenleg. Vajon elavult tankönyvek mellett hogyan iktatjuk a kutatási eredményeket „a fejlődés rugói közé?”

Az aggasztóan rossz ellátottság legfőbb okát abban látom, hogy hiányzik a primér kutatásokat és a tankönyveket összekötő legfontosabb láncszem: a szakmai ismeretek összegezése. Ennek nélkülözhetetlenségét *Kőhalmi Béla* – aki nemcsak tudós volt, hanem pedagógus is – már 1954-ben megfogalmazta könyvtártudományi feladataink első pontjai között: „Több munkaközösség többévi munkájának egyesítése egy nagy magyar könyvtártudományi kézikönyv megírására.”<sup>16</sup> Javaslatát ma is érvényes.

Bár az OKDT Kutatáspolitikai Szakbizottsága 1975-ben ismét leszögezte, hogy „gondoskodni kell a hiánypótló művek, például az alapvető könyvtártani kézikönyvek megjelentetéséről”,<sup>17</sup> e sorozat tervét mai számvetésünkör is a „tartozik” rovatba írhatjuk, s mint törlesztendő adósságot vihetjük át a 80-as évekbe.

Milyen kötetekből állhatna ez a sorozat (a „sorozat” szót inkább eszmei, mint formai értelemben véve)? Időszerű lenne a magyar könyvtárügy – könyvtárpolitika, intézmény- és irányítórendszer – részletes bemutatása; a szocialista országok és néhány kapitalista ország könyvtárügyének elemző ismertetése és a könyvtári üzem (folyamatszervezés, munkaerő-, anyag- és pénzgazdálkodás, modellek és normák stb.) kézikönyvének kidolgozása. A könyvtártechnológia köteteit külföldi kézikönyvek átvételével (fordítással,

szükség szerint adaptálással) lehetne a legracionálisabban létrehozni. Átvehető lenne az informatika, az osztályozási rendszerek, a könyvtárgépesítés, a könyvtárápítás és berendezés, a nem hagyományos dokumentumok könyvtári technológiájának a mi körülményeinkhez legjobban alkalmazható külföldi kézikönyve. A dokumentumleírással összefüggő szabványok megjelenése után égetően sürgős lesz a dokumentumleírás és katalógusszerkesztés kézikönyvének összeállítása; csak később leszünk viszont felkészültek a magyar olvasásismereti szintézis (olvasásszociológia; -pszichológia és -pedagógia), valamint a használó-központú olvasószolgálati kézikönyv megalkotására. E témakörökből külföldi tanulmányok gyűjteményes kötetbe foglalása jelentheti ma az összegezés elérhető maximumát.

Lehet, hogy ezt a tervet sokan irreálisnak, lehetőségeinkhez mérten fényűzőnek tartják. Én éppen ellenkezőleg azt tartom irreálisnak és fényűzésnek, ha számtalan részletkérdésre szórjuk szét erőinket, miközben az alapfeladatok megoldatlanok maradnak.

### Kutatók, kutatóműhelyek

Ez az áttekintés a kutatások tartalma és a könyvtárügy szükséglete közötti összhangot igyekezett megvizsgálni; meghaladja kereteit a kutatások szervezeti kérdéseinek boncolása. Egy kérdésben mégis kivételt kell tennem.

Szervezeti szempontból a kutatások között megkülönböztethetjük – némi önkényességgel – 1. a munkakör keretében végzett –, 2. tartalmilag a munkakörhöz kapcsolódó és 3. a munkakörtől tartalmilag is független, „amatőrként” végzett kutatómunkát. A könyvtárügy központi törekvéseit szolgáló munkák, különösen pedig azok a nagyobb arányú vállalkozások, melyek hiányáról és szükségességéről az előzőkben esett szó, elsősorban munkaköri feladatként, vagy legalábbis ahhoz kapcsolódva végezhetők. Ha tehát ezekben a nagyobb arányú vállalkozásokban a terveciklusról-terveciklusra ismétlődő direktívák ellenére, a világosan megfogalmazott feladatok ellenére sem tudtunk lényegesen előrehaladni, akkor az okot szervezeti kérdésekben kell keresnünk. A kívánthoz mérten csekély haladásunk oka, hogy szerényen haladtunk a kedvező változások premiszáí terén is: a műhelyek megerősítésében, kutatói kapacitás biztosításában, a személyi tényezők megjavításában, az ösztönzési rendszer tökéletesítésében.

Ha tehát a 80-as években a továbblépés útját keressük, mindenekelőtt az ösztönzési rendszer megváltoztatására kell erőfeszítéseket tennünk, olyan változásokra, melyek hathatósan motiválják a könyvtárügy központi törekvéseit szolgáló kutatásokat. A jól működő ösztönző rendszer eredményesebb lehet a közvetlen direktíváknál. Ez azt is jelenti, hogy a jövőben – a reális lehetőségekből kiindulva – az eddigieknél erősebb szelekció lenne szükséges: célszerűbb lenne kevesebb témát erőteljesebb támogatásban részesíteni. Természetesen a könyvtárpolitikai döntéseket tudományosan előkészítő, a szolgáltatások minőségi fejlesztéséhez hozzájáruló, a felsőfokú könyvtárosképzés számára szakismereteket szintetizáló kutatásokról van szó. (Az is természetes, hogy mindez nem korlátozza a munkaidőn kívüli amatőr kutatás szabadságát.)

Amikor kevesebb téma erőteljesebb támogatását javaslom, természetesen nem egyszerűen témakörökre gondolok; pontosabb lenne a „kevesebb feladat erőteljesebb

támogatása” kifejezés. Áttekintésem előző fejezeteinek talán sikerült bizonyítaniuk, hogy a témaválasztás a probléma egyik oldala csak; egy-egy témával való „foglalkozás” még nem jelenti azt, hogy az elmélet könyvtárügyünk minőségi továbblépéséhez megfelelő színvonalú ismeretet is szállított.

A könyvtárügynek a legjobb „szállítókat”: a legjobb kutatókat és kutatóműhelyeket kell erőteljesebben támogatnia. Az ő munkájuk – hadd zárjam írásomat a kezdő szavakkal „könyvtárügyünk fejlődésének egyik kulcskérdése.”

## FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS JEGYZET

1. A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programja. Irányelvek a távlati tervezéshez. Tervezet. Bp. 1980. Országos Könyvtárügyi Tanács. 82 p.
2. PAPP István: A könyvtári kutatásokról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1976. 3.sz. 99–109.p.
3. E témakörbe sorolom az országos könyvtárügyi kutatási program központi kutatási főirányainak 1–2–3. pontját, tehát a következőket: 1. A könyvtár és társadalmi környezete. 2. Az olvasás folyamata. 3. Szakirodalmi igények és szükségletek. Az 1–2. pontról KAMARÁS István, a 3. pontról NAGY Lajos készített 1980-ban áttekintést; kéziratot munkáik adatait felhasználtam.
4. SEBESTYÉN Géza: A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai tervei. = A könyvtártudományi kutatás kérdései. Bp. 1961. OSZK–KMK. 75–101.p.
5. SEBESTYÉN Géza: id.m. 79.p.
6. MÁNDY Gábor kéziratot tanulmányának felhasználásával.
7. HORVÁTH Tibor kéziratot tanulmányának felhasználásával.
8. HAVASI Zoltán és VAJDA Kornél kéziratot tanulmányainak felhasználásával.
9. FÜLÖP Géza kéziratot tanulmányának felhasználásával.
10. PÁLVÖLGYI Endre: A kutatás irányai és jellemző sajátosságai az 1800 utáni könyv- és könyvtártörténetben. = Könyvtári kutatások. Szerk. HAVASI Zoltán. Bp. 1978. NPI. 137.p.
11. KŐHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai. Bp. 1955. Akad. K. Klny. MTA Nyelv- és Irod. tud. Oszt. Közl. 3–4. sz. 357.p.
12. LÁZÁR Péter: A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete és értékelése. = A könyvtártudományi kutatás kérdései. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ ankétja, Budapest, 1960. június 13–14. Bp. 1961. 41.p.
13. A könyvtártudományi kutatómunka továbbfejlesztése. Bp. 1971. OSZK–KMK. 171. Melléklet: Könyvtártudományi kutatások és pályázatok számszerű adatai 1966–1970.
14. Az 1977/78-ban indult könyvtári témájú kutatások jegyzéke. Összeáll.: JORDÁN Katalin. = Könyvtári Figyelő. 1978. 6.sz. 706–711.p. –, valamint a KMK-ba érkezett kutatásbejelentések alapján.
15. PAPP István: id.m. 101.p.
16. KŐHALMI Béla: id.m. 365.p.
17. ZIRCZ Péter: A könyvtári kutatások fejlesztése. = Könyvtári kutatások. Szerk. HAVASI Zoltán. Bp. 1978. NPI. 253.p.

## A KÖNYVTÁROSOK TOVÁBBKÉPZÉSÉRŐL

GYÓRI ERZSÉBET

Ismert okok miatt sokasodóban vannak a publikációk, amelyekben megméretik az elmúlt tíz esztendő alatt végzett munka. Aki e tanulmányok hivatkozásait is figyelmen kívül hagyja, az nemcsak a múltat, hanem a jövőt is veszíti. Aki pedig elkeseredik. Többszörösen így van ez a szakma képzési és továbbképzési helyzetét taglaló munkák olvasásakor. Több mint tíz esztendővel ezelőtt pontosan kirajzolódott a tennivalók, mindmáig korszerűen, mi több az elkövetkező időszakokra is érvényesen. A megtett út viszont fájdalmasan egyenetlen.

Ez a dolgozat csupán a továbbképzés vizsgálatát tekinti tárgyának, s csak annyi szót ejt a képzésről, amennyiben e két téma nem említhető egymás nélkül. A III. Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai a továbbképzéssel tételesen nem foglalkoztak, hiszen a képzés szilárd és korszerű rendszerének a megteremtését szorgalmazták mint elodázhatatlan tennivalót. A Könyvtári Figyelő 1980-ban egy egész számot szentelt a képzés problematikájának.<sup>1</sup> A tíz esztendő mérlege – minden jószándékú cselekvés ellenére – elszomorító. A képzés alappillérei nem épültek meg, a meglévők az évek során korrodálódtak, s most ezeken a pillérekön átívelni tudó híd – a továbbképzés – helyzetét kell szemügyre vennünk.

### A kezdetek

1963-ban – a különböző elszórt továbbképzési alkalmak elemzése után – megszületett a szakmai továbbképzés első országos, központilag irányított szervezeti rendszere. A Művelődésügyi Minisztérium által megjelentetett tájékoztató három összetevőt határozott meg, ezek: az ideológiai-politikai továbbképzés, az ellátandó szakterületek, szakmák szerinti speciális továbbképzés és a szorosán vett könyvtárosi szakismeretek továbbfejlesztése. Szervezetileg is megkísérelt a tájékoztató rendet teremteni, meghatározta a központi, a hálózati központok által szervezett, valamint a fejlett munkamegosztással működő nagykönyvtárak keretében rendezendő továbbképzések feladatát.

A *központi* szakmai továbbképzés megszervezését az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ (továbbiakban: OSZK–KMK) kapta feladatul. 1964-ben – a tájékoztató szellemében – elkészült a könyvtáros közvéleménnyel és a szakma irányítóival egyeztetett ötéves program, melynek eredménye öt esztendő alatt 84 konferencia, csaknem ötezer résztvevővel. Ennek a formának a legnagyobb érdeme

a szakma igen széles rétegeinek a megmozdítása volt, ekkor épültek ki az irányítók és a könyvtárak közötti széles körű kapcsolatok, hasznos információk cseréltek gazdát, a különféle könyvtárakban dolgozók részére országos tapasztalatcserére nyílt lehetőség. A szakma kiváló egyéniségei előadásokon, konferenciákon ismertették a hazai és nemzetközi könyvtárügy aktuális kérdéseit. Erőteljes hatása volt a hálózati központok által szervezett továbbképzésekre is.

„A továbbképzés valódi feladatát – hogy tudniillik gyorsan fejlődő szakmánkban a korszerű ismereteket folyamatosan és alaposan elsajátítsák a könyvtárosok – ez a rendszer nem tudta megoldani. Az öt év hazai tapasztalatai és a külföldi példák, valamint a könyvtárügy fejlődési irányzatai egyaránt arra mutattak, hogy meg kell valósítani a könyvtáros alapképzés és továbbképzés egységes rendszerét, amelyben a továbbképzés oktató jellegű és mind tartalmában, mind pedig szervezetét tekintve az alapképzésre épül”<sup>2</sup>

*A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia* tézisei a következőket állapították meg:

- „A könyvtári és tájékoztatási dolgozók továbbképzését a KMK 1–2 napos tanfolyamai és tanácskozásai, illetve a hálózati központok hasonló vállalkozásai – erőforrások hiányában – inkább csak jelzesszerűen tudták végezni. Csak az utóbbi időben nyílt szűkös lehetőség hosszabb, valódi specializálódást nyújtó tanfolyamok szervezésére.
- Minél előbb ki kell alakítani a szükségletekkel összhangban lévő továbbképzési rendszer koncepcióját, különös figyelemmel a specializálódásra (számítógépes technika, alkalmazott pszichológia és pedagógia, könyvtár- és olvasásszociológia stb.). Ennek biztosítania kell egyrészt a legfontosabb új eljárások elterjesztését, másrészt az új feladatok ellátására való felkészülést. A továbbképzés rendszerét a képző intézményekre kell alapozni, de figyelembe kell venni a KMK rugalmasabb lehetőségeit is, s az általa szervezett tanfolyamokat a besorolásnál a képző intézetek által szervezett tanfolyamokkal azonosan kell elbírálni.”<sup>3</sup>

A Művelődésügyi Minisztérium 1970-ben újra megerősíti az OSZK–KMK szerepét a főhivatású könyvtárosok központi továbbképzésében.

*Futala Tibor* 1973-ban hangsúlyozta „egy részletes továbbképzési koncepció minél előbbi kidolgozásának szükségességét.”<sup>4</sup> 1974-ben el is kezdődött egy nagyobb lélegzetű munka. A Kulturális Minisztériumban is tárgyalások folytak a továbbképzés jövőjéről, de ismételten jelentkeztek a képzés gondjai, az erőt és a figyelmet arra kellett összpontosítani.

Nézzük tehát, hogyan alakult a továbbképzés a hetvenes években:

### **Képző-intézmények**

Az állami oktatás keretei között mindmáig egyetlen az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén 1975-ben indított kétéves posztgraduális információs tagozat. A leginkább kívánatos forma nem nyert tehát polgárjogot, az egyetem és az újonnan létrejött főiskolák képzési gondokkal küszködnek, így az egyediből nem lett általános.

## A központi továbbképzések

A jóváhagyott tervezet abból indult ki, hogy a gazdaság és a tudomány követelményeit figyelembe véve össze kell hangolni a kutatásokat és szorosan kapcsolni kell hozzá a továbbképzést. Így szolgálhatja a továbbképzés a kutatói utánpótlást is.

A 12–18 hónapos tanfolyamok vagy teljesen új ismereteket közvetítettek, vagy lényegesen új ismeretekkel gazdagították – elsősorban a rokontudományokban – a könyvtárosokat.

### *Új ismeretek közvetítése*

1970–78 között háromszor szervezték meg a KMK-ban a *Számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása* c. 18 hónapos tanfolyamot. A nemzeti könyvtár és más nagykönyvtárak gépesítési munkálataihoz nyújtott pótolhatatlan segítséget. A tanfolyamot a következő tantárgyak vizsgáival zárták: matematikai bevezetés a számítógépek alkalmazásához; az elektronikus számítógépek szerkezete és működése; rendszerelmélet és rendszertervezés; programozási alapismeretek; könyvtári és dokumentációs számítógépi információs rendszerek; a MARC II. számítógépes rendszer és alkalmazásai. A három tanfolyamon 75 hallgató végzett.

Kétszer rendezték meg a *zenei könyvtárosok* 18 hónapos továbbképző tanfolyamát. A közművelődési könyvtárak zenei részlegeinek könyvtárosai kaptak speciális könyvtári szakismereteket és fejleszthették zenei műveltségüket. A két tanfolyamon összesen 75 könyvtáros vizsgázott könyvtári és zenei tárgyakból. A könyvtári szaktárgyak: a zenei részlegek feladatai és működése; zenei dokumentumok címléírása; zenei osztályozás; szakirodalomismeret; közönségszolgálat; az audioteknika elméleti és gyakorlati ismeretei. A zenei szaktárgyak: egyetemes zenetörténet; magyar zenetörténet; népzene; szolfézs; stílustörténet; zenei formák; zenei terminológia; hangszerismeret.

Az 1974/75-ös tanévtől kezdve három alkalommal szerveztek 12 hónapos *osztályozási továbbképző* tanfolyamot. 119 könyvtáros tett sikeres vizsgát a következő témakörök hallgatása után: az osztályozás matematikai alapjai; visszakereső rendszerek; hierarchikus osztályozó rendszerek; az ETO jelzetalkotási szabályai, az egységes ETO-gyakorlat kialakulása; az ETO fejlesztése; a szakkatalógus szerkesztése; tárgyszavas osztályozás; indexek, indexelési eljárások; uniterm rendszerek; tezauruszok és tezauruszkészítés.

1979 februárjától 1980 májusáig 9 alkalommal rendezték meg az eddigieknél jóval rövidebb tartamú (5 napos), de a közölt ismereteket tekintve ténylegesen képzési funkciót betöltő *Új bibliográfiai leírás* c. tanfolyamot. Ezekben a tanfolyamokon 450 könyvtáros vett részt a legkülönbözőbb könyvtári hálózatokból. Itt külön meg kell említenünk, hogy az oktatók képzését is magára vállalta a tanfolyam.

### *Ismeretbővítés – kapcsolat a rokontudományokkal*

A *gyermekkönyvtárosi* továbbképző tanfolyamra három alkalommal került sor. Az egyéves tanfolyamok a következő témaköröket ölelték fel: fejlődés- és neveléslélektan;

bevezetés a pedagógiába; az olvasás szociológiai, lélektani és pedagógiai kérdései; magyar és külföldi gyermekirodalom; olvasószolgálat a gyermekkönyvtárban; a gyermekkönyvtár külső kapcsolatai; könyvtárhasználati foglalkozások és játékok. Összesen 122 fő végzett a három kurzuson.

*Az olvasószolgálati továbbképző tanfolyamot két alkalommal szervezte meg az OSZK–KMK. Az egyéves tanfolyamokon 120 fő végzett. A témakörök az alábbiak voltak: nevelés- és tanuláslélektan; csoportlélektan; -olvasáslélektan; nevelésszociológia; művelődésszociológia; olvasásszociológia; a könyvtári állomány mint tájékoztató bázis; a könyvtári tájékoztatás eszközei; a Magyar Nemzeti Bibliográfia; a történet-, jog-, irodalomtudomány és a politikai szakirodalom tájékoztatásának segédeszközei; tájékoztatási igénykutatás; dokumentáció, dokumentációs műfajok és szolgáltatások; információs rendszerek.*

*A speciális dokumentumok a könyvtárban című továbbképző tanfolyam első félévében az írásos nem-hagyományos dokumentumokkal, második félévében az AV anyagokkal foglalkoztak a hallgatók. Az OSZK–KMK és az Országos Oktatástechnikai Központ által közösen szervezett tanfolyamon 75 könyvtáros vett részt, elsősorban a közművelődési és az iskolai könyvtárakból.*

*Az egyházi könyvtárosok számára 1973-ban szerveztek egyéves, 150 órás tanfolyamot. Az ismeretek az egyházi gyűjtemények szakszerű feltárásához és kezeléséhez nyújtottak segítséget. 45 résztvevője volt a tanfolyamnak, akik elméleti ismereteken alapuló gyakorlati feladatok megoldása alapján kaptak bizonyítványt.*

*Bibliográfiai továbbképző tanfolyamot 1978/79-ben 46 fő végzett a nagy országos könyvtárak, a nagy közművelődési, és szakkönyvtárak munkatársai közül. Ez a tanfolyam is magára vállalta az oktatók képzését, illetve továbbképzését. A tanfolyam anyagában hangsúlyos helyet kapott az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UBC program), a Nemzeti Bibliográfia új funkcióinak megfogalmazása, a nemzetközi szabványok és alkalmazásuk, a folyamatos tájékoztatás és szelektív információterjesztés (SDI), a bibliográfiák készítésének elméleti és módszertani kérdései.*

*Az ajánló bibliográfia készítése c. tanfolyamot 27 közművelődési könyvtáros végezte el a záródolgozatként benyújtott annotált ajánló bibliográfia elkészítésével.*

*Vezetőképző tanfolyam segítette az „A” típusú közművelődési könyvtárak igazgatóit a korszerű vezetéselmélet kérdéseinek megismerésében. Ezt a programot megismélték és kibővítették a szakkönyvtárak vezetőinek, majd a „B” típusú közművelődési könyvtárak vezetőinek, végül a szakszervezeti hálózatban dolgozó vezető könyvtárosoknak. Ebben a továbbképzési formában 123 könyvtáros vett részt.*

*Módszertani továbbképző tanfolyamot 1979/80-ban szerveztek 33 közművelődési könyvtáros részvételével. Az egyéves, 140 órás tanfolyam a korszerű közigazgatási kérdésektől az ellátórendszerek kialakításáig, a dokumentumbázis gondozásának részleteivel, a gazdálkodási rendszerek bemutatásával ismertette meg a hallgatókat.*

*Az 1980/81-ben meginduló négy tanfolyam a következő témákban nyújt megújító ismereteket a könyvtárosoknak: hírlap- és folyóirattárak kezelése, osztályozás-koordinált indexelés; a szépirodalom könyvtári kérdései; szakirodalmi igény-, szükséglet és ellátottsági vizsgálatok.*

Az elmúlt tíz esztendő mérlege 32, a még be nem fejezett, de megindult tanfolyamokkal együtt 36 központi továbbképzési alkalom. A súlyos helyiséggondokkal küszködő intézmény kénytelen volt korlátozni az egyes tanfolyamokra felvehetőket számát.

A továbbképzéssel a szakma és a tanfolyamot végzettek elégedettek voltak. Mégsem hallgathatjuk el, hogy a kiadott bizonyítványoknak „csak” erkölcsi értékük van, jogilag nem ismertetett el a magasabb szaktudásról tanúskodó bizonyítvány. (vö.: A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Tézisek. Bp. 1970. NPI. 22–23.p.)

Amikor a teljes elismerés hangján szólunk ezekről a tanfolyamokról, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy miként a képzésben, úgy itt is találkozhatunk a sokféleség zavarával. A képzési alapok hiányával küzdő szakma mindent a továbbképzéstől szeretne megkapni.

### Szakkönyvtárak – információs központok

Az előbbiekből nyilvánvalóan kiderült, hogy a központi továbbképzések nem vállalkozhattak a különböző szakterületi könyvtárak és információs intézmények dolgozóinak szaktudományi ismereteinek bővítésére.

Ismert okokból ezen a területen még szorongatóbb a szervezett, az állami oktatásra épülő továbbképzés hiánya. Ennek következtében szinte minden hálózati központ keresi a megoldást, a saját területén kezdeményez, s még a több különböző hálózat összefogásával megszervezhető tanfolyamok is egymástól izoláltan jönnek létre.

Nem minden tanulás nélkül való *Jütner Eszter* gyűjtése, melyben a hazai szakkönyvtárak egyetlen esztendejét vizsgálja a továbbképzés szempontjából.<sup>5</sup>

Előljáróban annyit kell megállapítanunk, hogy szakkönyvtáraink nagyobb lélegzetű, magasabb óraszámú, szervezett tanfolyami keretbe fogott továbbképzést nem rendeztek. Igaz, ezekben az években még létezett a könyvtárosképző szaktanfolyam, tehát elsősorban könyvtárosaik képzését végezték. De erre az időszakra esik már a komplex államvizsgára való felkészítés is, tömegmérétekben.

A nagy szakkönyvtárak közül 1977-ben csak az AGROINFORM szervezett saját dolgozói és a hálózat könyvtárosai részére – 74 fő részvételével – speciális, más hálózatot egyértelműen nem érintő 40 órás tanfolyamot *A mezőgazdaság nagy változásai* címmel. Tematikája a növénytermesztés, kertészet, növényvédelem, állattenyésztés, állategészségügy és a mezőgazdaság gépesítésének kérdéseit ölelte fel. A közvetített dokumentumok tartalmi kérdéseivel egyetlen más hálózat sem foglalkozott továbbképzései során.

Általánosan, szinte minden hálózati központban visszatérő témák a szelektív információ-szolgáltatás; a mikrofilmes, mikrofilmlapos rendszerek; a KGST országok közötti információcseré keretében kapott szolgáltatások hasznosításának lehetőségei; a vállalati információszolgáltatás; az információs kiadványok szerkesztése, kiadása. Ez a tény is igazolja az állami oktatásra épülő továbbképzés hiányát.

Az OSZK–KMK 1979. decemberében felmérte a könyvtárosok továbbképzésével kapcsolatos igényeket, a kérdőívet eljuttatta a közművelődési és a szakkönyvtárak hálózati központjaiba. Nézzük a szakkönyvtárak érdeklődését, igényét:

A tanfolyam neve	igénylő könyvtárak száma	igényelt létszám
1. A dokumentumok új leírási szabványait ismertető tanfolyam	26	254
2. A számítógép és könyvtári felhasználása	21	77
3. Szakirodalmi igény- és szükségletkutatás	19	105
4. Speciális dokumentumok a könyvtárakban	19	61
5. 3 napos konferencia vezetőknek	18	69
6. Osztályozási tanfolyam. Koordinált indexelés	17	116
7. Osztályozási ismereteket elmélyítő tanfolyam. ETO	15	52
8. Hírlap- és folyóirattárak kezelése	12	23
9. Kéziratelőkészítés és reprográfia	11	37
10. Bibliográfiai elméleti tanfolyam	10	13

A táblázat csak az első tíz témát sorolja fel, az igények skálája jóval szélesebb.

Egyértelműen vezet az új leírási szabvány iránti érdeklődés, hiszen ez minden könyvtár létérdeke. Az osztályozási tanfolyam iránti ugyancsak nagyszámú érdeklődő természetes, hiszen itt az ETO-n kívüli egyéb rendszerek alkalmazásáról van szó.

### A közművelődési könyvtári hálózatok

A szerencsésebb sorsú megyei könyvtárak társulhatnak – és ezt néha meg is teszik – a székhelyükön működő egyetemi, főiskolai és szakkönyvtári továbbképzésekhez. Így legalább néhányuknak alkalmuk nyílik tapasztalatok cserélésére, másutt bevált módszerek megismerésére.

Csaknem minden megyei könyvtár szervezett 2–3 napos továbbképzéseket a *közoktatási reform könyvtári feladatairól*. Ezekről a tanfolyamokról fájó szívvel hiányoltuk az iskolai könyvtárosokat.

Nagy tömegeket mozgatott meg a *csoportképzéses szakkatalógus* szerkesztésének kérdésköre, e képzési formára több megyei könyvtár is társult.

Jól bevált és évek óta működik a *gyermekkönyvtárosok* legalább 3 megyét összefogó továbbképzési alkalma.

Időnként racionális összefogással 2–3 megye közművelődési könyvtárosai meghívott előadókkal konferenciákat szerveznek, ahol egy-egy szakterület időszerű problémáiról esik szó. Ha ezeket a programokat tanulmányozzuk, szembeötlő, hogy milyen kevés előadónk, oktatónk van, vagy mennyire nem fedezzük fel az oktatásra alkalmas szakembereket.

### Az iskolai könyvtárak

Említettük már, hogy kevés társulásban találkozunk az iskolai könyvtárosokkal. Továbbképzési alkalmaik oly ritkák és rövidek, hogy szinte mindig az alapoktól kénytele-

nek elindulni. Lényegileg alapfokú képzésről számolhatunk be, ez pedig nem tartozik beszámolóink témakörébe. Olvasáspedagógiai, pszichológiai, gyermek- és neveléslélektani ismeretek továbbfejlesztését szeretnénk látni a megújuló szakismeretek mellett.

## A Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Az elmúlt 10 esztendőben a maga lehetőségei között igen sokat tett a szakma lépéstartásáért, de még inkább a lépéshátrány megszüntetéséért.

*A területi szervezetek* – igényességüktől függően – tudtak tagjaiknak többet vagy kevesebbet nyújtani. Ahol volt és szántak arra energiát, hogy figyelemmel kísérjék a hazai könyvtárügy eseményeit, ott gyakran alkalmat teremtettek vitákra, vendégelőadókat hívtak, éltek az idelátogató külföldi könyvtárosok meghívásának lehetőségével. Ezek a formák a különböző hálózatokat is közelebb hozták egymáshoz.

*Az egyesület szekciói* elmélyült, igényes programokat biztosítottak tagjaiknak. Ebben a műszaki szekció járt elől, ma már múltja van a zenei és ifjúsági szekció továbbképzéseinek is. Igen sokat tett az egyesület a komplex államvizsgára való felkészítésért, ezért is a műszaki szekciót illeti a dicséret.

Egyesületi keretek között évente 80–120 alkalommal találkozhattak szakmai kérdések megvitatására a könyvtárosok. A munkáltatók is megértik lassan, hogy nem kollégáiknak tesznek engedményeket, ha egy-egy továbbképzésre elengedik őket, hanem az általuk vezetett intézmény érdekében cselekszenek.

Az évente rendezett vándorgyűlések egyre tudatosabb programjai is a továbbképzés erejével hatnak. Arról már e beszámoló keretében nincs is helyünk szólni, hogy ezek az alkalmak milyen fontosak a szakmai közösségi erő formálása szempontjából.

## Ami teljesen hiányzik

A jó pedagógusnak állandó igénye a megújulás. Tavalyi óravázlattal csak a megfáradt, közömbös tanár megy órára. Szakmánk oktatói, a továbbképzések előadói, ha igényesek, igen nagy energiával gyűjtögetik össze szakterületükről az új jelenségeket. Egyedüli forrásuk a szakirodalom, s néhány ritka tanulmányút. Az oktatók szervezett továbbképzésére máig nem került sor. Kivételt csak az utolsó két évben találtunk, amikor az új bibliográfiai leírást sajátíthatták el. Az unalomig idézett „változásban lévő szakma” új követelményeit, új ismereteit az oktatóknak kellene először elsajátítaniuk, de erre szervezett lehetőséget kell biztosítani.

## Az összegzés

Tíz évre visszatekintve igen változatos formákat találunk az egyes előadásoktól a 18 hónapos tanfolyamokig, az aktuális politikai-ideológiai témáktól az időszerű könyv-

tárügyi feladatokat elősegítő programokig. *Tóth Gyula* ide sorolja – és igaza van – a kül- és belföldi tanulmányútakat, tájértekezleteket, a nyelvtanulást, kisdoktorátust, a publikációval is záruló kutatásokat, sőt a továbbképzés egyfajta formájának tekinthető a 2/1976-os OM. sz. rendeletben biztosított kiegészítő államvizsgára való felkészülés is.<sup>6</sup>

*A jövőt illetően* a képzés alapproblémáinak megoldásával egyidejűleg azzal egységes rendszerré kell tenni a továbbképzést.

*Meg kell különböztetni*

- az államilag előírt, szervezett, a szakismereteket felújító vagy specializálódást nyújtó, oklevél-diplomával járó, a szakmában előlépést garantáló továbbképzést,
- a hálózati keretek között tartott, aktuális, önképzésre serkentő formákat,
- az egyéni igények alapján szervezett, illetve választott más területen végzett továbbképzéseket.
- A könyvtári és informatikai továbbképzést úgy kell szervezni, hogy 5–8 évente lehetőséget kapjon valamennyi felsőfokú végzettséggel rendelkező szakember ismereteinek megújítására, kibővítésére.
- A képzéssel egységes rendszerben megvalósított továbbképzést az ésszerű munkamegosztás alapján a felsőoktatási intézmények és az OSZK–KMK feladatává kell tenni.

Mindezen előfeltételek megteremtése után ki kell dolgozni az egységes továbbképzési rendszer legfontosabb programjait, azokat alaposan alá kell támasztani szakirodalmi forrásokkal. Ez utóbbira nem is egy jó példa volt az elmúlt tíz esztendőben az OSZK–KMK tanfolyamok kapcsán.

## HIVATKOZOTT IRODALOM

1. Könyvtári Figyelő. 1980. 2.sz.
2. VADÁSZ Ferencné: A központi szakmai továbbképzés öt éve. = Könyvtáros. 1976. 9.sz. 507–510.p.
3. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Tézisek. Bp. 1970. NPI. 22–23.p.
4. FUTALA Tibor: Szakmai koncepció a könyvtárosképzés rendszerének továbbfejlesztésére. = Könyvtári Figyelő. 1973. 1.sz. 19–31.p.
5. JÜTNER Eszter: Továbbképzés a magyar szakkönyvtárakban. Felmérés alapján készült helyzetkép az 1977. évről. Bp. 1978. Kézirat. 40 p. (KMK szakkönyvtár).
6. TÓTH Gyula: A könyvtárak káderhelyzete, könyvtárosképzés és továbbképzés. Bp. 1980. Kézirat. 22 [3] p. (KMK Szakkönyvtár).

## ON-LINE KATALÓGUSOK, ON-LINE KATALOGIZÁLÁS

KOVÁCS ILONA

A bibliográfiai adatbázisok száma egyre nő. A nemzeti bibliográfiai központok mind több országban gondoskodnak a nemzeti könyvtermés gépi feldolgozásáról. Az adatbázisok megteremtése nem kis költség. Az adatfeldolgozás költségeinek megtérülése csak a megfelelő hasznosítás révén várható. A megtérülés nem csupán anyagi, hanem jelentős mértékben szellemi területen realizálódik. A bibliográfiai adatbázisok megteremtése mind az egyes intézmények, mind az egész szakma szellemi kapacitásának jobb kihasználását biztosítja, emellett a feltárt anyagnak a hagyományosnál jóval hatékonyabb és sokoldalúbb felhasználását teszi lehetővé.

A hasznosítás egyik fő területe a könyvtári katalógusok és egyéb könyvtári nyilvántartások automatikus előállítására. E téren a hasznosítás jelentős mértékben függ az adatbázist körülvevő könyvtári környezet, a fogadó terület technikai felkészültségétől. Ettől függően a hasznosítás különböző formái valósíthatók meg, amelyek a hasznosítás különböző színvonalát jelentik.

A hasznosítás kezdeti fázisában rendszerint *off-line* módszerekre nyílik lehetőség. Az *off-line* megvalósítás azonban mind az adatbevitel, mind a felhasználás terén kevésbé rugalmas, sok manuális mozzanatot magában rejtő és sok további hibalehetőséget magában hordozó munkaszervezetet és produktumot jelent.

Az *off-line* megoldások közül a hagyományainkhoz legközelebb álló produktum a *cédulakatalógus*. A cédulakatalógus előállítása során attól függően, hogy milyen mértékben építünk a gépi lehetőségekre, olyan mértékben lehet fokozni a párhuzamosságok és a manuális munkafolyamatok csökkentését.

Ha csupán az adatfeldolgozás párhuzamosságát küszöböljük ki, de a produktum, a cédula előállításánál nem hasznosítjuk az automatizálás lehetőségeit, manuális technikával állítjuk elő a cédulát (gépeléssel, vagy nyomdai szedéssel) vagy egyetlen automatikusan kiírt alappéldány alapján manuális technikával történik a szükséges cédulaszám előállítása, akkor csak a teljes folyamat egy kis hányadában, bár kétségtelenül a minőségesebb feldolgozó munkaelemek tekintetében, jelent megtakarítást. A manuális cédula-előállítási folyamat viszont teljes egészében reprodukálódik, valamint a technikában rejlő potenciális lehetőségek (pl. unit card helyett variált címfejek) kihasználatlanul maradnak.

Ha az automatizáltság foka nő és így a katalóguscédulát kívánt mennyiségben, automatikusan állítják elő, akkor a cédulák cserélhető címfejekkel, a melléklapok esetleg csökkentett adattartalommal (mint egy index tétel), a katalógus számára előrendezve is előállíthatók, amely a számítógép és a katalógus közötti valamennyi manuális munka-

folyamat felszámolását és a célnak megfelelő cédulaforma kialakítását együttesen megoldhatja.

Ha az adatbevitel és cédulaelőállítás on-line technikával kombinálódik, a hagyományos produktum, a cédulakatalógus még ennél is jóval rugalmasabb módszernek bizonyul. Erre a későbbiekben még visszatérünk.

A másik, a hazai gyakorlatban még szokatlan off-line technika a különböző ún. *COM (computer output microform) formák*, a számítógép által előállított mikrofilm- vagy mikrolapkatalógusok. Alkalmazásuk egyre inkább teret hódít és igen sok helyen a cédulakatalógusok helyébe ezek a rendszeresen kumulált mikrofilm- vagy mikrolapkatalógusok lépnek. E formák mellett szól az, hogy előállításuk olcsó, a katalógus fenntartásának munkálatait és költségeit kiküszöbölik (automatikusan betűrendezett és kumulált anyag), kis helyen elfér, duplikálható, terjeszthető, esetleg egy későbbi időpontban új szempontok szerint átrendezhető. Mindezekkel szemben hátránya, hogy használatát csak megfelelő számú és minőségű olvasó berendezés, valamint a megfelelő időközönként (minimum havonta) biztosított kumulálás teszi lehetővé. Lényegében kitűnően bevált ez a módszer lezárt katalógusok esetén, mint például a New York Public Library-ben és kisebb vagy kevés adatot tartalmazó katalógusok és nyilvántartások esetén, mint a londoni és a délkeleti könyvtári régió központi katalógusa (LASER = London and South Eastern Library Region) ISBN-t és lelőhely adatokat tartalmazó COM listái. Az angol könyvtári gyakorlatban azonban általánosan terjed, és olyan hatalmas gyűjtemény is, mint a British Museum könyvtára (a jelenlegi British Library, Reference Division, Departement of Printed Books) 1976-tól a hagyományos katalógusát lezárta és COM formában folytatja.

Az off-line megoldás harmadik formája a *nyomtatott katalógus*, amely a COM katalógus szinte minden előnyét megőrzi, kiegészítve azzal, hogy a használó számára a hagyományos könyvforma sokkal előnyösebb. Ezzel szemben azonban előállítási költsége és rendszeres kumulációja feltehetően nem minden esetben gazdaságos.

A fejlődés magasabb szintjén megvalósítható *on-line katalógus* az adatbázisban való visszakeresés legsokoldalúbb formáját biztosítja. A visszakeresés gyors, ellenőrzöttebb és a hagyományosnál több szempontra kiterjeszthető, amelyre magas színvonalú referenzmunka és további szolgáltatások (pl. gépesített kölcsönzés) építhetők. Az on-line katalógus egyesíti mind a cédulakatalógus, mind a COM katalógus formális előnyeit. Ugyanis ami az első és legfontosabb követelmény egy katalógus esetében, az új tételek gyors beillesztése, automatikusan megoldható. Emellett kiküszöböli a katalógusok beosztáshoz és fenntartásához szükséges nagy mennyiségű manuális munkát, és megszünteti a katalóguselhelyezési gondokat.

Kétségtelen hátránya, hogy a katalógushoz való hozzáférés csak terminálokon keresztül lehetséges, tehát egy többezer fiókos cédulakatalógushoz képest az egyidejű hozzáférés korlátozottabb. A használat üzemzavar vagy karbantartás esetén kizárt, hacsak az on-line rendszert nem kíséri egy off-line pl. COM produktum.

A terminálok egyre olcsóbbak, használatuk üzemköltségei egy telefonhálózat üzemköltségeivel mérhetők, amely kétségtelenül többlet a manuális használat költségmen-

tességéhez képest, de a hagyományos katalógus előállításának és fenntartásának költségeivel érdemes lenne összevetni.

Nem mellőzendők az értékeléskor olyan szempontok, hogy a terminálok felállításával lényegében a katalógus bármikor „duplikálható” illetve többszörözhető, a könyvtár egyéb állomásain, vagy a város, illetve az ország egyéb intézményeiben újabb hozzáférési pontok létesíthetők. Így az adatbázis hasznosítása sokszorozható, hatékonysága fokozható.

Alkalmazása tájékoztatási intézményekben gyakori, azonban könyvtári alkalmazása is terjed. Columbusban az Ohio University Library például hosszú évek óta működteti. A Library of Congress pedig 1981-től régi katalógusát lezárja és on-line formában folytatja.

Az on-line technika alkalmazása nem jelenti szükségszerűen a katalógus teljes helyettesítését, hanem felfogható egy közbeiktatott technikai megoldásnak, amely elsősorban a munkaszervezet korszerűsítését, fejlesztését biztosítja: adatbevitel (vagy katalogizálás), produktum (vagy katalógus). E korszerűsített munkaszervezet kombinálható egy off-line jellegű cédula vagy COM katalógussal.

Kitűnően bizonyítja ezt két ismert rendszer, az amerikai Ohio College Library Center (OCLC) és az angliai British Library Automated Information System (BLAISE) katalogizálási gyakorlata.

Az on-line összeköttetés lehetővé teszi, hogy mindkét rendszer a közvetlen kapcsolatokra épült hálózatként működjék. E két rendszer a katalogizálás terén az együttműködés és a párhuzamos feldolgozás kiküszöbölésének eddig ismert legmagasabb szintjét valósította meg.

Mindkét központ adatbázisa úgy funkcionál, mint egy központi katalógus. A tagkönyvtárak az újonnan beérkezett anyaguk feldolgozását hasonlító munkával kezdik. Az on-line kapcsolat segítségével a katalogizáló – vagy más szóval operátor – a terminálon megkérdezi az adatbázist, vajon létezik-e bibliográfiai rekord a kezében lévő könyvről. Ha igen, a képernyőn megjelenő „leírást” összeveti a katalogizálandó kiadvánnyal. Ha a feldolgozás már korábban elkészült, a katalogizáló csupán duplikálja ezt a saját könyvtára számára. Önálló új feldolgozást a könyvtár csak azokról a dokumentumokról készít, amelyek nem szerepelnek az adatbázisban. Ezzel a módszerrel az egy fő által naponta feldolgozott művek száma az OCLC-ben elérte a százat. A jól szervezett munkamegosztással a képzettség és a feladat összhangját lehetett megteremteni. A hasonlítás első fázisait a középfokú képesítéssel rendelkező szakemberek végzik, az önálló feldolgozó munkát felsőfokú képesítéssel rendelkező könyvtáros látja el. A kisebb képzettséggel rendelkező könyvtárosok, illetve operátorok készítik elő vagy szűrik ki az elméleti bibliográfiai ismereteket és nyelvtudást, magas szintű szakképzettséget igénylő feldolgozandó anyagot a magasabb képesítéssel rendelkező feldolgozók számára.

Nemcsak a munkaszervezet, hanem maga a katalogizálás folyamata is jóval gazdagosabb és rugalmasabb munkavégzéssé válik az on-line technika beiktatásával. Az egyszer megállapított és rögzített adat külön munkabefektetés nélkül felhasználható akkor is, ha a hasonlítás során talált rekord egyes adatait módosítani kívánjuk. Például egy mű 2. kiadása esetén csupán a kiadásjelzés és az impresszum adatok módosítására van esetleg

szükség. A régi adat törölhető és az új adat a meglévők mellé beilleszthető. Ugyanez a helyzet a javítások esetén, vagy a központi rekord adatainak hasznosítása és a helyi adatokkal történt kiegészítése esetén is.

További előny, hogy az adatrögzítés során csökken a műveletek és így a hibalehetőségek száma is. Emellett a feldolgozás során jelentősen csökkenthető az átfutás, vagyis az információ beérkezése; rögzítése és felhasználása közötti idő. Az OCLC-ben a katalogizált és revidált leírás, vagyis a jóváhagyott rekord a hálózatba tartozó tagkönyvtár által egy hozzá beérkezett mű katalogizálásához azonnal felhasználható.

Az on-line kapcsolat a katalogizálási hálózatok, illetve a rendszerek szervezése szempontjából is nagy rugalmasságot biztosít, ugyanis az igényeknek megfelelően különböző megoldási rendszereket kínál. Mint ahogy a hálózati központok, vagyis az adatbázis és a tagkönyvtárak kapcsolata, valamint a végtermék, azaz az előállított katalógusok formája is különbözik a két említett rendszerben.

Az OCLC-ben a központi adatbázis és a tagkönyvtárak közvetlen kapcsolatban állnak egymással. Egy nagy közös központi adatbázist használnak és építenek közösen. A tagkönyvtárak az adatbázisban nem található könyvek bibliográfiai rekordját elkészítik és az jóváhagyás után az adatbázisba beépül, amelyet ezután egy további könyvtár már saját céljaira azonnal felhasználhat, vagyis a katalóguscédulákat egy billentyű lenyomásával a számára kívánt példányban megrendelheti.

A BLAISE központi adatbázist „lekérdező” tagkönyvtár a megtalált rekordot géppel olvasható formára duplikálja, saját adatbázist hoz létre, saját katalogizálását ehhez adja hozzá, s a végterméket, vagyis a katalógust rendszeres időközönként COM formában erről a külön kezelt adatbázisról állítja elő.

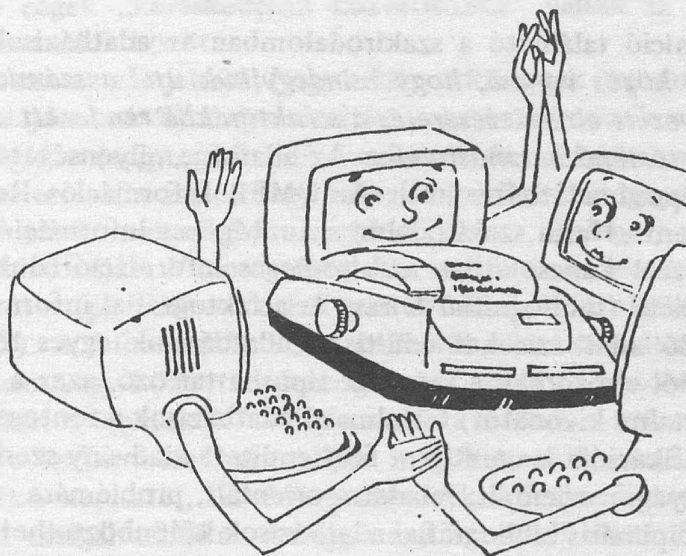
Mindkét rendszerben a bibliográfiai rekord elkészítése során közös vonás a rendszer *rugalmsága*. Az adatbázisban található rekord ugyanis a könyvtár helyi igényei szerint módosítható a saját adatbázis számára, az OCLC-ben ideiglenesen – a cédula elkészültéig – a BLAISE-ben véglegesen. A módosítást a terminál képernyőjére felidézett rekordon a már említett módon a katalogizáló hajtja végre. Adatokat elhagyhat, lecserélhet, módosíthat, illetve hozzáadhat. Lényegében tehát adaptál, természetesen a szabványos keretek között. Így az egységes központi rendszer nem merev kényszerűség, a központosításnak nem esnek áldozatul a helyi funkciókat, helyi célokat szolgáló specialitások.

A különböző off-line és az on-line technikák kombinálásával a katalógus-funkciók ellátásának kialakításában is lehetővé tehető a *reális megoldás* és a korszerű technika hatékony felhasználásának egyensúlya. Az on-line katalógus mint kiegészítő forma alkalmazható ugyanis speciális referenz célokra, vagy COM katalógus esetén a kurrens, még be nem épített anyag visszakeresésére. Így szükség szerint emelhető a tájékoztatás nívója és megoldható a frissen feldolgozott anyag késedelem nélküli beillesztésének problémája.

A hazai viszonyok között a fenti és esetleges további lehetőségek megfontolása igen fontos. Egy bibliográfiai adatbázis hasznosításának küszöbén a technikában rejlő potenciális lehetőségek ismerete, valamint saját lehetőségeink gondos áttekintése és maximális kiaknázása vezethet olyan megoldáshoz, amely igazolja a korszerűsítések és változások bevezetése során hozott áldozatokat.

## IRODALOM

1. COLLINGE, Brian: BLAISE, the British Library Automated Information Service. = Aslib proceedings. 30.vol. 1978. 10/11.no. 394–402.p.
2. Design of formats and packs of catalog cards. [Ed. by] Ohio College Library Center. [Columbus, Oh.] Ohio State University Libraries. 1973. I, 57 lev.
3. Freezing the Library of Congress card catalogs. = Library of Congress Information Bulletin. 1980. 8.no. 61–64.p.
4. Future of card catalogs. Minnuits of the eighty-fifth meeting, January 18. 1975. Chicago, Ill. [Ed. by] Association of Research Libraries. Washington, ARL. [1975], 221 p.
5. HOLMES, P. L.: The British Library Information Service. = Aslib proceedings. 29.vol. 1977. 6.no. 214–220.p.
6. NEEDHAM, Angela: Performance of four physical forms of catalogue: user times and success rates for catalogues on COM fiche, cassetted COM rollfilm, printout and card. Bath, Bath University Library, 1975. 77 p.
7. On-line cataloguing. [Ed. by] Ohio College Library Center. Columbus, Ohio State University Libraries, 1973. 226 p.
8. PETHES Iván – TOLNAY György: Katalóguscédula készítés számítógéppel. = Könyvtári Figyelő. 25. évf. 1979. 3.sz. 262–278.p.
9. SHAW, C.M. – HOLMES, P.L.: MARC as a database. 1st International On-line Information Meeting. London 13–15. December 1977. Oxford – New York, Learned Information, 1977. 123–130.p.



## BIBLIOGRÁFIAI ADATBÁZISOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK TERÜLETÉN

### Újabb fejlemények és irányzatok

HEGEDŰS PÉTER

Ma a könyvtári információszerzés egyik legkorszerűbb formája az on-line bibliográfiai adatbázisok alapján nyújtott tájékoztatás. A bibliográfiai adatbázisok gépi tárolása és a közvetlen, párbeszédés hozzáférés, illetve lekérdezés biztosítása a fejlett tőkés országokban valóságos iparágga nőtte ki magát olyan hatalmas világcégek részvételével, mint pl. az amerikai Lockheed.

Az alábbiakban megkísérlem összefoglalni – a teljesség igénye nélkül – az „iparág” jellegzetességeit, elsősorban a „Gombocz István” ösztöndíj révén szerzett amerikai tapasztalataim alapján, különös tekintettel a társadalomtudományi bibliográfiai adatbázisokra. Ennek során érintem az adatbázisok történetét, összetételét, költségeit, ill. fejlesztési problémáit – perspektíváit, s végezetül utalni szeretnék a hazai fejleményekre, helyzetre is.

#### Adatbázis – bibliográfiai adatbázis

Számtalan definíció található a szakirodalomban az adatbázisok fogalmára vonatkozóan. *E definíciók közös vonása, hogy mindegyikük utal a számítógép használatára, az egyes adatok szervezett elrendezésére és a struktúrákba rendezett adatok információvisszakeresés céljából történő hasznosítására.* Az adatok „milyenségétől” függően beszélhetünk különböző típusú adatbázisokról. Az OMFB Információs Rendszer Irodájának gondozásában megjelent „Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások” c. kiadvány<sup>1</sup> ezzel kapcsolatban az elsődleges információ (dokumentum-szöveg), a másodlagos információ (bibliográfiai leírás) és a faktográfiai információ (adatbankok) felhasználására alapuló adatbázisokat említi az adatbázisok egyes típusaiként. A jelen dolgozat szempontjából elsősorban a második típusba tartozó, azaz a bibliográfiai adatokat (és valamilyen tartalmi kivonatot) tartalmazó adatbázisok a fontosak. Ezeknek ugyan-csak jónéhány klasszifikációja ismeretes, a fent említett kiadvány szerint tematikai szempontból pl. tudományágra orientált, feladatra orientált, problémára orientált, multidiszciplináris és interdiszciplináris bibliográfiai adatbázisok különböztethetők meg.

Az adatbázisok gépi úton való lekérdezése – függetlenül attól, hogy milyen típusú keresésről van szó – jelentős előnyökkel jár a felhasználó számára:

- a tárgy szerinti visszakeresések idejének csökkenése;
- a „kumulált” anyagok keresésének egyszerűsödése;

- olyan komplex logikai kombinációk használhatók, amelyeket manuális módszerekkel rendkívül nehezen (vagy egyáltalán nem) lehet végrehajtani;
- általánosságban az indexelő és visszakereső eljárások meghaladják a nyomtatott változatnál alkalmazott eljárások színvonalát.

Nem véletlen tehát az on-line adatbázisok használatának népszerűsége, növekedésük, elterjedésük gyors üteme.

### A gépi úton visszakereshető adatbázisok rövid története

A számítógépes bibliográfiai adatbázisok lényegében a különböző referáló és indexelő szolgáltatások számítógépes előállításának melléktermékeként keletkeztek. (Az a tény egyébként, hogy fejlődésük első fázisa a nyomtatott változat kiadásának támogatását célozta, még ma is sok gondot okoz a visszakeresés során. Ezekről a későbbiekben még lesz szó.) A nyomtatott változat mellett géppel olvasható rekordok formájában is szükség lett az információk rögzítésére, ami viszont – nem utolsósorban a software fejlődése következtében – felvetette előbb a gépi, majd a gépi on-line visszakeresés megvalósításának gondolatát.

A kezdeti, szórványosan végrehajtott kísérleteket követően a „nagy lökést” az USÁ-ban a szövetségi kormány által a Lockheed cég információs rendszerének (Lockheed Information System) és a Rendszerfejlesztési Testületnek (System Development Corporation (SDC) nyújtott nagyarányú hitelek jelentették, amelyek komoly mértékben támogatták a különböző bibliográfiai adatbázisok (vagyis az egyes referáló és indexelő szolgáltatások gépi változatainak) on-line, interaktív használatához szükséges software kifejlesztését. Ezek a cégek „kereskedelmi közvetítőkké” váltak az adatbázisok elsődleges előállítói és a felhasználók között.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a közvetítő cégek (vendors) az adatbázis előállítójától (illetve tulajdonosától) megvásárolják vagy bérbe veszik a gépi változatot tartalmazó mágnesszalagokat (vagy egyéb adatrögzítőket) és az azokban való keresési lehetőséget az általuk kifejlesztett software és nagy teljesítményű számítógépek segítségével az egész országot behálózó telekommunikációs cégek (Tymnet, Telenet) révén a használók felé térítés ellenében biztosítják. Vannak olyan közvetítők is, amelyek egyben az adatbázisok előállítói, gondozói is (pl. a New York Times információs szolgálata, a New York Times Information Bank). A felhasználók köre rendkívül változatos: lehet bármely intézmény, információs központ vagy könyvtár, de magánszemély is. (Az utóbbi évek érdekes jelensége az ún. „információs ügynökök” – information brokers – színre lépése. Ezek „szabadúszó” információs szakembereknek vallják magukat, akik megfelelő díjazás ellenében a közvetítő cégeken keresztül, felkérésre végeznek irodalomkutatást, bibliográfia összeállítását és hasonló szolgáltatásokat. Az egy vagy két főből álló információs ügynökségek gyakran milliós nagyságrendű tőkeállománnyal rendelkező vállalkozásokká nőnek mint pl. a több mint 25 információs szakembert foglalkoztató Information Clearinghouse of New York City.)

## A bibliográfiai adatbázisokkal kapcsolatban álló szervezetek

AZ ADATBÁZISOK ELŐÁLLÍTÓI (Indexelő és referáló szolgáltatások)	KÖZVETÍTŐ CÉGEK	TELEKOMMUNIKÁCIÓS HÁLÓZATOK	FELHASZNÁLÓK
Social Sciences Citation Index	Lockheed-DIALOG	Tymnet	Könyvtárak (egye- temi, kutatóintézeti stb.);
Educational Resources Information Center (ERIC)	SDC – ORBIT	Tymnet	Információs intéz- mények;
Historical Abstracts stb.	BRS	Telenet	Egyéni felhasználók stb.

Az amerikai számítógépes bibliográfiai adatbázisok dinamikus növekedését illusztrálja, hogy 1963-ban 20-nál kevesebb adatbázis volt hozzáférhető, 1977-ben számuk meghaladta a 300-at.<sup>2</sup> (Ez a szám nem foglalja magába az ipari és a különböző vállalati adatbázisokat.) Az említett 300 közül 1977-ben on-line módon mintegy 50 volt hozzáférhető. 1979 januárjára az on-line adatbázisok száma meghaladta a 100-at.<sup>3</sup> (Az ilyen mértékű növekedéshez nem kis mértékben járult hozzá a közvetítő cégek közötti éleződő verseny: a már említett legnagyobb cégeknek a Lockheednek és az SDC-nek 1976-tól kezdve új versenytárssal kellett szembenéznük a Bibliográfiai Visszakereső Szolgálat – Bibliographical Retrieval Service, BRS – megalakítását követően. Noha a különböző közvetítő cégeken keresztül lekérdezhető bibliográfiai adatbázisok között jelentős az átfedés – azaz egy adott adatbázis több közvetítő cégen keresztül is lekérdezhető – éppen az éleződő verseny folytán a közvetítők az esetek többségében a kizárólagos hozzáférési jog megszerzésére törekednek.)

Társadalomtudományi adatbázisok<sup>4</sup>

Az USA-ban a legutóbbi évekig a társadalomtudományok átfogó bibliográfiai adatbázisaihoz való gépi hozzáférés csak meglehetősen korlátozott mértékben volt megvalósítható. Az igazi fejlődés csak a hetvenes években kezdődött nemcsak azért, mert általában a számítógépes bibliográfiai adatbázisok mindössze 10–15 éves múltra tekinthetnek vissza (s a fejlődés intenzív szakasza az elmúlt öt évre esett), hanem azért is, mert a dinamikusabb növekedés a természettudományok és a műszaki tudományok terén működő adatbázisokra volt jellemzőbb a kedvező finanszírozási lehetőségek folytán. A társadalomtudományi adatbázisok gépi visszakeresési lehetőségeit korlátozta az is, hogy a természettudományok és a műszaki tudományok viszonylag könnyebben kezelhetők a gépi osztályozás és indexelés szempontjából. Van olyan vélemény is, miszerint a tájékoztatás gépesítése elsősorban azoknak az érdekéhez fűződik, akik a gépesített rendszereket kifejlesztik, vagyis a műszaki szakemberek számára kézenfekvőbb saját szakterületük feldolgozása, mint valamely „idegen” tudományágra történő orientáció.<sup>5</sup>

A társadalomtudományi adatbázisokra is érvényes a bevezetőben említett tematikai csoportosítás. A különböző típusokba tartozó adatbázisok az adott tudományterület

szinte minden szegmentumára vonatkozó szakirodalmat hozzáférhetővé teszik. Általánoságban elmondható, hogy az egy tudományágra orientált adatbázisok biztosítják a „mélyebb” feltárást, ez azonban függ attól, hogy az adatbázis milyen dokumentumtípusra vonatkozik. Ugyancsak változó a feltárás hatékonysága az eredeti változatnál alkalmazott indexelési módszerek függvényében.

Az adatbázisok számát, nagyságát és gyarapodásának mértékét jól szemléltetik az egyik legnagyobb közvetítő cég, a Lockheed DIALOG rendszerének adatai. A közvetlen társadalomtudományi orientációjú rekordok száma már 1977-ben meghaladta az 1,1 milliót és további 350 000 rekord szerepelt a rendszerben a határterületek irodalmáról.<sup>6</sup> A gyarapodás évi mértéke mintegy 211 000 rekord,<sup>7</sup> a társadalomtudományi rekordok száma tehát ma már a 2 millió körül járhat csak a DIALOG-on belül. (A számítógépek használatának szükségességét a rendszerben szereplő rekordok száma is indokolja; ilyen méretű file-ok hatékony és gazdaságos kezelése csak gépi úton történhet.)

Ma az USÁ-ban a gépi úton hozzáférhető főbb társadalomtudományi bibliográfiai adatbázisok száma meghaladja a huszat. Az adatbázisok által érintett témák a legváltozatosabbak lehetnek, a Sociological Abstracts pl. 29 fő területet sorol fel a módszertantól a társadalmi szabályozásig, a Social Sciences Citation Index (a társadalomtudományi hivatkozások indexe) 54 szakterület irodalmát dolgozza fel az antropológiától a közgazdaságtanig stb. A tartalmi kérdéseket ugyanakkor óvatosan kell kezelni nemcsak azért, mert a különböző adatbázisok válogatási szempontjai egymástól eltérnek, de az indexelés módjai is különbözőek. (Számunkra fontos annak megjegyzése, hogy – a társadalomtudományok fogalmának, tartalmának és feladatának eltérő értelmezésén túlmenően – az amerikai adatbázisok válogatása a nemzetközi szakirodalomból és elsősorban a szocialista országok irodalmából meglehetősen szelektív.)

## A gépi változat és az alap-file-ok

Sok nehézséget rejt magában az a körülmény, hogy az adatbázisok gépi file-jait elsődlegesen a nyomtatott változat előállításához használták, ami gyakorlatilag egyértelmű volt azzal, hogy a file-ok csak ún. „kötegelt” („batch”) üzemmódban való keresésre voltak alkalmasak, vagy egyáltalán nem voltak alkalmasak tárgy szerinti visszakeresésre. Az adatbázisok sokfélesége, illetve az előállítók közötti együttműködés hiánya, a szabványosított módszerek gyér elterjedtsége ugyancsak a kezdeti akadályok közé tartozott, amelyek még ma, az on-line lekérdezés idején is éreztetik hatásukat. Nem utolsósorban a közvetítő cégek nyomására ma már mind kifinomultabb adatkezelési eljárások alkalmazására kerül sor, lehetővé téve az alap-file egyre több szempont szerinti visszakeresését, a használó számára viszonylag egyszerű, de hatékony keresőstratégia alkalmazását. Jelentős mértékben változott a visszakeresés módja is: korábban az erősen strukturált, mereven szabályozott teaurusz volt a legerjedtebb. A mai tendencia a címek, kulcsszavak, kulcskifejezések és tartalmi összefoglalók „természetes nyelv” szerinti, illetve „szabad szöveges” („free-text searching”) visszakeresésének mind szélesebb körű megvalósítására

irányul. A leghatékonyabb visszakeresést általában a kombinált módszerek alkalmazása biztosítja.

### Az on-line lekérdezés költségei

A számítógépes bibliográfiai adatbázisok használatának elterjedésében az egyik legfontosabb tényező a költségek nagyarányú esése volt. Egy „tipikus” irodalomkutatás költsége 1965-ben – egymillió rekordot tartalmazó adatbázis-rendszer esetében – kb. ezer dollárra becsülhető. Hasonló kutatás költsége 1970-ben kb. 100 dollár volt; jelenleg ez a költség 10 és 50 dollár között mozog.

A költségcsökkentést elősegítő technikai eredmények közé tartozott az ún. harmadik generációs számítógépek bevezetése; a nagy tárolókapacitású és gyors mágneslemez-egységek kifejlesztése; az olcsó számítógép-terminálok elterjedése; és a megbízható, viszonylag olcsón igénybe vehető telekommunikációs távhálózatok (mint a Tymnet és a Telenet) kiépítése.<sup>8</sup>

A költségek vizsgálatánál célszerűbb az ún. „tipikus” vagy „átlagos” visszakeresési költségek elemzése: az adatbázisok használatának idejére vonatkozó tarifák a nem szakértő számára félrevezetőek lehetnek, s ráadásul nem is tartalmazzák a visszakeresés összes költségét. A tipikus visszakeresés költségei magukba foglalják a közvetítő cégnek fizetett díjat (a gépidő, az adatkommunikáció és a kinyomtatott eredmények díja), viszont nem tartalmazzák a terminálok esetleges bérleti díját és a visszakeresést végző specialista munkadíját. A tipikus visszakeresési költségeket mindig az adott adatbázisra jellemző átlagos visszakeresésre vonatkozóan számítják ki.<sup>9</sup> Ismét csak a DIALOG példáján illusztrálva, néhány ismertebb társadalomtudományi adatbázis on-line lekérdezésének tipikus költségei az alábbiak szerint alakulnak: ERIC – 7,4 dollár; Psychological Abstracts – 11,57 dollár; Social Sciences Citation Index – 14,9 dollár.<sup>10</sup> Hozzá kell tenni azonban, hogy míg a legtöbb visszakeresés költsége nem haladja meg a 20 dollárt, a tényleges költségek jelentős eltéréseket mutathatnak.

A költséggel kapcsolatban a társadalomtudományi adatbázisok speciális vonása, hogy lekérdezésük bizonyos esetekben több gépidőt (következésképpen magasabb visszakeresési költségeket) igényelhet, különösen az ún. „puha” tudományágak esetében, ahol az egyes fogalmak gépi nyelven történő definiálása gyakran problematikus lehet.

Amennyiben az on-line lekérdezést valamely könyvtár végzi a felhasználó részére, a költségeket vagy részben, vagy teljes mértékben áthárítja a használóra, vagy pedig ingyenesen végzi a szolgáltatást. A gyakorlatban – különösen az egyre nehezebbé váló költségvetési helyzet következtében – az előbbi eset a gyakoribb. A könyvtárak számítógépes információ-lekérdezési szolgálatai az USA-ban nem ritkán nyereségesek, s ez lehetővé teszi azt is, hogy szolgáltatásaikat fejlesszék, illetve ne csak egy közvetítő céggel álljanak kapcsolatban. A sikeres számítógépes információs szolgálat nyeresége forrása lehet pl. az állománygyarapítási keret pótlólagos bővítésének is.

## Néhány felhasználói tapasztalat

Természetesen az on-line adatbázisok használatának nagy horderejű következményeit és a felhasználók reakcióit illetően számos tanulmány látott napvilágot. E cikk keretében nem kerülhet sor az idevágó irodalom részletesebb elemzésére, az alábbiak tehát csak kiragadott, jellemző példák.

*Jean K. Martin* a számítógépes információvisszakeresés és a könyvtárközi kölcsönzés kapcsolatát vizsgálta.<sup>11</sup> Megállapítása szerint a könyvtárközi kölcsönzés magas aránya összefüggésben van az on-line irodalomkutatói igényekkel, s ez különösen a kisebb vagy az erősen specializált állományú könyvtárak esetében igaz. Az on-line szolgáltatások bevezetése tehát nemcsak közvetlenül, hanem közvetett módon is befolyásolja a könyvtári tevékenységet.

A *New York Times* információs szolgálatának elemzése alapján *Rhoda Garoogian*<sup>12</sup> arra a következtetésre jut, hogy az adatbázis (a *New York Times*, 13 más újság és több mint negyven folyóirat cikkeinek bibliográfiai adatai és tartalmi kivonatai) lekérdezése során az átlagos „találati arány” (azaz a releváns dokumentumok aránya) 70–80%-os. A kérdés típusa és a „találati arány” között erős az összefüggés; a legtöbb időt az általános kérdésekre („az arab országok amerika-politikája”), a legkevesebbet pedig az aktuális, jól körülhatárolt témák igénylik. Az on-line visszakeresés előnyeit egyebek között a gyors válaszidő és a Boole-féle logikai kapcsolók alapján biztosított rugalmas lekérdezési mód jelenti, a felmerült nehézségek elsősorban az indexeléssel (túl általános tárgyszavak, nem megfelelő utalások stb.) és technikai problémákkal (főként kommunikációs zavarok) vannak kapcsolatban.<sup>13</sup>

## Az on-line adatbázisok fejlődése

A bibliográfiai adatbázisok dinamikus fejlődésének láttán egyesek már információ-robbanás mellett az adatbázisok „robbanásszerű” növekedéséről is beszélnek. Éppen az információrobbanással való megbirkózás eszközei újabb és újabb, egyre bonyolultabb problémákat eredményeznek. Valóban, ma már nem könnyű feladat a különböző adatbázisok és a visszakeresés legújabb módszerei között kiigazodni: az on-line, interaktív információ-visszakeresés speciálisan képzett szakembergárdát igényel. (A közvetítő cégek, az egyetemek informatikai vagy könyvtártudományi tanszékei, sőt egyes esetekben maguk az adatbázisok előállítói is képeznek információs specialistákat, méghozzá gyakran meghatározott tudományágra orientáltak.)

A dinamikus növekedés egyik alapvető tényezője a közvetítő cégek közötti verseny: nemcsak egyre újabb, erősen specializált vagy interdiszciplináris adatbázisok on-line módon való elérhetőségét teszi lehetővé, de folyamatosan változnak, mind kifinomultabbá és rugalmasabbá lesznek a visszakeresés módszerei is. Ha a keresés költségei nem is csökkenthetők közvetlenül (az olcsóbb hardware terjedését ellensúlyozzák az adatbázisokat előállító cégek növekvő igényei a közvetítőkkel szemben), az új keresési és lekérdezési eljárások az átlagos lekérdezési költségek mérséklésének irányába hatnak. (A nyomtatott

és a gépi változat együttes létezésének érdekes lehetősége, hogy csak a keresés történik on-line üzemmódban, a bibliográfiai adatokat — általában a nyilvántartási szám szerint — a nyomtatott változathoz keresik ki.)

**On-line módon elérhető társadalomtudományi vagy határterületi bibliográfiai adatbázisok az USA-ban (1979)**

Social Sciences Citation Index  
 Public Affairs Information Service  
 Educational Resources Information Center  
 Comprehensive Dissertations Abstracts  
 Historical Abstracts  
 America: History & Life  
 Language and Language Behaviour Abstracts  
 Historical Abstracts  
 Sociological Abstracts  
 Exceptional Child Education Resources  
 Child Abuse and Neglect

\*\*\*

Abstracted Business Information  
 AGRICOLA  
 Federal Index  
 National Information Center for Educational Media  
 National Technical Information Service  
 American Statistics Index  
 Congressional Information Service  
 Congressional Record  
 U.S. Political Science Documents  
 New York Times Information Bank

Az on-line adatbázisok terjedésével kapcsolatban fennáll bizonyos pénzügyi, finanszírozási nehézségek veszélye: a magáncégek által előállított (és közvetített) adatbázisok viszonylag magas költségeivel szemben az állami, vagyis a szövetségi kormány által — „az adófizetők pénzéből” — finanszírozott szolgáltatások általában ingyenesek. (Jelenleg az ilyen adatbázisok az összes adatbázisnak mintegy 15%-át teszik ki.) A különböző referáló és indexelő szolgáltatások gépi módon lekérdezhető változatainak népszerűsége veszélyezteti a nyomtatott változatra való előfizetések növekedését vagy éppen szinten-tartását.

Mint ahogy azt az on-line adatbázisok terjedésének értékelői megállapítják, az adatbázisok egyik legfőbb hátránya az indexelés mélységének és formájának eltérő volta. Nem biztosított az irodalomkutatás eredményeként nyert dokumentumok hozzáférhetősége, mivel jelenleg nem áll rendelkezésre olyan forrás, amelyet on-line módon lehetne lekérdezni a különböző releváns dokumentumok lelőhelyével kapcsolatban. (Természetesen az on-line lekérdezés eredménye is — a nyomtatott változatban való keresés eredményéhez hasonlóan — a releváns dokumentumok bibliográfiai adatai és/vagy tartalmi kivonata,

tehát az eredeti dokumentumhoz való hozzáférés további munkát igényel.) Ugyancsak megoldatlan (a társadalomtudományi kutatások szempontjából igen fontos) konferenciák, tudományos tanácskozások anyagainak hozzáférhetősége, habár 1979-től kezdve a Social Sciences Citation Index már szelektíven indexeli a téma területéhez tartozó hasonló típusú dokumentumokat.

Érdekességképpen megemlíthető, hogy melyek azok a kutatási területek, amelyek az adatbázisok fejlesztésével kapcsolatban – elsősorban a közvetítő cégek szempontjából – a legjelentősebbek: folyik a kutatás a különböző rendszerek közös lekérdezési nyelvének megteremtésére és az ún. „adatbázis szelektor” (Data Base Selector) kifejlesztésére vonatkozóan. Ez utóbbi on-line módon adna választ arra a kérdésre, hogy meghatározott felhasználási igény kielégítésére mely adatbázisok a legalkalmasabbak.

## A hazai helyzet

Ahogy a fentiekben vázolt kép távolról sem teljes, ugyanúgy nem lehet feladata e cikknek a hazai helyzet teljes igényű felmérése, illetve valamiféle prognózis körvonalazása. Az alábbiakban tehát csupán néhány szempont megemlítésére törekszem.

Az OMFB Információs Rendszer Irodájának Tájékoztatója hazánkban 9, nem belső használatra szolgáló, működő és további 13 előkészítés alatt álló szakirodalmi információs rendszert, illetve szolgáltatást sorol fel. Ezek nagy része a műszaki, illetve a természettudományok szférájára korlátozódik, s mindegyikük 1970-ben vagy az azt követő időszak folyamán került magyarországi bevezetésre. (A működő szolgáltatások közül jelenleg egyedül a SZÁMOK BABILON-rendszere vehető igénybe on-line üzemmódban.) Társadalomtudományi – vagy részben társadalomtudományi – területeket érintő hazai adatbázis, illetve az arra épített visszakereső rendszer jelenleg az Országos Vezetőképző Központ Könyvtárában (BIBDOSZ), az Országgyűlési Könyvtárban (Világpolitikai Információ) és az MTA Könyvtárában (Science Citation Index) áll működtetés alatt.\* Az SCI természetesen csak marginálisan érinti a társadalomtudományokat, de az MTA Könyvtára által kiadott tájékoztató szerint így is több mint 40 társadalomtudományi téma rendszeres figyelésére nyílik lehetőség. (Egyebek között a témák felsorolásában szerepel a könyvtár- és információtudomány is.)

Látható tehát, hogy a korszerű szakirodalmi tájékoztatási igények által meghatározott szükségzerű fejlődés már Magyarországon is megindult, ugyanakkor a mai gyakorlat szerint – a BABILON kivételével – a mágnesszalagok beszerzése és az annak alapján megvalósított szelektív információterjesztés képviseli a legmagasabb szintet.

A szocialista országokkal való együttműködéshez a szakirodalmi tájékoztatás legmodernebb formáival kapcsolatban is a szervezeti kereteket a Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer (MISZON – Mezdunarodnaja informacionnaja

\* Ld. BUJDOSÓ Ernő: Az ISI szakirodalmi információs rendszerei az MTA Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő. 1980. 6. sz. 581–595.p.

szisztema po obscsesztvennum naukam) és a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (NTMIR) jelenti. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy lehetőség van a nem szocialista országokkal való együttműködésre is a különböző szolgáltatások vétele vagy esetleges cseréje útján. Noha kísérleti jelleggel, sor került már külföldi on-line szolgáltatások demonstrációjára, e téren még csak a kezdeti lépéseknél tartunk. *Az on-line kapcsolatok kiépítését ugyanis ma még egy sor feltétel hiánya és jó néhány egyéb tényező hátráltatja: az anyagi jellegű korlátok mellett nem elhanyagolható a technikai, szervezeti, jogi stb. akadályok szerepe.*<sup>14</sup> A társadalomtudományi tájékoztatás egyébként speciális helyet foglal el e tekintetben: vannak olyan ágazatok, amelyek kifejezetten nemzeti jellegűek, s emellett elengedhetetlen az ideológiai tényezők szerepének figyelembevétele. Rendkívül fontos tehát a hazai erőfeszítések fokozása, s ugyanakkor az e területen folyó munka koordinációja.

## JEGYZETEK

1. Hazai szakirodalmi számítógépes szolgáltatások. Tájékoztató. Budapest. 1979. OMFB Információs Rendszer Iroda. 76 p.
2. WILLIAMS, M. E.: Data bases – a history of developments and trends from 1966 through 1975. = Journal of the American Society for Information Science. 1977. 3.no. 71–78.p.
3. DONATI, R.: Spanning the social sciences and humanities through DIALOG. = On-line. 4.no. 48–54.p.
4. Az egyszerűség kedvéért a társadalomtudományok fogalmát a továbbiakban az USA-ban elterjedt értelmezés szerint használom.
5. KATZ, W. A.: Introduction to reference work. Vol.2. Reference services and reference processes. New York. 1978. McGraw Hill. 288 p.
6. DONATI, R.: Selective survey of on-line access to social science data bases. = Special Libraries. 1977. 4.no. 396–406.p.
7. Uo.
8. ROGERS, F. B.: Computerized bibliographical services. = Library Trends. 1974. 2.no. 73–88.p.
9. A DIALOG vizsgálata során megállapították (több százezer visszakeresés adatai alapján) az átlagos keresési idő 10 perc, a kinyomtatott „találatok” száma pedig átlagosan 24 volt.
10. DONATI, R.: Selective survey...
11. MARTIN, K. J.: Computer based literature searching. Impact on interlibrary loan service. = Special Libraries. 1978. 1.no. 1–6.p.
12. GAROOGIAN, R.: Library use of the New York Times Information Bank: a preliminary survey. = RQ 1976. 3.no. 59–64.p.
13. Érdemes megjegyezni, hogy a New York Times Information Bank csak beindítása után négy évvel, azaz 1979-ben lett „nyereséges” vállalkozás.
14. ROBOZ P. – SZÁNTÓ P.: Hazai on-line kapcsolódás nemzetközi információs hálózatokhoz – vágyalom vagy realitás? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1979. 1.sz. 1–11.p.

## LEVÉL A SZAKREFERENSEKHEZ\*

„Amint ugyanis a munkát elkezdik megosztani, mindenki egy meghatározott, kizárólagos tevékenységi kört kap, amelyet ráerőszakolnak, amelyből nem tud kikerülni; vadász, halász vagy pásztor vagy kritikai kritikus, és annak kell maradnia, ha nem akarja az élet fenntartásához szükséges eszközöket elveszíteni – a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nemcsak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadásszam, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja – anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék.”

(Marx – Engels: A német ideológia)

Kedves Barátaim!

Ha különböző könyvtári témájú írásaim egyikét-másikat figyelemre méltattatok, könnyen lehet, kopott utópiaként ismertek rá az itt kezdődő gondolatmenetre, s a munkamegosztás marxi eszméiből való kiindulásra.

Az amerikai *library science* s a vele karöltve járó *library management* pragmatista elmélete és gyakorlata, ill. az e szemléletet, munkastílust képviselő könyvtárostípus, századunk Európájában is elterjedt. Az ötvenes években mi magunk is ezt az elméletet, ezt a munkastílust és ezt a könyvtárostípust tekintettük a korszerűség egyetlen könyvtári alternatívájának, bár váltig hangoztattuk, hogy a korszerűsége nekünk a szocialista építést segítő tartalmak hatékonyabb terjesztése céljából van szükségünk. Talán csak egy ember volt a magyar könyvtárügyben, aki már akkor világosan látta, hogy a könyvtárosra mint a felépítmény munkására, hivatáselméletére, munkastílusára nem lehet analogikusan alkalmazni Lenin tréfás tanítását a burzsoá vonatról és a szocialista vonatról, amely, ha közelebbről megnézzük, egy és ugyanaz. Mátrai Lászlóra gondolok, aki a tudós könyvtáros példáját állította szembe az általunk propagált áramvonalas megoldásokkal.

Jómagunk csak később ismertük fel a menedzser könyvtáros típusában annak az elidegenedett szakembernek a mintáját, aki képes ugyan mozgásba hozni a nagy információtelegek kezelésére alkalmas technikákat, de semmit sem ért a művek tartalmából,

\* Munkatársainak, a KLTE Könyvtár szakreferenseinek írta a szerző a levelet. A könyvtári szakirodalomban szokatlan műfajú – talán vitára is sarkalló – írás véleményünk szerint közérdeklődésre tarthat számot. (– a szerk.)

a történetileg épülő gyűjtemény szelleméből, és nincs benső köze sem az irodalomhoz, sem az irodalommal élő emberhez.

Az ímígyen kettészelt könyvtári őrgrof a termelőfolyamatban betöltött funkcióját, szakosodását, a késztermékhez, a fogyasztóhoz, a termelőszervezethez s a társadalomhoz való viszonyát tekintve legfeljebb annyiban különbözik a bér munkástól, hogy jövedelmét magasabban állapítják meg. Hivatásbeli és emberi elszegényedése azonban teljesen analóg módon, a munkamegosztás függvényében megy végbe. Csak nemrég kaptunk erről Ionesco tollára méltó illusztrációt az Ohio College Library egyik vezető munkatársának előadásából. Ime, a messze földön híres könyvtár legmagasabb képzettségű munkatársai nem egyebek a számítógép-display egy-egy lelkes alkatrésznél, amely néhány megtalálási-azonosítási szófoszlány lekopogtatása árán jut önmegevalósításához, hivatásbeli kielégülése aprópénzéhez.

Alighanem itt fogtok figyelmeztetni a termelőeszközök tökéletesedésének közvetlen és parancsoló hatására, amely mind kevesebb egyszerű mozdulatra redukálja a termelői tudás- és erőkifejtést, s így redukálja magát a munkást mint embert. Arra, hogy az üzemszervező éppen ezért nem rossz hajlamainak, hanem a technológia feltételeinek enged, amikor a kisiparos mestert a szakmunkással, a szakmunkást a betanított munkással, a tudóst a kutatóval, a tudós könyvtárost a könyvtártudóssal szoríttatja ki a munkapad mellől. És akár történeti példákkal fűszerezhetitek a technológiai szükségszerűséget figyelmen kívül hagyó gyakorlat következményeinek leírását. Iparosításunk mai fejlett szakaszán pl. azért kell tőkés szakembereket üzemszervezési problémamegoldásokban igénybe vennünk, mert az alapozás döntő fázisában száműztük a munkások által méltán gyűlölt, de a szervezéstudomány meggyökereztetése során megkerülhetetlen Taylort.

Hasonló példát kínál szocialista könyvtárügyünk kezdeti szakasza is. Olvastuk s tanítottuk Krupszkaja magyarul akkor megjelent könyvecskéjét Lenin könyvtári eszméiről, de a dialektika művészete nem volt még sajátunk. Ezért lehetett, hogy a produktivitás problémáival küzdő nagykönyvtárak egyoldalú szervezési irányultságukra vélték igazolást találni a nyugati könyvtárak nyitottságát, mozgékonyosságát stb. megbecsüléssel említő Leninnél, — de nem egyszer éppenséggel az olvasás organizációs feltételeinek (nyomokban máig kiható) elhanyagolására.

Mielőtt e jogos ellenvetés szálán megpróbálnék mondanivalóm érdemére — a szocialista emberi reintegrációt szolgáló könyvtári munkaszervezés néhány időszerű kérdésére — térni, a lehetséges zsákutcák közt Marcuseét is meg kell említenem. Ő a polgári társadalomelmélet valamennyi árnyalatával ösztözik a két alapkérdésben: a termelőeszközök magántulajdonán alapuló osztályok s az osztályharcos perspektíva tudomásul nem vevésében, valamint a termelés tőkés folyamatának egyetlen racionális lehetőségkénti abszolutizálásában. Marcuse egydimenziós embere, nyakában a munkamegosztásos lét és a manipulált hamis tudat kettős rabszolgaláncával van a fogyasztói jólét és az emberi elszegényedés e szituációjának kiszolgáltatva. Emberségét tehát valójában nem a termelőeszközök társadalmasításáért vívott osztályharcban, hanem fátumok ellen lázadva, a munkamegosztással együtt a racionális létfeltételeket szétzúzva igyekszik visszaszerezni, objektíve azonban a kapitalizmus valamely „magasabb” fokon történő restaurációját készíti elő.

A végcél egéből (amelynek jelzéséül választottam e levél humoros, érzékletes mottóját) s az egydimenziós purgatóriumból (vö. Marcuse) szűkebb műhelyünkbe visszatérve, mindenekelőtt azt a kétarcú igazságot kell javunkra fordítani, hogy bár a felszabadulást követően egyetlen történelmi mozdulattal a politikai önrendelkezés megadásával vágtuk át a munkamegosztáshoz nyugöző köteléket, maga a politikai önrendelkezés csak a demokratikus intézmények s a munkafeltételek fejlődésével, céltudatos alakításával, történetileg valósul meg. A KLTE Könyvtára – mint egész – e vonatkozásban alighanem ott tart, ahol az ország más egészségesen fejlődő üzemei, intézményei. Kidolgozta sajátos intézményi politikáját, felnevelte szocialista kollektívájának második (nevezzük így: konszolidációs) nemzedékét, bejáratta a kollektív vezetés állami, szakszervezeti, rétegképviseleti pályáit. Ez sok és kevés. Ahhoz képest sok, hogy míg a kezdeti szakaszban döntően a vezetői kezdeményezés határozta meg a kollektíva mozgását, most mind a vezetői, mind az egyéni törekvések szervezett támaszt és transzmissziót találnak a politikai, társadalmi, képviseleti testületekben, a döntés intézményesített struktúrájában, a szakmai módszerek többé-kevésbé szabványosított állományában stb. Kevés, mert a könyvtári operációk tartalmi és minden egyéb szempontból igen széles sávon helyezkednek el, következésképp igen sokféle képzettségű, szemléletű, értékrendű dolgozót hoznak össze a különböző testületekben, anélkül, hogy a tudományos és felsőoktatási értelemben vett könyvtárosságnak, a megfelelő törekvéseknek és értékrendnek igazán képviselete lenne. Ami legalább annyira káros a műszaki, adminisztratív stb. érdekek, mint a működés centruma, az érdemi funkciók és dolgozók szempontjából. Hiszen ahol minden egyformán fontos, ott semmi sem fontos a maga mértéke szerint. A demokratikus öngazgatás, az ügyvitel kollektív vonala nem találta még meg *könyvtári* sajátosságát. Ezt pedig nem elég a működés hatékonyságát s az egyéni önkifejtést egyaránt visszafogó tényezőként számításba venni, hanem szem előtt kell tartani akkor is, amikor olyasféle intézményszociológiai torzulásokra keresünk magyarázatot, orvoslást, mint amilyen a valóságos teljesítmények, személyi értékek helyébe lépő diplomafetiszmus, a munkatársi viszonyok privatizálódása, a hízélgés, fúrás és más karrierista módszerek fellépése, a magát az *ügyet* háttérbe szorító látszatok kultusza.

A tevékenységfajták előbb jelzett széles spektrumán belül az érdemi könyvtárosi munkakörök mindig kisebbségben maradnak. Ráadásul ez a kisebbség szét van szórva szervezeti egységek szerint, sőt a munka eltérő tartalmi és módszerei olykor az egy osztályon belül dolgozó könyvtárosok közt is válaszfalakat emelnek. Ami annyit jelent, hogy a létszámviszonyokat tükröző képviselet automatikusan sohasem fogja meghozni demokratikus erőtenyezőink könyvtárosi specifikumát. E kívánatos irányba való elmozdulásnak kettős értelemben is archimédesi pontja a szakreferensség. Sietek hozzátenni: elvileg és potenciálisan. Pontosabban szólva: az alább vázolandó fejlődési ellentmondások leküzdésével ténylegesen.

Az, hogy a KLTE Könyvtárában – hazai előzmények nélkül, ezelőtt pontosan 13 évvel – létrejött a szakreferensség, belső harc eredménye. Éspedig nemcsak abban az értelemben, hogy mint minden új tervet, ezt is meg kellett vitatni, ellenzőivel szemben vezetői döntéssel érvényre juttatni. A harc neheze akkor következett, amikor már világos volt, mit és hogyan kell csinálni, amikor létrejöttek a személyi, szervezeti keretek. Közvet-

lenül nézve, egyszerűen a tudomásulvételt, a mindennapi együttműködést, az illetékességet, a munkadarabok továbbítását kellett kivívni. Ha lehetett, meggyőző szóval, s a munka meggyőző példájával, ha nem, hivatali eszközökkel, ide érte a szakreferensekkel együttműködni képtelen partnerek fokozatos kicserélését. Az az érzelmi fűtöttség azonban, amellyel az egyik tábor az újat, a másik pedig az előző mechanizmust képviselte, annak sejtéséről vagy felismeréséről árulkodott, hogy a szervezeti változások – túl a közvetlen vitapontokon – a hivatás alapjait érintik.

Hivatalos beszámolóban e munkával s bizonyítással elért eredményt a „győzelem” szinonima-családjából vett szavakkal jellemezném, hisz a hivatalos dokumentumok nyelvén megfogalmazható cél – „a szaktudományos hozzáértést kívánó ún. tartalmi műveletek a megfelelő felkészültségű specialisták kezébe adandók” – mindennapi gyakorlat. Bőségesen dokumentálja ezt az értő irodalomszelekció eredménye, az ismeret-termelést és -fogyasztást egymásra vetítve reprezentáló gyűjteményfejlesztés, az irodalmat feltáró tárgyi katalógusok és bibliográfiák nivóbeli emelkedése, az oktatók s a munkájukhoz több szálon kapcsolódó szakreferensek erősödő kollegiális viszonyai stb.

Mi azonban 67-ben sokkal-sokkal többet ígértünk magunknak (sőt, a 71-es szakreferenci konferencián a világnak is), mint amennyi hivatalos dokumentumokban leírható. És ehhez a sokkal többhöz képest az az eredmény, hogy a régi szervezetbe beépített szakreferensség működőképes, még nem győzelem, legfeljebb kiépített hídfőállás. A hagyományosan csengő „szakreferens” elnevezést mi nem annak jelzésül alkalmaztuk a horizontális szervezetet áttörő új munkaköri képletre, mintha magunk is rá akarnánk térni a könyvtári munkamegosztás porosz útjára, vagy mintha egyszerűen csak európai (és egyetemi) fülnek kellemesebb megjelölést keresnénk olyasféle amerikai dologra, mint a „subject specialist”-ek által ellátandó, szakosított referenz szolgáltat. A könyvtárosság mindkét modelljével való *szakítás* jelszava lett ez az elnevezés: szakítást jelölt a mediák kezelésére redukált könyvtárosság amerikai stílusával, de szakítást a német mintával is, ahol a szakreferens a tudományosság külső attribútumaival konzervativizmusát és befelefordulását leplezi. Amikor – tudományszociológiai megfontolás alapján – kimondtuk, hogy az új feladategyüttes ellátásának tudásalapjaként kevés az, amit megfelelő szakdiplomával bárki igazolhat, hogy a kutató-szakreferens párbeszéd csak úgy jön létre, s akkor lesz erőtényező az információs válság leküzdésében, ha a szakreferens is kutató, nemcsak a fogalom közkeletű tartalmától határoltuk el magunkat, hanem a könyvtárosság új fogalmát és új programját hirdettük meg. Ebben a – kis ország vidéki könyvtárosai szájából – szertelenül hangzó „meghírdetésben” benne volt az információ elidegenedett, nagyüzemi termelésének kritikája, s az a megállapítás, hogy az információs folyamat legszűkebb keresztmetszete ma már az emberi tudat. Hipotézisünk szerint: ahogy az ókori görög kultúra átszármaztató alexandriai összegezésére könyvtárosi lényegű funkciót ellátó tudósok vállalkoztak, s ahogy a felvilágosodás szintetikus elméi könyvtári napszámba lépve, nemzeti könyvtárak és nemzeti bibliográfiák építményeibe szerkesztve törekedtek a felhalmozódott kultúra egészét a világhódító polgárság kincsévé tenni, úgy most is tudós kollektívákra kell bízni az irodalmi áradat csatornába fogását, tudósoknak – s nem a technikák elidegenedett specialistáinak – kell idejük egy jelentős részét áldozniok arra, hogy élő áttételül szolgáljanak a számítógép nekivadult sornyomtatói és a felhasználói

tudatok között. Amikor tehát azt hírdettük, hogy a kutatás és a könyvtári-információs üzem közt szélesedő szakadéknak csakis emberi áthidalása lehetséges, nem a múlt-szagú termékönyvtár nosztalgiája dolgozott bennünk, hanem az a felismerés, hogy a fejlődési spirál mai szintjén a polgári munkamegosztás által száműzött tudós embert s az élő tudományt mint intézményünk örök lényegét kell visszahelyezni a könyvtárba.

Ez a „könyvtárfilozófia” – na meg a könyvtári folyamatban jelentkező tartalmi feladatok gyakorlati végiggondolása – rejtőzik a szakreferensség debreceni képletének nagyonis komplex megszerkesztése mögött. Nem elég, hogy a gyűjtési szelekciótól az ETO osztályozáson s a szakbibliográfiák szerkesztésén át a szaktájékoztatásig s a hallgatók könyvtárhasználati bevezetéséig minden súlyos feladatot a szakreferensnek kell átfognia a megfelelő tudománycsoport viszonylatában, hanem a gyűjteményismeret s az emberekkel, a fejlődő katalógusokkal való kapcsolattartás kedvéért az olyasféle járulékos műveletek is őt terhelik, mint a kiválasztandó címek katalógusbeli hasonlítása, a kutatótermi inspekció, vagy a cédulabeosztás az ETO katalógusba. S ha mindehhez a kutatómunkát s a számontartandó irodalommal való passzív lépéstartást is hozzágondoljuk, az időt s a figyelmet oly mértékben szétaprózó feladatcsomó áll előttünk, amely a legnagyobb mértékben próbára teszi az önszervezés egyénenként oly igen eltérő képességét. Bennünket azonban 67-ben nemcsak a klasszikus könyvtárosszemlény mai megvalósíthatósága iránt töltött el reformeri optimizmus, hanem a kutatói elkötelezettség mindent leküzdő erkölcsi ereje iránt is. Mert a már kezdetben is felismert szervezési nehézségek megoldását ténylegesen és tudatosan a teljesítmények emberfeletti fokozására képes tudományos etoszban véltük megtalálni. Már-már karnyújtásnyi közelben éreztük az időt, amikor az önszervezés, párosulva bizonyos létszámfejlesztéssel, a szakreferenseknek is lehetővé teszi a muzeológusok harmónikus munkarendjének kialakítását: fél idő a gyűjtemény s a tudományos munkaerő fejlesztését megalapozó tudományos kutatásra, s egy másik fél a gyűjtött információ társadalmi hasznosítására! Szóban s munkával újra meg újra elhatárolva magunkat a tudományos erők könyvtári alkalmazásának szervesen mintájától, amely talán jó lehet az értelmiségi munkanélküliség tüneti kezelésére, de sem a könyvtár javára nem hasznosítja a tudományos kapacitást, sem a könyvtárosság nem lesz tőle a kutatói pálya specifikus változata.

Az említett harci szakaszon először úgy tűnt, hogy nemcsak a roppant összetett munkakör bizonyul működőképesnek, hanem, hogy gyakorlatilag igazolódna mindazok a hipotézisek, amelyeket a szervezőerőként ható moralitásra s a tudós könyvtáros visszatérésére vonatkozólag megfogalmaztunk. Az, hogy a szakreferensséget a maguk számára is felfedező embereink az alapítók odaadásával jól végezték munkájukat, a működés egészét tette tartalmasabbá, s magával ragadta a kollektíva más csoportjait is, kivítva megbecsülésüket. Négy gyűjteménytörténeti jelentőségű alkotás jelezte a szellemi és morális erők e kibontakozását: a társadalomtudományi, természettudományi szakkézi-könyvtár, a kémiai szakkönyvtár, s a hallgatóság általános művelődését szolgáló szabadpolcos gyűjtemény létrehozása. Levelem alap gondolatát illusztráló jellemzője volt e vállalkozásoknak, hogy a szakreferensek odaadó munkáján tüzet fogva, az értelmes célokat velük együtt felismerve, a könyvtár majd minden egységéből csatlakoztak hozzájuk önkéntesen. Így emelkedett a szakreferensi szint megalapozása az egész kollektíva ügyévé,

s ez tette lehetővé a roppant munkaigényes vállalkozások végrehajtását, anélkül, hogy a többletmunkára külön munkaerőt kellett volna beállítani, vagy más területeken visszafogni a folyamatos működést. Ami azonban a hőskorban vívmány volt, később megszokottá, sőt elemi követelménnyé válik, a rendkívüli erőfeszítésre sarkalló kezdés szakaszát az alacsonyabb intenzitású folytatás váltja fel, új emberek lépnek az alapítók helyébe, akik szemében a felfedezés öröme nem feledteti a nehézségeket, akik a késznek vélt keretek közt már kevesebb ösztönzést találnak. Lanyhul a társadalmi aktivitás, szürkülnek a kutatási eredmények.

Nehéz úgy jellemeznem ezt az apályt, hogy az egyes szakreferensek ellen igazságtalanságot ne kövessék el. Mert hisz az egyes szakreferens továbbra is rendszeresen elvégezte munkatervi feladatait, teljesítette életkori adottságai szerint következő tudományos penzumát, eleget tett társadalmi megbízásának.

Az egészet nézve, mégsem titkolhatók e működés úgyszólván valamennyi metszetén fellépő zavarok, elégtelenségek, amelyek lépten-nyomon ad-hoc rendezést, osztályvezetői vagy igazgatói intézkedést tesznek szükségessé. A rendszeresített műveletek s az egyszerű tervteljesítés rétegében ilyennek látom, mondjuk, a munkaterhek aránytalan megoszlását, a szakolvasótermi inspekcióvállalás sokszor ugyancsak egyenlőtlen alakulását, a készség hiányát egy nem várt témabibliográfiai feladat vállalására, valamely bibliográfiai kézirat súlyos határidőcsúszását, a kutatói időfelhasználás és a folyamatos könyvtári szolgálat összeegyeztetésének krónikus zavarait. Mentené a műveletek e többé-kevésbé hagyományos, bejáratott rétegében fellépő díszfunkciókat, ha a mindig soron kívül kopogtató napi információs igényekkel való versenyfutás vagy a nagy információtömböket átrágó aktív bibliográfiai számbavétel túltengése miatt következnének be. Egy vidéki város kis egyetemének szegényes információs környezetében, híjával a nagy nemzetközi szolgálatok igénybevételéhez szükséges anyagiaknak, mindenért kárpótló információs teljesítmény volna, ha sikerülne a kis műhelyek viszonyaira, egyéni kutatók érdeklődésére szabott mikrotémák sűrűjével kontaktust tartva, teljessé tenni a helyi szakirodalmi bázis ellenőrzését, közvetíteni tudni külső szolgálatokat, s nem utolsósorban a kötelező és ajánlott olvasmányok számbavételének, állományfejlesztésének terhét levenni az oktatási reformok szaltó mortáleitől kifulladásig tanárok válláról. De az ok nem ez. Talán éppenséggel az utóbbi területen jelentkező problémák nehézségének van része abban, hogy szakreferenseink nagyobb kedvvel vállalják munkakörük hagyományos elemeit. Az információs szolgálat imént részben már említett sajátos egyetemi nehézségei közül kiemelném az irodalomkutatási szokások diszciplinánként, sőt nemzedékenként is módosuló tarka sokféleségét. A filológiai és történeti szaktudományok területén a kutatás igen sokszor egyértelmű az irodalom felkutatásával, s nehéz lenne annak akár csak részbeni megosztása. A társadalomtudósok a munkaközösségi forma térhódításának mértékében vesznek igénybe külső információs segítséget, de a hagyományos egyéni irodalomkutatás módszere ma még általánosabb. Egyetemeken a természettudósok közt is erős hagyománya van az információs önellátásnak, sőt, a kezdő kutatók metodikai bevezetése keretében meg is követelik a szakfolyóiratok és információs orgánumok napi rendszeres átnézését. Az idősebb kutatók annak a nem mindig helytálló elvnek a hangoztatásával hártják el a külső információs segítséget, hogy a dokumentumok relevanciáját a kutatón kívül senki sem

képes elbírálni. Gyakran épp a kezdő kutatók esnek ellenkező előjelű hibába: tanszékükkel megrendeltetik az irodalomkutatást, megfosztván magukat nemcsak azoktól a témába vágó dolgozatoktól, amelyek érdekességét valóban csak a kutató ismerheti fel, hanem a jártasságszerzés fontos alkalmától. Nem csoda tehát, ha az igények hiányának, vagy az indokolatlan igényeknek az ismeretében elsikkadnak az objektíve meglévő, de fel nem ismert (felkeltésre váró) szükségletek, s a szakreferensek egyike-másika úgy érzi, messze eleget tett információs feladatának, ha alkalomszerűen felhívja egy általa ismert, vagy a kutatóteremben megpillantott kutató figyelmét egy-egy új könyvre vagy folyóirat-cikkre, amely történetesen épp az imént került a kezébe. Az ötletszerűsége miatt többször is bírált figyelőszolgálat nem egy szakreferensünknél ezzel aztán ki is merül.

A nehézségeket éppen csak jelezni szeretném, különben legalább két problémát – a gyűjteményi bázis adottságai közt, tehát a nemzetközi szakirodalom hézagos, és a nemzeti kiadványok teljes bázisán végezhető információ sajátosságát, továbbá azt a gazdaságtalan arányt, amely viszonylag kis számú felhasználó rendkívül széles irodalomszükséglete s a maroknyi szakreferensi gárda közt fennáll – elemzően kellene exponálnom. Az okok felderítéséhez, s a további teendők vezetéséhez azonban ennyi is elegendő.

A kiinduláskori tézisekről szólva, mondhatom Lutherral – „Itt állok, másként nem tehetek!” –, kifejezésül annak, hogy a majd másfél évtizedes gyakorlat az akkor meghírdetett organizációs elveket a valóságos hatóerők objektív szintjére emelte.

Mert ugyan mi értelme volna akár csak fel is vetni, hogy a széttépettségen a munkakör semmi mástól, mint a szaktudományos jártasság abroncsától összetartott komplexitásnak feladásával segítsünk? Reálisan elképzelhető-e a szaktudományos specialisták egy-egy garnitúrájának párhuzamos beállítása a gyarapítás tárgyi szelekciójában, a gyűjtemény tartalmi feltárásában és a szaktudományos információ érdemi feladatköreiben – vagy megfordítva: mindezen feladatkörök olyan munkaerőkre ruházása, akik a tudomány nyelvét nem értik, problémái mellett közönnyel sétálnak? Vagy össze lehet-e egyeztetni a szakreferensi feladatok végzését a szakreferensi önállóság és egyéni felelősség elvének feladásával? Merthisz annyi világos, hogy ha az érintett problémák megoldását a többi osztályon bevált, a munka minden vonatkozására kiterjedő vezetési mechanizmus bevezetésében keresnénk, nem kevesebbet kellene követelnünk a vezetőtől, mint hogy tárgyi, metodikai tudása, s az információ felhasználóira és forrásaira vonatkozó tájékozottsága egyenlő vagy nagyobb legyen az egyes diszciplinákat gondozó szakreferensekénél. Ez oldhatná fel az egyéni felelősség elvét. Csakhogy amennyiben efféle polihisztor vezetőkről szabad álmodnunk, ki tiltja meg, hogy univerzális szakreferensekről is álmodjunk? Vagy a kutatói szint követelése lett volna túlzás, s ami ennek feltétele, a szaktudományos kutatás szakreferensi munkatervbe iktatása? Többször idéztem a néhai Kennedy elnök számára az USA információs rendszeréről s annak fejlesztéséről készített Weinberg jelentés egy meghökkenítő passzusát, amely az információ érdemi munkásaitól olyan kvalifikációt követel, mint amilyen az egyetemi tanári állások betöltésének s tudományos kitüntetések odaítélésének feltétele. Ám ha e követelés funkcionális összefüggéseit nem tudnánk elemzően végigkövetni – attól kezdve, hogy a kutatás és az információ problémái ott kezdődnek, ahol az egyetemi diplomával igazolható ismeretek végződnek, egészen addig, hogy a tudományos technikai forradalom viszonyai közt minden más felsőfokú

munkakörben is a kutatás bizonyul a lépéstartás hatékony módjának –, saját gyakorlati tapasztalataink közt lépten-nyomon rátalálunk igazolására. Ezek közül most csak az információ hitelének problémájára hozok két rokon példát. Szaktárgyi bevezető bibliográfiáink tervét az illetékes oktatók első hallásra fenntartással fogadták, értelmét és lehetőségét is megkérdőjelezve. Amikor azonban szakreferenseink (történetesen kutatóként becsült volt növendékei vagy más közelállói az érintett tanszékeknek) e munka egyes fázisaiban ismételten konzultáltak az oktatókkal, ezek szkepszis helyett növekvő bizalommal és segítőkészséggel kísérték annak menetét, ha elkészült, elismeréssel illették a munkát, s volt aki szerzőként kapcsolódott be a programba. Hasonlóképpen megbecsült külső előadóként vonják be a szakirodalmi bevezető előadások, gyakorlatok tartásába szakreferenseinket azokból a tárgyakból, amelyeknek van a szakreferensek közt partnerként értékelt képviselője – különben pedig az az elv érvényesül, hogy a fő kollégiumok bevezetőjének szerves része a források, bibliográfiák s más alpművek ismertetése: következésképp indokolatlan a szakirodalmi bevezetőt összefüggéséből kiragadva, idegen előadóra bízni.

A szakreferensség „új hullámát” mindenekelőtt a kapacitás bővítésével, az irodalom terjedelme, illetőleg az információ szükségletek és a munkatársi létszám már jelzett diszproporciójának enyhítésével próbáljuk mozgásba hozni, megragadva az alkalmat, hogy a minisztérium 1980-ban épp a KLTE „dokumentációs” létszámát kívánja két fővel fejleszteni. Az állásokkal adott alacsony átlagbér magóv a kísértéstől, hogy – közvetlen megoldást keresve – „kutatói szintű” szaktudományos specialistákat alkalmazzunk. A fejlesztés szerény mennyisége nem akkor vethető be az említett diszfunkciók leküzdésére alkalmas minőségi erőként, ha az információs szempontból elégtelenül gondozott diszciplínák számát még kettővel növeljük, hanem ha a ma hiányzó szervezési transzmissziók beillesztésével, először a meglévő szakreferensi kapacitást tesszük hatékonyvá. Ha a komplex szakreferensi feladatkör konstitutív elvét – a könyvtári összefolyamatban jelentkező tartalmi feladatok összefogását – következetesen végigvisszük, már pedig ezt tesszük kezdettől fogva, különös élességgel mutatkozik meg egy sor nem tartalmi jellegű funkció gazdátlansága a kommunikációs folyamatban. Az információs szükségletek felmérése, sőt felkutatása, a hazai és nemzetközi információs szolgálatok és források számon tartása („ki miről informál”, „ki mit kutat” stb.), ezekkel kommunikációs kapcsolat fenntartása, az egyetemi és egyéb felhasználók rendszeres tájékoztatása a könyvtár információs szolgáltatásairól, a feltárt információ leírása, rendezése, s a szolgáltatások adminisztrációja tartozik ezek közé a szakreferensek által egyénenként nem végezhető mozzanatok közé. De szép számmal jelentkeznek belső (osztályon és könyvtáron belüli) koordinációs és kommunikációs teendők is, amelyeknek egy-egy felelős kezébe való összevonására a jelzett módon most lehetőség nyílik.

Összekapcsolva mindezt az időbeosztás racionalizálását célzó kísérlettel: megkíséreljük a különböző szakreferensi feladatok – főleg a kutatás, a bibliográfiakészítés és a monográfia-feldolgozó folyamatban végzett tárgy- és ETO jelzetadás, ETO katalógus-szerkesztés – időbeli koncentrálását, „tömbösítését” oly módon, hogy ha az információszolgálat vagy a kutatás úgy kívánja, egy-egy szakreferens hetekre vagy hónapokra kiszakadhasson a feldolgozó folyamatból, vagy megfordítva: ilyen időszerű feladat hiányában megszakítatlanul osztályozást-tárgyszavazást-katalógusszerkesztést végezhesen. Ezt az

időbeosztást, amely a felhasználói szükségletekhez való rugalmasabb alkalmazkodás mellett a nyugodtabb, produktívabb munkamenet kialakítására hivatott, a szükségnek megfelelően felcserélhető alternatív egyéni tervek készítésével s a feladat-skála két pólusán – az információs és a feldolgozó folyamat becsatlakozásánál – megszervezendő operatív egyeztetéssel igyekszünk majd előmozdítani.

A szervezetfejlesztés „hivatalos” leírása természetesen nem vállalkozhat az emberi reintegráció társadalmi, politikai síkon történő előmozdítására. De amint e levél nem kis mértékben reflexe a szakreferensek körében újabban mozduló eszmélésnek, aktivizálódásnak, úgy a szakmai síkon itt kezdeményezett szakreferensi „új hullám” – meggyőződésem szerint – alapja lesz a szakreferensi közösség nyitottabbá válásának, s a kollektív vezetésben a szakreferensi befolyás erősödésének.

Hogy a munkamegosztás alóli felszabadítás szakreferensi modellje s a könyvtár nem áll szigetszerűen szemben az ipari üzemekkel s az egyéb (pl. a tudományos) munkaszervezetekkel, az automatizálás s a tudomány közvetlen termelőerőkénti működésének előrehaladtával, egyre határozottabban megmutatkozik. De ha ugyanebből a szempontból vizsgáljuk a könyvtári-információs rendszerek s az egyes könyvtári intézmények fejlődés-tendenciáit, ugyanezt ismerhetjük fel pozitív oldalról. A NATIS s az egyéb nemzetközi programok, információs rendszerek térhódítása nyomán az irodalmi dokumentum (a rögzített információ) úgyszólván születése pillanatától e rendszerek ellenőrzése alatt áll. Az előzetes nemzeti bibliográfiáktól kezdve a könyvbe nyomott címleírásokon át az éves és többéves kumulációkig s a géppel olvasható formákig egyre inkább az irodalmi adatok nemzetközi forgalomban megszerezhető, kész, sőt számítógépes keresésre, elrendezésre alkalmas bázisával lehet és kell számolni. A gépi adatbázisok lehetővé teszik a legkülönbözőbb könyvtári műveletek automatizálását a rendeléstől a katalogizáláson s az irodalomkutatáson át a kölcsönzésig, reklamálásig, statisztikáig. Már az input munka, a bibliográfia és faktográfiai adatlap elkészítése megkívánja, hogy a rendszeren belül, az egyszerű feldolgozás pontján a különböző rendű és rangú bibliográfiai adatfelvevők mellett megfelelő színvonalú szaktudományos specialisták működjenek. Az egyes könyvtárban pedig, amelynek nemcsak az információ számítógépes szolgáltatásaival kell tudnia élni, hanem a hagyományos forrásokkal, s az információnak az élő, a különböző társadalmi csatornáival is, nemcsak hogy megnövekszik a szakreferensek szerepe, hanem a gép által végzett operációk mellett, s azokra támaszkodva, egyre kizárólagosabban a szakreferensek képviselik majd az élő könyvtári munkát. Csupa ismert dolgot mondok, de csak így bizonyíthattam, hogy az oly szerény debreceni kezdeményezésnek távlata van, s hogy nem fejből, de a munkamegosztás eleven tendenciájából konstruált.

Szinte babonásan sokallom az egybehangzást, de az oktatás 1972-ben, az MSZMP KB határozatban meghirdetett reformjának szelleméből, a kutatás módszereinek alkalmazására felkészítő felsőoktatási metódus konkrét megvalósításának elemzéséből is a könyvtár s benne a szakreferensek funkciójának előtérbe nyomulásához jutok. Felsőhajtók, bárcsak megírta volna előttem a felsőoktatás egy Nietzscheje a „Die Geburt des Eötvös Kollegiums aus dem Geiste der Universität”-jét. De alighanem maga a hajdani Eötvös Kollégium sem elméleti koncepcióból, hanem spontán fejlődéssel lett az egyetem modern göttingai modelljének sűrítményévé és párlatává. Mert modern egyetemen a dolgozva,

önállóan búvárkodva, dolgozatokat megvitatva, hatások, információk és inspirációk sűrűjében tanuló tanári-hallgatói közösséget értjük. Valójában ugyanazt tehát, amit a prele-gáló, vizsgáztató, embertől, könyvtől elidegenült vebleni egyetem makacs visszahúzó hatása miatt újra meg újra mint reformot kellett meghírdetni. Az Eötvös Kollégiumból valóság lett. Az ott végzetteknek volt egy igazi egyetemük (a Kollégium) és egy diploma-osztó hivataluk (a Pázmány). A kollégiumi tanárok kutatási témákat kínáltak, feldolgozá-sukhoz módszereket s irodalmat ajánlottak, kis hallgatói csoportokkal együtt meghallgat-ták s megvitatták az elkészült munkákat. A hallgató a könyvtárban élt, mert a Kollégium egyetlen nagy könyvtár volt. A nem-dolgozót, vagy akár a lakószobában, a fürdőben, az ebédlőben szellemileg érdektelen dolgokról fecsegőt a Kollégium kiközösítette. S a tudás az ismerőerő, az alkotás és az eszmecsere tiszta örömei közt gyarapodott, s ezt az élet-rendet csak egy-két hónapra törte meg a vizsgakészülés sötét, terméketlen szakasza. A vizsgáztató pedig: maga az élet, maga a társadalom, hitelesen minősítette a bármely posztra került kollégistát. Persze, az Eötvös Kollégium egyszeri képződmény. Más korban, más feltételek között, más szervezetben kell megvalósítani – de ugyanazt a funkciót. Mert az eszme, a modell viszont örök, vagy legalábbis nagyon időtálló.

Egyetemi reform (= egyetem) tehát vagy könyvtárban, könyvtár által lesz, vagy nem lesz.

Messze volna még innen a *könyvtári* szakreferens *egyetemi* perspektívájáig? Én inkább attól félek, hogy túlmagyarázva máris ellaposítottam, ami felillantva is evidens.

Nos, e hosszú levél mentségét, s a rajta – úgy hiszem – átsütő hő óhaj megvalósulá-sának biztosítékát nem kollektívánk korlátozott lehetőségeiben, még kevésbé saját fejtege-tésem sodró erejében látom, hanem abban, hogy amit tudva teszünk, tudunk nélkül is dinamikus alkateleme a társadalomnak. Erre mutatva kérem és várom a szakreferensek s minden hivatását vállaló könyvtáros alkotó összefogását.

Barátotok

Debrecen, 1980. június 10.

CSÚRY ISTVÁN\*

---

\* Az írás közlésére terjedelmi korlátozások miatt előző számunkban nem kerülhetett sor, így – sajnos – posztumusz művé vált. (– a szerk.)

## CSÚRY ISTVÁN

1921–1980

Nem volt teljesen váratlan a halála. Egyik utolsó leveléből tudjuk: ő maga is számolt vele. Mégis, bennünket, pályatársakat, megdöbbentett a hír és felkészületlenek vagyunk a róla-írásra. Hónapok óta rossz táról, de ki gondolta, hogy ilyen

Még pár évet remélt magának. Kutató munkájának még szültek a róla alkotandó

tatásra. Hatvanadik élet- volna alkalmat munkás- élte meg hatvanadik Felkészületlenek va- magas mércét állított emlékeztetést írók elé is, kellékeit is respektáló kri- írta – kielégületlenül hagyta „A minden derék munkást túl, keresnénk a karakterishti- sokat, s az életrajzi vázlat mögött azon intézményi, társadalmi és tudományos erővonalak, érintkezési pontok megmutatását, amelyek a pályát s az egyéniséget formálták s amelyek munkája nyomot hagyott.”

Ehelyütt, most adósak maradunk az ilyen igényű méltatással; máshol, később meg- kíséreljük azt felvázolni. Ő maga vállalkozott egyébként – a szakmánkban szokatlan nyíltsággal és nyilvánossággal – önvizsgálatra, korainak tűnő mérlegkészítésre.

Most, amikor rá emlékezünk, felidéződött bennünk az a dolgozata, amelyet a könyvtári kutatások debreceni műhelyéről írt. Többünket meglepett, hogy nem hallgatta el saját pályája közreműködését a műhely és a program alakításában; meglepett az is, ahogy ezt tette.

Most újabb meglepetés ért bennünket, mikor fellapoztuk a Könyvtári Figyelőnek, e folyóiratnak azt az 1976-os számát, amelyben ezt az írását közreadta. Talán nem elég egzakt a felismerés, bizonyosan nem a társadalmi és tudományos erővonalak, érintkezési pontok megmutatására utal a megfigyelés, sőt a véletlen játékának is felfogható a jelen- ség, ám lehet valami szükségszerűre utalás is, hogy Csúry István dolgozatában természet-



híreket kaptunk egészségi állapo- kevés idő maradt neki hátra. is; erre az időre tervei vol- kiteljesedését akarta elérni

Nem vagyunk felké- általánosan érvényes mélt- évének betöltése adhatott ságának értékelésére. Nem születésnapját sem.

gyunk azért is, mert egyik írásában még a meg- mint „a nekrológ műfaji tikus.” És magát – ahogy az érzelmekre ható szöveg. megillető általános elismerésen kumot, az egyszeri konkrét voná-

szerűen olvasható a már akkor elhunyt Kovács Máténak a debreceni könyvtári kutatási műhely kialakításában játszott szerepe, és hogy Csűry írását a folyóirat számban – első közleményként – közvetlenül megelőzi Sallai Istvánnak Sebestyén Gézáról szóló nekrológja, Sallai Istváné, akiről azóta már ugyancsak nekrológok íródtak.

Ismételjük, mindez lehet a véletlenek szeszélye, ám ha mégis átgondoljuk a már elhalt, itt említett kiemelkedő könyvtáros személyiségek sorát, Csűry István, halálával immár, ebbe a sorba tagolódik. Pályája közvetlenül kapcsolódik folytatásként ahhoz a könyvtári irányzathoz, amelynek nála idősebb képviselői azok a társadalmi-politikai kérdések iránt érdeklődő értelmiségiek voltak, akik 1945 előtt a demokratikus szellemű köznevelés híveinek tarthatták magukat, és akik a felszabadulás utáni könyvtárpolitikában – egyik irányzatként – jelentős szerepet vállaltak és kaptak. Az általuk megtestesített könyvtárpolitikai vonulatnak későbbi kiemelkedő eredményei közé tartozott: a közművelődési könyvtári munka megalapozása, a könyvtáros káderek szakirányú képzésének megszervezése, a korszerű könyvtári munkafajták meghonosításának szorgalmazása. A könyvtárak irányításának általuk befolyásolt gyakorlatát a szervezeti formák kialakítására irányuló törekvés, az átfogó művelődéspolitikai szemlélet, a könyvtári munka feltételeinek javítását célzó szándék, a módszertani tevékenységre hajló készség jellemezte. Ebben a könyvtárosi felfogásban szerencsésen párosult az újíto szándék kötöttségeket nem kedvelő lendülete a könyvtárosi szakszerűség, a szervezeti keretek, a rendszerezés követelményével. Csűry István e könyvtárosok sorában a legfiatalabb volt és a legfiatalabban távozott elődei és társai után. Amíg élt és tevékenykedett, személye átkötést jelentett a következő nemzedékhez.

Csűry Istvánnak azonban személyes világa, saját életútja, karakterisztikuma volt, egyszeri konkrét vonásokkal rendelkezett. Nagy műveltsége, széles körű nyelvtudása, nyitottsága, a külföldi szakirodalomban szerzett jártassága folytán a legkorszerűbb könyvtári és tájékoztatási eljárások egyik legkiemelkedőbb szakértőjévé emelkedett. Kereste szellemi életünk más tudományos erővonalait és érintkezési pontjait is. A Kovács Máté, Sebestyén Géza, Sallai István által bejárható utak mellett, a tudós Csűry Bálint fiát vonzotta a Dienes László, Kőhalmi Béla, Mátrai László és Király István nevével jelezhető világnézeti és kutatási irány is, ám – mint maga írta – az 1945. április 11-én indult pályája a könyvtárosság életre szóló tudatos vállalásán alapult, és már csak viszonylag későn mélyült el elméleti tevékenysége a tudományszociológiai és ismeretelméleti kérdésekig.

A korosodó ember az egyre gyorsuló személyes idő szorításába került, a betegség, a hanyatlás miatt aggodalom töltötte el, hogy amit tudásban felhalmozott, kisiklik a keze közül. Könyvtári dolgozataiban, kutatói tanulmányaiban, még úti beszámolójában is szinte torlódva, sűrítve nyújtotta felgyülemlett ismereteit és kumulálódott tapasztalásait, olyannyira, hogy egyeseket lenyűgözött, másokat már riasztott mondanivalójának súlya és terjedelme.

Csűry István életének, tevékenységének mérlegéhez, az összegezéshez maga nyújtja az egyik támpontot, helyettünk is, nevünkben is szól: „Bár egyéni pályánk megszenvedte a gyakorlat ismereti megalapozására fordított nagy kitérőt, ma sem mondhatunk mást, minthogy ezt a munkát a születő szocialista könyvtárügy javára valakinek, valakiknek el kellett végezniök.”

Így volt, így történt.

HAVASI ZOLTÁN

# KITEKINTÉS

## A NEMZETKÖZI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS RENDSZER (MISZON) FEJLESZTÉSE

VINOGRADOV, V. A.: Razvitie mezsdu narodnoj informacionnoj szisztemü po obscsesztvennum naukam c. előadása alapján (amelyet a szocialista országok akadémiai társadalomtudományi alelnökeinek 1980. évi prágai tanácskozásán tartott) GREGOROVICZ ANIKÓ tömörítettéve.

A MISZON tevékenységével hozzájárul azon célok eléréséhez, amelyeket a szocialista országok akadémiai társadalomtudományi alelnökeinek tanácskozása dolgozott ki, és amelyeket a szocialista országok társadalomtudományi intézményei közötti sokoldalú együttműködés távlati programja tartalmaz.

A MISZON sikeresen tesz eleget alapvető célkitűzéseinek:

- hozzájárul a sokoldalú együttműködési programban kijelölt kutatási feladatok információellátásához,
- ösztönzi a társadalomtudományi kutatások és az oktatás színvonalának emelését,
- hozzájárul a szocializmus vívmányainak és a szocialista életmódnak propagálásához, a szocialista demokrácia fejlesztéséhez,
- elősegíti a polgári ideológiával, reformizmussal és revizionizmussal szemben folytatott harcot.

A MISZON egyik fő feladata a társadalomtudományok aktuális kérdéseit tárgyaló, a szocialista országok szakirodalmát tükröző kiadványok közös előállítására. A MISZON fennállása óta (1976) harminc különböző közös kötetet és bibliográfiát jelentetett meg. Az 1979–1980 között megjelent témakötetek közül legjelentősebbek A szocialista közönség fejlesztése (az MTA Könyvtárának gondozásában jelent meg), A propaganda elméleti és gyakorlati kérdései a szocialista országok irodalmában, A kapitalizmus általános válságának elmélyülése, A maoizmus ideológiájának és gyakorlatának bírálata c. kötetek.

Az INION 1979–1980 között a MISZON-tagországok részére mintegy száz különböző információs kiadványt, társadalomtudományi referáló folyóiratok és bibliográfiák sorozatait küldte meg, mintegy húszezres példányszámban. Ezeket az értékes információs anyagokat a kijelölt nemzeti szervek (a MISZON-t alkotó akadémiai információs központok – Magyarországon az MTA Könyvtára) továbbítják országon belül a témában érdekelt tudományos intézményeknek, párt- és állami szerveknek, oktatási és információs központoknak. A nagy érdeklődésnek örvendő INION bibliográfiai sorozatok létrehozásában

aktívan részt vesznek a nemzeti szervek, így a szocialista országok irodalma a régebbinél teljesebben képviselteti magát ezekben. Ma még nagy gond a kiadványok időben való megjelentetése, sok a késedelem.

A MISZON tevékenységét, szerepét a társadalomtudományi kutatások információ-ellátásában nagyra értékelték a pártszervek is. A kommunista és munkáspártok központi bizottságai nemzetközi és ideológiai kérdésekkel foglalkozó titkárainak 1979. évi berlini értekezletén, valamint a szocialista országok tudományos akadémiái képviselőinek XI. tallini értekezletén is elismerően nyilatkoztak a MISZON szerepéről a társadalomtudományi információ fejlesztésében; utóbbi értekezlet a sokoldalú társadalomtudományi együttműködés feladatai megvalósításában vár segítséget a MISZON-tól.

Jelentős esemény volt a MISZON életében az 1978. évi várnai tudományos konferencia, mely „A tudományos információ szerepe a társadalomtudományok fejlesztésében a szocialista országokban és a MISZON feladatai” címet viselte. Harminchat előadás és hozzászólás keretében a résztvevők elemezték a társadalomtudományok fejlődésének irányait, a tudomány és az információ kölcsönhatását, rámutattak a MISZON kiépítésének legfontosabb feladataira és megoldásuk módjaira. A konferencia anyaga nyomtatásban is megjelent.

1979-ben a MISZON létrehozásáról szóló megállapodáshoz csatlakozott a Vietnami Szocialista Köztársaság Társadalomtudományi Bizottsága is. Növekedett a MISZON nemzetközi tekintélye: képviselői részt vettek az európai információs és dokumentációs központok tanácskozásain, munkája iránt számos információs szervezet érdeklődik.

A MISZON életéhez, működéséhez tartoznak a tanácskozások, konferenciák. Négy év alatt négy MISZON Tanács ülésre (a vezetők évi értekezlete), tizenhárom szaktanácskozásra került sor. Az 1979. év bővelkedett ilyen találkozásokban, mint a MISZON Tanács IV. ülése (Budapest), a MISZON AIR (Automatizált Információs Rendszer) nyelvi ellátásának kérdései (Mogiljany), az állománygyarapítás fejlesztése (Prága), a MISZON AIR állandó munkacsoportjának értekezlete (Berlin).

A MISZON talán legfontosabb – s egyben legbonyolultabb – feladata az Automatizált Információs Rendszer (AIR) létrehozása és üzembe helyezése. A szocialista országok akadémiái képviselőinek XI. tanácskozása is rámutatott erre, és hangsúlyozta, hogy az ügy érdekében az akadémiáknak szervezési, anyagi-technikai és személyzeti segítséget kell adniuk a nemzeti szerveknek, s a rendszer kiépítésével kapcsolatos feladatokat be kell iktatni az akadémiai tudományos tervekbe. A MISZON AIR létrehozásának feltétele az INION Integrált Automatizált Információs Rendszerének működtetése; e téren 1979-ben végzett lényeges munkálatok következtében 1980-ban már beindultak a „visszakérés” és az „információs kiadványok” elnevezésű alrendszerek. Jelenleg havonta 3000 dokumentumot visznek be a bázisba. A közgazdasági adatbázisban 1980-ra 30 000 dokumentumot fognak számon tartani. Az automatizált rendszerben a kiadványok útja lerövidül, pl. a bibliográfiai sorozatok egyes számai 3 hónappal előbb jelennek meg mint régebben. (1980-ban a Közgazdaságtudományi Bibliográfia 8. száma már ilyen úton jelent meg.)

Az INION a dokumentumok adatait mágnesszalagon rögzíti és átadja a nemzeti szerveknek saját felhasználásra. Az első mágnesszalagot kísérleti céllal átadta a Bolgár Tudományos Akadémiának és a Lengyel Tudományos Akadémiának (azóta megkapták

a MISZON többi résztvevői, köztük a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is – a töm.).

Az automatizált rendszer kiépítésében jelentős előrehaladást hozott a MISZON AIR állandó munkacsoportjának tevékenysége. A munkacsoport megfogalmazta az AIR 1981–1985. évi távlati tervét, vagyis a MISZON AIR teljes kidolgozásának és üzembe helyezésének ütemtervét, továbbá kidolgozta az automatizált rendszer műszaki tervét és egyéb alapküldeményeket.

A kijelölt nemzeti szervek – nemzeti kereten belül – intenzív munkát folytatnak egyfelől a saját nemzeti automatizált információs rendszer kiépítésében, másfelől a MISZON AIR feladatainak kidolgozásában. Ennek egyik leghatásosabb példája a Bolgár Tudományos Akadémia Tudományos Információs Központja és a SZUTA INION közötti eredményes együttműködés. Létrejött a Moszkva–Szófia on-line telefonösszeköttetés, amely segítségével a bolgár tudósok számára hozzáférhetővé válnak a vezető szerv adatbázisának – egyelőre közgazdasági témájú – dokumentumai. Az automatizálás jelen szakaszának kiemelt feladata a terminálhálózat kiépítése. A kezdetben szokványos telefonkábelén közvetített információkat 1980-ban már rendszeresítették: heti háromszor három órára áll rendelkezésre külön telefonkábel, amelyen lekérhető, ill. megkaphatók az igényelt információk, utóbbiak annotált bibliográfiai tételekként jelennek meg a Videoton gyártmányú display-ken. A kísérlet számos értékes tapasztalatot hozott, ugyanakkor rámutatott a hiányosságokra is, pl. a gyorsnyomtató nélkülözhetetlenségére. Az előadó reményét fejezte ki, hogy 1980–1981-ben más nemzeti szervvel is létrejöhet ilyen kapcsolat.

Igen nagy erőfeszítéssel folyik a munka a MISZON AIR nyelvi ellátásában. Az eddigi munkaforma azonban nem tette lehetővé, hogy a szakemberek a vitatott kérdésekben egységes nézőpontot alakítsanak ki, s hogy a megoldásokat minél előbb dolgozzák ki. E cél érdekében 1980 márciusában Moszkvában egy hónapos időtartamra összehívták a MISZON információs központjainak automatizálási szakembereit, hogy közös munkával lendítsék előre a MISZON nyelvi-program és technikai ügyét. Az új munkaforma meghozta az eredményt: elkészült a MISZON AIR műszaki tervének első – a rendszer alapjául szolgáló – változata, döntés született a munkalapok tervezetének elfogadásáról, számos kérdés tisztázódott a rubrikátor, teaurusz, indexelési metodika stb. terén, így a döntések nyomán a vezető szerv elkészíti a MISZON AIR nyelvi ellátása c. dokumentumot.

Összesítve elmondható, hogy a MISZON AIR felépítésével kapcsolatos munkák sikeresen fejlődnek, a reális üzembe helyezés azonban az akadémiák komoly támogatását igényli. E vonatkozásban V. A. Vinogradov egységes műszer- és berendezésselátást javasolt a szocialista országok termékeiből –, ez szükség esetén műszercsere útján is lebonyolítható.

A MISZON-ban végzett munka a szocialista országok társadalomtudományi információs szakemberei közös erőfeszítéseinek előnyére mutatott rá. Az 1981–1985. évi távlati terv tartalmazza mindazon feladatokat, amelyeket a szocialista országok a társadalomtudományokban aktuálisnak tartanak, valamint az automatizált rendszer bevezetéséhez nélkülözhetetlen megoldások sorát, vagyis olyan feladatok megvalósítását, amelyek a nemzetközi munkamegosztás alapján a társadalomtudományi információban a legnagyobb hatékonyságot eredményezik.

## A GAZDASÁGTALANSÁG PSZICHOPATOLÓGIÁJA

LINE, M. B.: The psychopathology of uneconomics c. írása alapján (Library Trends. 1979. Summer. 107–119.p.) SZABÓNÉ TÖRS HANNA tömörítvénye.

Az a könyvtáros, aki sem nem közgazdász, sem nem pszichológus (de a legkevésbé sem pszichopatológus), és aki egész életében egyetemi könyvtárakban dolgozott, csupán személyes megfigyeléseinek adhat hangot a könyvtárakkal kapcsolatos gazdaságtalan jelenségek összefoglalásakor.

Viszonylag újkeletű az az igény, hogy a könyvtáraknak több figyelmet kellene szentelniük a gazdaságosságnak. Mostanában nemcsak azt fedezik fel, hogy a könyvtárak tőke- és forrásfelhasználásait optimalizálni lehet, hanem ezzel egyidejűleg azt is, hogy bizonyos könyvtárak a forrásaikat a lehető leggazdaságtalanabban használják fel. Nem vitás, annak is megvan az oka, hogy nem takarékoskodnak. Pl.: ha egy költségvetési éven belül nem költik el minden pénzüket, akkor a következő évben a pénzügyi keretet csökkenthetik. A könyvtárost nem ösztönzi a nyereség és szolgáltatásainak nincsen fizető piaca. A nyomtatott anyag mennyisége egyre növekszik, ez növeli a beszerzési és a tárolási költségeket, amelyek viszont a pénzügyi alapokat csökkentik.

A hagyományos könyvtár változóban van. Természetesen nem törvényszerű, hogy egy új rendszerű információközpont mindig olcsóbb, mint a hagyományos könyvtár: rengeteg lehetőség adódik arra, hogy a könyvvásárláson megtakarított pénzt más úton-módon szórjuk ki az ablakon.

A gazdasági siker vagy kudarc mindig attól függ, hogy mit akarunk megvalósítani. A többé-kevésbé hagyományos könyvtárakban a katalogizálás, az osztályozás, a tárgyszavas indexelés, a könyvválogatás, a könyvbeszerzési költségvetés terén lehet takarékoskodni. Pénzt nemcsak azért lehet vagy kell megtakarítani, mert a költségvetést csökkentették. A kérdés mindig az, hogy a használónak valójában milyen szolgáltatásra van szüksége és ezt hogyan lehet a legjobban biztosítani.

Akárhonnán is származnak a gazdaságosságra serkentő buzdítások, ezek a könyvtárosokat általában felkészületlenül találják; reakcióik, válaszaik erősen különbözhetnek. A legegyszerűbb válasz a *hagyományos*: „a könyvtár már definíciója szerint is a könyvek gyűjteménye, amelyet a hagyományos szabvány szerint kell kezelni”. Ezzel az attitűddel rokon a *maximalista* felfogás „Csak a legjobb elég jó nekünk, őrizzük meg színvonalunkat!” Hasonló a *kulturális* válasz: „A könyvtár a kultúra tárháza, azt bármilyen módon

megrongálni vagy megcsonkítani annyit jelent, mint kulturális örökségünket tönkretenni!” A fentiek bármelyikével rokon lehet a *passzív* ellenállás: „Ne tégy semmit, túl leszünk ezen is, majd elvonul a vihar a fejünk felől; ez is csak múló szeszély.” Ez a válasz lehet megfontolt (és néha igen hatékony) vagy tükrözheti azt az állapotot, amikor a házi-nyúl a kígyóbűvöletben megbénul. Ezt őszintén a *mañana* (ráérünk arra még) szemlélettel lehet kifejezni: „Tedd gazdaságossá a könyvtáramat ó Uram, de ne most azonnal!” A *politikus* válasz a presztizshez és a státuszhoz folyamodik: „Szerzeményezésünk csökkenése révén könyvtárunk fokozatosan eltörpülne X vagy Y mellett.”

A pszichológiai vagy *ál-önzetlen* válaszok szintén elég gyakoriak: „a használók nem törekednek erre... nem tudnának hozzászokni... nem lehet elvárni tőlük, hogy elfogadják...” „a könyvtárakat az egyes olvasók szemszögéből kell nézni, akiknek teljesen eltérőek az igényeik, az optimalizálás csak csoportokra és átlagokra vonatkozik.” Ezekre az a nyilvánvaló válasz, hogy az a könyvtár, amelyik mindenkinek eleget akar tenni, félő, hogy végül senkinek sem tesz eleget.

A válaszok másik csoportja látszólag tartalmaz valamit a gazdaságos szemléletből, felületesen és időlegesen bizonyíthat is valamit. Az első ilyen a *mini-gazdaságos* válasz, amelyből kiderül, hogy a könyvtáros apró részletekbe menően tudja, hogy hol lehetne takarékoskodni. Sokkal meggyőzőbb a „kooperációba” vagy a „forrásmegosztásba” bujtatott *álgazdaságos* szemlélet. A *határ-gazdaságos* szemlélet azt bizonygatja, hogy a könyvtár bizonyos – elhanyagolható – vonatkozásaira lehet és kellene is költségvetést készíteni, a legfontosabb dolgokat azonban nem lehet mérni, még kevésbé pénzben kifejezni. A *hamisan takarékos* visszavágás is hasonló: „Túl sokba kerül a folyamatok megváltoztatása; a könyvtárközi kölcsönzés többbe kerül, mint a beszerzés stb.”

Valami mégiscsak szól a válaszok többsége mellett, és védelmükben gyakran lehet ésszerű, sőt elfogadható indokokat felhozni. Akárhogy, de végül is mély és gyakran primitív érzelmeken alapuló attitűdök ésszerűsítései lehetnek. Ezek közül talán a bizonytalanság az egyetlen, amely a változástól való félelemhez, a nyereségvágyhoz, a múlthoz való ragaszkodáshoz vezet. Sok könyvtáros nem fogadja el, hogy a múltban szerzett gyakorlata ma már irreleváns anakronizmus. Az azonban, hogy az ember maradi és a legjobb úton van az elmúlás felé, semmiképpen sem lehet boldog felismerés.

A könyvtárosok személyes érzelmeinek nincsen helye a hatékony könyvtári szolgáltatásban. Ennek ellenére a személyzet érzelmeit és várható reakcióit ugyanúgy számításba kell venni, mint a használókét. Más szóval: a jó könyvtáros egy személyben legyen amatőr pszichológus és amatőr közgazdász.

Amennyire megállapítható, a változást sürgető vagy ellenző válaszok többsége pszichopatologikus eredetű. A konzervatív, hagyományos könyvtáros ismerősebb, mint a minden áron változtatni akaró, de manapság már az utóbbi is egyre gyakoribbá válik. Más patologikus eset a túlzottan takarékos típus. Ez az a könyvtáros, aki megpróbál mindent csökkenteni: létszámot és költségeket; aki megállapítja, hogy amit nem lehet mérni, az nem létezik vagy nem kellene léteznie. A „költség-hatékonyság” mindig az ajkán van és az értékítélet idegen az ő koncepciózus világának. Elsőre úgy tűnhet, hogy a tökéletesen katalogizáló, elővigyázatos hagyományos könyvtáros valójában a túlzottan takarékos könyvtárhoz hasonlóan monomániás, bizonytalan egyén, aki biztonságot

keres, de nem a számokban, hanem a katalógusokban. Az egyik osztályozza és katalogizálja az ismereteket, a másik számolja és kalkulálja. Tevékenységétől mindkettő biztonságosabban érzi magát, mert az élet és az ismeretek végelenségét valami láthatóvá, iktathatóvá, mérhetővé csökkentette. A vizsgálat tárgya tehát a gazdaságtalan vagy a túlzottan takarékos könyvtáros.

Akárhogyan is, a könyvtárak nem létezhetnek használók nélkül (néhány könyvtáros erőfeszítése ellenére sem), így a könyvtárak ökológiájában és gazdaságtanában számításba kell venni a használókat.

Az egyetemi tanszékek általában úgy használják a könyvtárakat, hogy egyáltalán nincsenek tudatában a különböző tevékenységek költségeivel, így elkerülhetetlen a gazdaságtalan magatartás. Oktatni kellene a könyvtár gazdasági viszonyait.

A diákokat általában nem érdekli az egyetem gazdasági működése. A diákmagatartás egyik ismert fajtája a túlzott takarékossgal szembeni ellenállás. Számukra a szellem, az érzelmek jelentenek mindent; a tudományban, a közgazdaságtanban és a statisztikában megjelenített értelem semmit. Valóban a könyvtár számukra olyan ismeretek tárháza, amelyeket gyűlölnék: nem ismeretlenek a gyűjtogatási, vagy más rombolási kísérletek. Ezek valóban patológikus esetek.

Az egyetemi gazdasági ügyintézőt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ő kezdeményezi, vagy ő közvetíti a takarékosági kampányt; ő az, aki alig érdekelt a hatékonyságban, még kevésbé a kulturális értékekben.

Az említett konfliktusokozó attitűdök pszichopatológikus esetekhez vezetnek. A végeredmény valószínűleg az, hogy száználmas egyezés születik a körülsáncolt attitűdök, a rideg gazdasági tények, valamint a többség igényei és a hatalmasságok kívánságai között. Nagyon nagy szükség van arra, hogy a könyvtárosnak megfelelő ismeretei legyenek, azokat elővigyázatosan és ésszerűen alkalmazza. Az ésszerűtlenség csak akkor győzedelmeskedhet, hogyha az ésszerűséget nem kellőképpen támasztják alá, vagy nem körültekintéssel terjesztik elő.

A könyvtárigazgatókat jelenleg két különböző irányba lehet befolyásolni: a humanista és kulturális szemlélet felé – amelyben többségük nevelkedett és amelyik a gazdaságos szemlélettel ellentétesnek tűnhet; vagy az át nem gondolt takarékos szemlélet felé.

A megoldás kulcsa a képzés javításában és a szélesebb látókör kialakításában keresendő. A könyvtári oktatásban nem elég egy kevés gazdaságossági technikát tanítani, hanem szükséges a gazdasági és a rendszertani szemlélet alakítása is. Erre alapvetően azért van nagy szükség, mert a könyvtárakat – mint nem nyereségre orientált szervezeteket – szinte semmi sem teszi érdekeltté a gazdaságosságban: takarékossgal nem lehet több pénzt keresni. Nem kell mindegyik könyvtárosnak közgazdásznak vagy rendszerelméletnek lennie, de a könyvtárral szembeni gazdasági és rendszertani szemléletnek a második természetükké kell válnia.

Ez önmagában azonban nem elegendő: olyan széles látókörre van szükség, amely magában foglalja mind a kulturális és humanista értékeket, mind a gazdaságtant és a rendszerelméletet. A könyvtárnak gazdaságosan és hatékonyan kell működnie annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokból a legmegfelelőbb szolgáltatást nyújthassa. Ha ez nem így történik, akkor a többség rovására csak néhányan részesülnek jó szolgáltatásban.

## A SZOVJET KÖNYVTÁRAK ÉPÍTÉSZETI, BERENDEZÉSI KÉRDÉSEIRŐL

### Kerekasztal-beszélgetés a Bibliotekar' szerkesztőségében

A Konturü biblioteki budoscsego c. közlemény alapján (Bibliotekar'. 1980. 4.no. 50–53.p.) MÁNDY GÁBOR tömörítvénye.

Az utóbbi két ötéves tervidőszak folyamán minőségi változások zajlottak le a szovjet könyvtárak tevékenységében. Megváltozott építészeti arculatuk is. Egy sor korszerű épület született (Központi Orvostudományi Könyvtár, az akadémia agrártudományi könyvtára, a kazanyi Uljanov-Lenin Egyetem könyvtára, a Kazah SZSZK Puskinról elnevezett köztársasági könyvtára stb.), amelyek tervezői olyan megoldásokat kerestek, amelyek elősegítik a könyvtári funkciók teljesítését, kedvező lehetőségeket kínálnak az olvasóknak, s amellet a városképet is javítják. A títustervek területén is ilyen irányban folytak kutatások. Egyedül a 10. ötéves tervben több mint tizenöt títustertvet honosítottak meg a közművelődési könyvtárakban. Elkészült a főiskolai könyvtárak első títusterve, az első falusi komplex művelődési intézmény egyedi terve stb. Mindemellet sok új könyvtár nem felel meg a követelményeknek, s az épület erkölcsi avulása gyakran lényegesen megelőzi a fizikait. Szükségesnek látszik a könyvtári épületek tervezésének megalapozása – a 2000. év időhatáráig.

A Bibliotekar' szerkesztőségének vitáján építészek, mérnökök és könyvtári szakértők vettek részt.

Többen bírálták a jelenlegi épületeket, amelyek figyelmen kívül hagyják a tényleges olvasói igényeket, a könyvtári munkafolyamatok szükségleteit, túlzottan a városképben gondolkodva készültek, sematikusak stb. (Negatív példaként említették többek között a leningrádi egyetem már jóváhagyott tervét a toronyszerű kiképzésre, amelynek egyetlen indoka, hogy a környéken nincs másik épület, amely betöltené a magas épület funkcióját. A tambovskiji területi könyvtárban mechanikusan alkalmaztak egy sokablakos mintát, s ezzel lehetetlenné tették a könyvtár jó hőszabályozását.) Az építészek a centralizált rendszerek új követelményeit sem igen veszik figyelembe (nagyobb feldolgozói tér a rendszer központjában, a tagkönyvtárak megváltozott katalógus- vagy klubövezet-igényei). Igaz, hogy volt, aki azt állította – *A. B. Paperno*, a Lenprojekt építésze –, hogy egyelőre a centralizált rendszerek nem mindenütt váltották be ígéreteiket. Leningrádban pl. a centralizáció nem hozott gyökeres változást a tagkönyvtárak munkájában, az állomány egysége csak névlegesen valósult meg, mindegyik tagkönyvtár a saját könyveivel működik; 1977-ben a könyvcseré az állomány 1%-a alatt maradt.

A vita résztvevői egyetértettek abban, hogy mielőbb szükség van az elkövetkező 10–20 év várható könyvtári-könyvtártechnológiai fejleményeinek áttekintésére, a „jövő könyvtára” sajátosságainak lehető legpontosabb leírására, hogy a közeljövőben épülő, de már a XXI. század emberét szolgáló könyvtárakat a valóságos igényekhez és funkciókhoz, a munkafolyamatokhoz lehessen igazítani. Ezt a munkát a KGST keretében tartják kivitelezhetőnek, munkacsoportok bevonásával.

Ami a máris látható tendenciákat illeti, foglalkoztak a könyv szerepének csökkenésével (különösen a szakirodalom, illetve a szakkönyvtárak területén), az új információhordozók, valamint a használatukhoz szükséges technikai berendezések magától értetődővé válásával, a számítógép könyvtári alkalmazásának teljes meghonosodásával, a másológépek szaporodásával, a dokumentumok helyben történő használatának terjedésével (ami például nagyszámú kutatószobát feltételez), a közművelődési könyvtárak komplex művelődési intézményekben való elhelyezésének gyakoribbá válásával, a közösségi-társas tevékenységformák jelentőségének fokozódásával stb.

Sűrgető feladat megismertetni az építészeket a konkrét könyvtári igényekkel. Több ötlet hangzott el ezzel kapcsolatban. Fel kellene újítani az építési tervek megvitatását az érintett könyvtárak képviselőinek jelenlétében; a könyvtári szakembereket arra kell biztatni, hogy az utólagos panaszkodás helyett időben lépjenek közbe, aktívan vegyenek részt a könyvtári tervek előkészítésében; a képzésben be lehetne vezetni egy speciális szakosodást, „könyvtári-bibliográfiai rendszerek automatizálásának tervező technológusa” névvel; konzultációs központokat kellene létesíteni egy sor nagyvárosban, ezek a tervező munka különböző részterületeire szakosodhatnának. Több felszólalásban is felvetődött egy országos koordinációs központ létrehozásának gondolata. Jelenleg sok ilyen szervezet működik, de kis kapacitással, gyenge személyzeti ellátottsággal, s a könyvtárosoknak – *Piscsalnyikov* szavaival – még egy közös targoncára is évekig kell várniuk. *N. G. Alekszejev*, a Lenin Könyvtár igazgatóhelyettese javasolta, hogy ezzel a központi koordinációs feladattal a néhány éve kutatólaboratóriummal átszervezett Giproteatr nevű intézményt bízzák meg.

Kisebb vita bontakozott ki a títustervek körül. Néhányan ezeket nélkülözhetetlennek tartják a korszerű szemlélet terjesztésére, illetőleg gazdaságosnak a tervezési költségek csökkentésére tekintettel. Ezzel szemben a vitában sokszor szót kapó *Ju. P. Obroszov* (a Giproteatr vezetője) azon korszak jelenségének és követelményének tartja ezeket, amikor megkezdődött a kulturális objektumok tömeges építése. Ma már mind jobban megmutatkoznak a títustervezés árnyoldalai – elsősorban az egyoldalúság –, s nem véletlen, hogy több helyen (pl. a balti köztársaságokban) egyre több könyvtár egyéni terv szerint épül. Kétségtelenül megmaradnak majd a títustervek bizonyos részletei, de a konkrét, nem pedig a tömeges használat céljára.

Ugyancsak eltérő nézetek kaptak hangot azzal kapcsolatban, hogy melyik könyvtár-típusra koncentráljanak elsősorban a tervezők. Az új információhordozók megjelenése, a munkafolyamatok gépesítése és automatizálása elsősorban a szakkönyvtárak építési, berendezési gondjait növeli, viszont tömegüket tekintve a közművelődési könyvtárak helyes megtervezése a nagyobb feladat.

Különös figyelmet érdemel a vitának az a része, amely a KGST-országok együttműködését sürgette elsősorban a gépesítés vonatkozásában, de ugyanúgy számítanak az együttműködésre a „jövő könyvtára” tudományos koncepciójának kidolgozásában és a tervezésben is.

A szerkesztőség – a folyóirat hasábjain – folytatni szándékozik a vitát.



A hetvenes évek derekán több mint 7800 felnőtt férfit és nőt kérdeztek meg az USA legkülönbözőbb területein Alaskától Hawaii-ig egy nagyszabású piackutatás keretében, amely során 150 attitűd és 25 demográfiai felvétellel igyekeztek a fogyasztói szokásokon túl az ún. életstílust s ezzel összefüggésben a könyvtárhasználat háttérét is felderíteni. Alapvető módszerük az önkitöltős postai kérdőív volt, s meglehetősen matematikai apparátust is bevetettek. Az adatok rendezésének, feldolgozásának és elemzéseinek módszerei közül külön figyelmet érdemel a hierarchizált cluster-analízis. Az eredmények azt mutatják, hogy az USA-ban a könyvtárakat egyáltalán nem használók főként az idősebbek, a kevésbé iskolázott, fizikai munkát végzők (kék gallérosok), az alacsonyabb jövedelműek. Értékrendjük hagyományos, otthonülők – főként a vásárlás vagy az orvos kedvéért mozdulnak ki –, legfontosabb szórakozásuk a tévé. Nem szeretnek utazni, félnek a jövőtől, politikai és etikai állásfoglalásaikat a türelmetlen konzervativizmus jellemzi. Szerintük például a kommunizmus jelenti a legnagyobb veszélyt a világon. A könyvtárat rendszeresen (évenként 12 vagy több alkalommal) látogatók (a nők 29%-a, a férfiak 12%-a) többnyire 35 év felettek, főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkező „fehér gallérosok”, jövedelmük magas, nagyobb létszámú családokban élnek, ahol két vagy több autó is van birtokukban. Nyitott gondolkodású, rugalmas, a változást, a kockázatot, az újdonságot kedvelő emberek. Rendszeresen utaznak, politikai és erkölcsi kérdésekben liberálisak, bátran élnek az üzleti élet adta lehetőségekkel, bankkölcsönökkel. A fenti általános tendenciákon túl el nem hanyagolható különbségek vannak még természetesen a férfiak és a nők, továbbá az ország különböző területein lakók között is. Az aktív, mozgékony, nyitott emberek életstílusához rendszerint hozzá tartozik a könyvtárhasználat is. Tevékenységrendszerük része a könyvtárak látogatása. Az otthoni, házkörüli teendőkre összpontosító háziasszonyok esetében rendkívül kicsi az esély a könyvtárhasználóvá válásra. Sok férfi megnyerhető lenne a könyvtár számára az otthoni barkácsoló, javító, szerelő munkához kapcsolódó szakkönyvek ajánlásán vagy saját gyerekeik könyvtárhasználatán keresztül.

MADDEN, M.: Lifestyles of library users and nonusers c. tanulmánya alapján  
(Champaign, Ill., University of Illinois Graduate School of Library Science, 1979. 43 p.)

NAGY ATTILA híradása.



■■■■

**KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRPOLITIKA INDONÉZIÁBAN** 1945 és 1979 között robbanásszerű fejlődés ment végbe az indonéz olvasási kultúrában. 1945-ben a 65 milliós lakosságból csak 3,25 mill. tudott írni-olvasni, 1979-ben viszont már 145 mill. lakosra 101,5 mill. írni-olvasni tudó esett.

Jelenleg az írni-olvasni tudókat három nagy csoportba lehet sorolni: 1) 85% munkás és paraszt, általános műveltségük elemi szintű, az alapvető megélhetéshez szükséges dolgokért küzdenek. Olvasmányaiknak is a mindennapi gondokhoz kell kapcsolódnia, igen egyszerű tematikával és kifejezésmóddal. Az audio-vizuális anyagok előnyben részesítendők, mert igen jól kapcsolódnak a még erős orális hagyományokhoz, amelyeknek ma is jelentős szerepe van ennek a rétegnek a kommunikációs rendszerében. 2) 12% középiskolai végzettséggel rendelkező hivatali dolgozó vagy egyetemi hallgató. Nagyvárosokban élnek, a társadalmi élet áll érdeklődésük középpontjában. Színvonalasan bemutatott és széleskörű információkat igényelnek. 3) Mintegy 3% a legnagyobb városokban élő vezetőréteg: állami hivatalnokok, üzletemberek, tudományos kutatók, egyetemi hallgatók. Magas színvonalú olvasmányaikat idegen nyelven is igénylik.

A közművelődési könyvtárak megjelenése viszonylag újkeletű Indonéziában. A kormányzat által bevezetett konkrét intézkedések alapját az Unesco által definiált koncepció képezte. Az elért eredmények máris pozitív visszhangot keltettek az országban. Az indonéz közművelődési könyvtáraknak négy alaptípusa jött eddig létre:

**Tartományi könyvtárak.** 27 tartományi székhely közül már 19-ben működik ilyen könyvtár. A központi kormányzat felügyelete alá tartoznak. Funkcióik: reference központ, tartományi kultúrtörténeti és dokumentációs központ, a tartományi központi katalógus gondozója, az egész országot átfogó tartományi könyvtári hálózat aktív láncszeme – és természetesen a nagyközönség rendelkezésére álló közművelődési könyvtár.

**Kerületi könyvtárak** (nagyvárosokban). 1984-ig 305 létrehozását tervezik, 1979-ig ebből 225 valósult meg. A könyvtárak szakmai és anyagi fejlesztését a központi és a kerületi közigazgatás közösen látja el, a terheket pontosan rögzített szabályok alapján osztják meg egymás között. A kerületi könyvtárak egyik jó példája a Dzsakarta-i Közművelődési Könyvtár: 40 000 kötet, 1000 m<sup>2</sup> alapterület, napi 600 látogató.

**Községi könyvtárak** (kísérleti program). Sukabumi tartomány 27 községében állítottak fel községi könyvtárakat. A vidéki lakosság fiatalabb korosztálya látogatja. Országos hálózatot kívánnak létrehozni.

**Mozgókönyvtárak.** 14 tartományi székhelyen működnek, létrehozójuk a helyi tartományi vagy kerületi könyvtár, 3–5 tonnás autóbuszok, kb. 6000 kötetet szállítanak.

Nehézségek, hátráltató tényezők: az *indonéz könyvkiadás* fejletlensége (évi 3000 cím). Ez nem képez alapot ahhoz, hogy a különböző közművelődési könyvtárakat gyorsan és az olvasóközönség igényeinek megfelelően fejlesszék. **Szakemberhiány.** Csak a Dzsakarta-i Egyetemen és a Bandungi Tanárképző Főiskolán folyik közép- és felsőfokú könyvtárosképzés. Egytől hat hónapig tartó továbbképző tanfolyamokat is szerveznek.

(A fejlődő országok könyvtárpolitikájával foglalkozó nemzetközi szeminárium – Lünd, Svédország, 1979. augusztus 2–24. – egyik tanulmánya alapján – *Soekarman* – SEBESTYÉN GYÖRGY híradása.)



## LIBRARIES IN SOCIETY

Libraries in society — a reader. Ed by GERARD, D. London, Clive Bingley, 1978. 163 p.

### Könyvtárak a társadalomban

A szöveggyűjtemény a könyvtárnak a társadalomban betöltött szerepével foglalkozik. A szemelvények a múlt századtól kezdve mutatják be a könyvtár feladataival kapcsolatos nézetek változását és fejlődését, főleg angol és amerikai vonatkozásban.

A nemzetközi szerzőgárda fele nem könyvtáros; már ez is utal a könyvtártudomány, a könyvtárak iránti érdeklődés növekedésére, s ez a tény a szempontok bővülését is eredményezi. A szerzők egy része tágabb, szervezetszociológiai alapokra helyezte a könyvtártudományi vizsgálódásokat, bizonyítva, hogy a társadalom szervezetének, struktúrájának változása, fejlődése visszahat a könyvtár fejlődésére is, illetve, a könyvtártudomány elválaszthatatlan a társadalom eszmei fejlődésétől. A társadalom struktúrája megszabja a könyvtár lehetőségeit, a könyvtári gondolkodás irányát is. Hogy ez mennyire így van, *Raymond Irwin* 1950-ből való tanulmánya is bizonyítja, mely az Attlee-kormányzat idején kifejezte a „jóléti állammal” kapcsolatos fenntartásokat, bírálatát szelíd könyvtárosi köpenybe öltöztetve. Nézete szerint, a könyvtárakat (a nagy nemzeti könyvtáraktól eltekintve) nem szabad közvetlenül az állami adminisztrációnak alárendelni. Jobban bízik abban, ha a szolgáltatásokat független, szabad, helyileg irányított részlegek végzik. A könyvtáraknak függetleneknek kell lenniük mindenfajta állami nyomástól. A könyvtár ebben a koncepcióban tehát a társadalmi demokrácia, a független gondolkodás letéteményeseként jelenik meg; a könyvtáros azoknak az értékeknek a zászlóvivője és harcosa, melyek a társadalomban nem valósultak meg. Érezhető azonban, hogy a feladat véghezvitele egy ponton túl a kapitalista társadalmi struktúrába ütközve meghaladja a könyvtáros lehetőségeit.

Hogy a könyvtárosi tevékenység mennyire összefügg a társadalmi problémákkal, más tanulmányok is bizonyítják. *Mary Lee Bundy* az amerikai négekkel kapcsolatosan veti fel az információk szűkösségének, illetve ezzel kapcsolatosan a közkönyvtárak feladatainak kérdését. A szerző megállapítja, hogy az USA társadalmi struktúrájában rejtett rasszizmus van, ami egyebek között abban nyilvánul meg, hogy a néger gettók lakói nem kapnak megfelelő támogatást és segítséget. A könyvtárak is hibáztathatók merevségük és hivatalos konzervativizmusuk miatt. A feketék problémáin az információs rendszer egészének javításával lehet segíteni, amelyben a közkönyvtárakra fontos feladatok várnak,

így pl. a négerék szociális, társadalmi jogaival kapcsolatos információk szolgáltatása.

*Len Dawes* 1973-ból való tanulmánya szintén a színesbőrűek problémáival foglalkozik. A rabszolgák elvesztették saját kultúrájukat, nyelvüket; a rosszul elsajátított angol nyelv kifejezés- és szimbólumrendszere idegen volt számukra. A színesbőrű lakosság kulturális szükségleteinek biztosításakor ki kell használni a tömegkommunikáció egyéb formáival szemben azt a lehetőséget, hogy a könyvtár kis területen helyi igényeket is ki tud elégíteni.

*Ralph Harris* a könyvtárak politikai gazdaságtanáról ír. Szerinte, a szerzőknek valamilyen kompenzációt kellene nyújtani azért, hogy a könyvtárak ingyenes kölcsönzési rendszerében az olvasók nem vásárolják meg a műveket. De taglalja azt is, hogy a lakoságnak csak mintegy 30%-a kölcsönöz; s fölveti a kérdést: helyes-e, hogy a könyvtárak költségeit adó-alapból fedezik. Szerinte, célszerű lenne valamilyen kölcsönzési tarifát alkalmazni, amivel azt is elérnék, hogy a politikai intézmények pénzügyi támogatása csökkenne, így a könyvtárak is függetlenebbek lennének. Ez a látszólagosan „gyakorlati szempontú” megközelítés ismét csak a fenntartó szervekkel szembeni bizalmatlanságot mutatja, illetve, a nagyobb pénzügyi függetlenség biztosításán keresztül egyéb területen is nagyobb önállóságot kíván biztosítani a könyvtáraknak.

Az amerikai könyvtárszociológiát *Margaret Egon* tanulmánya képviseli, mely az 1930-as nagyhatású „chicagói iskola” hagyományait folytatja. A könyvtárat egy fejlődésben levő társadalmi intézménynek fogja föl, mely nemcsak a gondolkodás történetéhez, hanem a társadalom szerkezeti struktúrájának változásaihoz is kapcsolódik. Az a tény, hogy a különböző típusú könyvtárak a társadalmi fejlődés különböző stádiumaiban jelentek meg, bizonyítja a könyvtár „intézményi” jellegét; azonban, ezt a viszonyt eddig nem vizsgálták megfelelő mélységben. A tanulmány szerint, a könyvtárosság a közkönyvtár fejlődésével vált önálló foglalkozási területté. Felveti továbbá: szükség van-e speciális könyvtárosi ismeretekre, vagy egy-egy szakterület ismerete a fontosabb; milyen helyet foglal el a könyvtártudomány az általános szervezélméletben; melyek a könyvtár adminisztrációs szervezetének jellemzői?

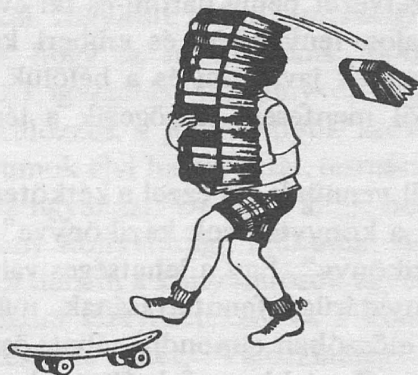
*Bryan Luckham* 1971-ben írott tanulmánya szociológiai szempontból vizsgálja a közkönyvtárat, Angliában kísérve végig a könyvtár funkciójának változását. A múlt században (habár egyes elitista nézetek is hatottak) a könyvtár feladatát abban jelölték meg, hogy a hátrányosabb helyzetűek számára biztosítsa a műveltség „újraelosztását”. Azonban, a nem-fizikai dolgozók aránya magasabb volt a könyvtárlátogatók között, mint tényleges társadalmi arányuk. A XX. században már elejtették ezt a koncepciót, ehelyett a kölcsönkönyvtárat „általános ellátóként” kezelték. A Művelődésügyi Minisztériumnak 1959-ben benyújtott jelentés a könyvtárhasználók kategóriáival is foglalkozott, és az ízlések és igények között bizonyos hierarchiát állított fel. Kiemeli a könyvtárak szerepét a kiállítások rendezésében, előadások tartásában és a felnőttoktatásban. Ugyanakkor, ez a tevékenység nem homályosíthatja el a könyvtárak alapfunkcióját.

*Paul Wasserman* írása arra mutat rá, hogy a változó társadalom megköveteli az intézmények, így a könyvtár változását is; a könyvtár vezetését úgy kell kialakítani, hogy képes legyen a gyors változásokat végrehajtani.

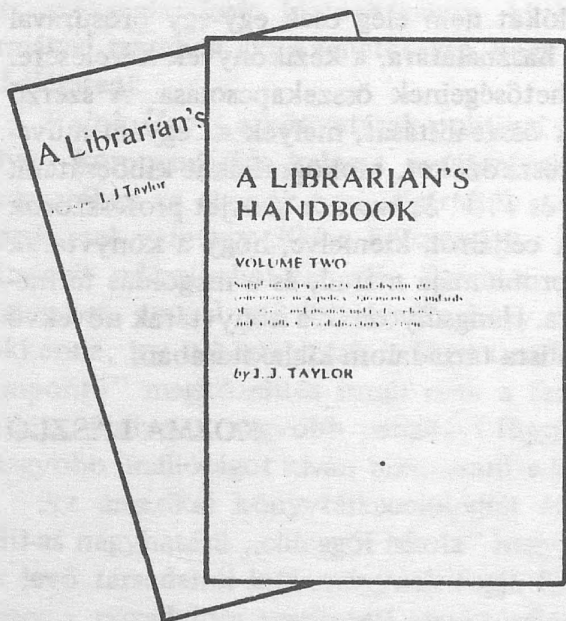
*Brian Groombridge* 1977-es tanulmánya a könyvtári tevékenység kibővítésének lehetőségeiről szól: a felnőttoktatás és a permanens tanulás módszereit elemzi. Rámutat arra, hogy aktívabbá kell tenni a különböző típusú könyvtárak közötti kapcsolatot (*L. Jolley* is ír arról, hogy a műveltségi szint és igények növekedésével az egyetemi könyvtárak már nem maradhatnak meg az intézményi keretek között). Fejleszteni kell a munkahelyi könyvtárak rendszerét. A könyvtárhasználókat nem elég csak egy-egy brosúrával tájékoztatni, meg kell tanítani őket a könyvtár használatára, a kézikönyvek kezelésére. Szükséges lenne a rádió, TV és a könyvtár lehetőségeinek összekapcsolása. A szerző hasznosnak tartja tematikus olvasmány-sorozatok összeállítását, melyek az egyéni művelődést segítenék; ehhez célszerű különböző segédeszközöket, bibliográfiákat kibocsátani.

A kötet zárótanulmányában *K. I. Abramov* és *V. V. Szkvorcov* szovjet professzorok adtak általános képet a szovjet könyvtárpolitika céljairól, kiemelve, hogy a könyvtárak társadalmi szerepe a könyvtárelmélet egyik alapproblémája marad, és a megoldás természetén múlik a könyvtári gyakorlat jövője és iránya. Hangsúlyozzák a könyvtárak növekvő szerepét a kommunista nevelésben, a fejlett szocialista társadalom kialakításában.

KOZMA LÁSZLÓ



(A *Library Journal* illusztrációjából.)



A librarian's handbook. Comp. by TAYLOR, L. J. London, The Library Association, volume one, 1976. 882 p; volume two, 1980. 1180 p.

### Egy könyvtárosi kézikönyv

Az angol könyvtárügy elsőse a nemzetközi összehasonlításban – vitathatatlan. 130 esztendeje a közkönyvtárak fejlesztésére hozott „penny”-s törvény a világon elsőként emelte közügygé a könyvtárak létesítését és fenntartását. Ennek köszönhetően a közel másfél évszázad során a könyvtárosok is magasabb rangot értek el a társadalomban, mint más országokban. Az 1877-ben alakult

könyvtárosegyesület, a Library Association igen nagy tekintélyű, javaslatait, vizsgálatait, véleményezéseit figyelembe veszi, sőt, igényli az országos és a helyi törvényhozás. Ez a bonyolult és kifinomult szervezet pedig három és fél évszázados polgári demokratikus tapasztalattal minden hivatalos ténykedést és emberi kapcsolatot gördülékennyé tud szabályozni. A társadalmi szervek javaslatai és a belőlük születő rendelkezések minden dagálytól és voluntarizmustól mentesek, leszögezik a tényeket és megszabják a tenni-valókat.

Mindezt tudomásul kell vennünk, ha ezzel a kétkötetes könyvvel ismerkedünk meg. Már a címe is pontos. Nem „a könyvtárosok kézikönyve”, vagy „könyvtáros kézikönyv” hanem „egy könyvtárosi kézikönyv”. Egy a lehetséges változatokból, a könyvtári szervezet, elsősorban az angol könyvtárügy fenntartásának, működésének és üzemeltetésének kézikönyve. Szerkesztője az előszóban elmondja-célját: össze kívánta gyűjteni a hivatalos okmányokban, jelentésekben, füzetekben, folyóiratokban stb. megjelent könyvtárügyi dokumentumokat („statements”). Ennél többet tett: a dokumentumokat – a szövegben – értelmezi, bibliográfiával látja el, szelektálja és, – nem utolsó sorban – tematikusan csoportosítja, végül pedig mindkét kötetnek bőséges mutatót készített.

Ha az első kötet tematikus elrendezését megismerjük, akkor nagyjából megérthetjük, hogy nem egyszerűen könyvtárügyi jogszabályok gyűjteményéről van szó, amint azt az eddig elmondottak alapján esetleg gondolhatnánk. Első rész: központi kormányzati rendelkezések. A törvények mellett ide kerültek a parlamenti bizottsági határozatok és az úgynevezett „miniszeri körlevelek” is. A második rész a kötet egyharmadát foglalja el:

a LA, a könyvtárosegyesület javaslatai, határozatai és vizsgálati jelentései. Hangsúlyozni kell, hogy ezek az iratok a könyvtárügy minden ágában a működésre vonatkoznak, a minősítéstől a fizetésen át a munkaidőig, az alapterületi normáktól a gyarapítás tematikus százalékarányán át az ellátott lakossághoz viszonyított reference-könyvtár méreteiig, a nemzeti könyvtártól a közművelődési könyvtárakon át a kórházi betegkönyvtárakig. Számunkra talán ez a leghasznosabb rész: nem kell Pannóniában mindent újra felfedeznünk...

A harmadik rész a nem könyvtári intézmények által hozott, de a könyvtárakat érintő rendelkezéseket kommentálja. A negyedik rész különböző könyvtárak működési szabályzataiból nyújt példákat. A három utolsó rész, az ötödiktől a hetedikig kommentár nélküli adattár: összehasonlító statisztika; nemzeti és nemzetközi könyvtárügyi címtár és végül válogatott könyvtárügyi bibliográfia.

Nem ismerjük, hogy milyen volt az első kötet megjelenésének visszhangja, de valószínű, hogy ennek nyomán jelent meg négy esztendő múltán az eredetileg nem is tervezett második kötet. Kisebb részében kiegészítés: közli az első kötet szerkesztésének lezárta után megjelent könyvtárügyi dokumentumokat, illetve néhány régebbi kimaradottat. Jelentősebb részében azonban kitágítja az angol könyvtári horizontot: válogatva közli az alapvető amerikai és nyugat-európai könyvtárügyi dokumentumokat, a nemzetközi könyvtárügyi szervezetek adatait és ismerteti a múzeum- és levéltárügy, valamint a könyvkiadás és a könyvkereskedelem rendelkezéseit. A könyv beosztása is különbözik az első kötetétől: a tizenhét részből tizenhárom a könyvtártípusok és a könyvtári feladatok alapján csoportosítja az anyagot. Ha nem is „naprakészen”, de „évrekészen” megtudható belőle, hogy például milyen rendelkezések alapján működnek ma a gyermekkönyvtárak, milyen jogok és köteleességek érvényesülnek a könyvtárközi kölcsönzésben, vagy mi a helyzet a kötelempéldányokkal. Irigylésre méltó gyorsaság!

Talán sikerült éreztetni, hogy ez az impozáns 2000 oldal több is, de ugyanakkor kevesebb is, mint a könyvtári igazgatás kézikönyve. Még számunkra is meghökkentő, – pedig ugyancsak nem nélkülözzük a jogszabályok szövevényét, – hogy mi mindenre terjednek ki a különböző fórumok elvi határozatai, természetesen sokszor ismételve, vagy más szempontból megvilágítva ugyanazt. De tény az is, hogy e szabályozókkal egy rendkívül jól szervezett és hatékony könyvtárügy működik. A rendelkezések többsége pedig nem az igazgatási hatóságoktól hanem a könyvtárosok egyesületének szekcióitól, a könyvtárak mellett működő társadalmi szervezetektől és a könyvtárak hálózati központjaitól származik: könyvtárosok készítik őket. Valószínűleg ezért gyakorlatiak s ezáltal hatékonyak.

MARÓT MIKLÓS

EUROPEAN USER SERIES

**User Education**

Aslib

EUSIDIC

User education. Towards a better use of information resources. Proceedings of the Eusidic conference, Graz, 1st–3rd December, 1976. Eusidic and ASLIB, 1977. 139 p.

### Használók oktatása – az információforrások jobb felhasználása felé

A hetvenes években a friss információ, a számítógépes adatbázisok használata – elsősorban a kutató-fejlesztő tevékenységhez kapcsolódva – komoly gazdasági tényezővé vált. A működő adatbázisok több mint egyharmada on-line üzemmódu, és ez az arány – az ember és gép közötti közvetlen párbeszéd esélye – egyre nő.

Ez a tendencia hívta életre az Eusidic (European Association of Scientific Information Dissemination Centres = Európai Tudományos Információterjesztő Központok Szövetsége) konferenciáját, ahol 18 ország 109 szakembere folytatott eszmecserét az on-line rendszerek felhasználóinak képzéséről.

Az oktatás tartalmának, módszereinek, eszköztárának és szervezeti kereteinek meghatározásához előzetesen a használói csoportokat és ezek sajátos igényeit kell tisztázni. Beszélhetünk például az adatbázisok jövődől, potenciális és tényleges használóiról, illetve a szakemberek azon köréről, amely elzárkózik a korszerű információs szolgáltatások igénybevétele elől.

Az első szekció hozzászólásai a jövődől használókról, azaz az egyetemi hallgatók könyvtári és információs képzéséről adtak számot. A fiatal szakembereknek már az egyetemen meg kell oldaniuk olyan feladatokat, amelyekhez nagy mennyiségű új információra van szükségük. Később, az iparban vagy kutatási programok kapcsán még jelentősebb szerepet kap az önálló tájékozódás, információszerzés és -kiválasztás képessége. Egy részük maga is „publikáció-termelővé” válik, így helyes szokások kialakításával az információáramlás egész láncolata befolyásolható. A francia és svéd tapasztalatok szerint az információs képzésnek szervesen kell kapcsolódnia a tantervhez; biztosítani kell a megfelelő óraszámot és a tárgyi feltételeket (a terminál használatát nem lehet csak az iskolapad mellett elsajátítani!); a módszerek közül a kiscsoportos és egyéni műhelymunka a leghatékonyabb. A gyors és gazdaságos információkeresés fontosságának belátása, a jövődől szakemberek beállítóadásának és motivációjának formálása ugyanakkor csak a szaktárgyakhoz való funkcionális és tartalmi kapcsolódás révén lehetséges. A bibliográfiai és informatikai ismeretek és készségek oktatását a valós információszükségletet teremtő szakmai

problémák megoldásához – pl. szakdolgozat, pályamunka készítéséhez – kell kapcsolni. Kétségtelen, hogy a jövőző felhasználóknak olyan ismeretekre és készségekre van szükségük, amelyek legalább az adott szakterület információforrásaira, „tudományos kommunikációs csatornáira” kiterjednek, és alapot adnak arra, hogy a pályafutásuk során kialakuló új rendszereket átlássák és használni, értékelni tudják.

Ezt az általánosabb jellegű, alapismereteket és -készségeket adó tevékenységet nevezi *M. A. Williams* oktatásnak. Az adatbázisok működtetői, fenntartói, szakmai és társadalmi szervezetek, vállalatok a potenciális és tényleges használókkal kerülnek kapcsolatba, a marketing és a képzés révén. A marketing magában foglalja az információ iránti igények és szükségletek felmérését, azon csoportok felkutatását, amelyekben ezek az igények felmerülnek, tájékoztatásukat, alkalmanként a potenciális használók beállítódásának megváltoztatását, a szolgáltatások propagálását stb. A képzés az egy meghatározott adatbázisra vonatkozó ismeretek átadását és a használatukban való jártasság kialakítását jelenti.

A harmadik és negyedik szekció foglalkozott az egyes adatbázisok használatának oktatásával általában és Skandináviában. Az amerikai BIOSIS (Biosciences Information Service = Biológiai Tájékoztatási Szolgálat) 1926 óta folytat ilyen tevékenységet. Jól megfigyelhető, hogy a szolgáltatások bővülésével párhuzamosan (1. szakasz: Biological Abstracts. 2. sz.: BA + index, lyukkártya. 3. sz.: BIOSIS, számítógépes információkereső rendszer) bővült az oktatandók köre (1. sz. vég-felhasználók. 2. sz. + könyvtárosok. 3. sz. + diákok, információs szakemberek, menedzserek, információügynökök), gazdagodott a felhasznált eszközök választéka, és a módszerek eltolódtak az aktivitás irányába. A francia kezdeményezés bizonyítja, hogy a rendszer hatékonyságát növeli, ha a használók képzése megelőzi az on-line üzemmódra való áttérést. A szakemberek így előzetesen felmérhetik a számítógépes dokumentációban rejlő lehetőségeket, és megtanulják saját keresőprofiljukat karbantartani. A norvég IDE (Information, documentation, evaluation = Információ, dokumentáció, értékelés) szolgálat inkább marketing tevékenységet folytat. Céljuk új használók megnyerése, és a különböző intézmények motiválása arra, hogy információigényüket a nagy rendszerekhez való on-line kapcsolódás révén elégsítsék ki. Természetes, hogy a „megnyert” felhasználókat bevezeti a keresési technikákba, konzulensekkel áll rendelkezésükre, és szolgáltatja a keresés eredményeként igényelt dokumentumokat.

A felhasználók valamennyi csoportjának oktatását elősegítik azok az eszközök, amelyekről a második szekcióban esett szó. A módszerek egyre inkább az öntevékenységre alapoznak, ezért a felhasznált eszközök között is túlsúlyban vannak azok, amelyek lehetővé teszik, hogy a szakemberek a könyvtáros segítsége nélkül ismerkedhessenek meg a visszakereső rendszer használatával. A legkézenfekvőbb eszköz maga a számítógép, ami tartalmazhat olyan oktatóprogramokat, amelyeket minimális ismeretek birtokában elvégezhet a használó. Hasonló segítséget nyújthatnak a kézikönyvek, hangosított diasorozatok, oktatócsomagok stb.

Külön problémát jelentenek az adatbázisok „nem-használói”. *G. Lea* izgalmas előadásában négy okot sorakoztat fel. Az adatbázisok használatát mellőzhetik, mert:

1. annak tartalma nem megfelelő,

2. a nagy földrajzi távolság miatt on-line kapcsolat megteremtése nem oldható meg,

3. vannak, akik nem tudnak az on-line rendszerek létezéséről,

4. vannak, akik nem tartják fontosnak az on-line rendszerek kipróbálását.

Az igazi gondot ez utóbbiak okozzák. Mivel az emberi tudás és az információk mennyisége gyors ütemben növekszik, azok, akik elzárkóznak a korszerű információs szolgáltatások használatától, a toffleri „jövő-sokk” áldozataivá válnak. A döntési kényszer és az állandó érzékszervi és kognitív túlterheltség különböző védekező magatartásokat alakíthat ki. A „tagadók” igyekeznek a valóság kellemetlen tényei és az új információk felett elsiklani; a specialisták érzéketlenek maradnak a tágabb környezetükben végbemenő jelentős változások iránt; a „kerékkötők” a korábban sikeres, de már elavult módszereket veszik át; a „túlegyszerűsítők” minden új ötletnek egyforma jelentőséget tulajdonítanak, így menekülnek a komplex problémákkal való szembenézés elől. Mit tehet az informátor? Elsősorban arra kell törekednie, hogy az adatbázis tartalmilag teljes legyen, és hogy a vizsgakeresés során ne vesszen el információ az adatbázis strukturális hibái miatt. Ezzel egyidejűleg többszintű, a jövődől felhasználók igényeihez és előképzettségéhez igazodó oktatási és marketing tevékenységet kell folytatnia.

Az adatbázisok vég-felhasználói (kutatók, oktatók, mérnökök stb.) számára kielégítő felkészülést nyújthatnak a néhány napos-hetes tanfolyamok, prospektusok, segédkönyvek. Az adatbázisok „professzionista” használói: a keresést végző közvetítők, adatfeldolgozók, rendszerszervezők, menedzserek azonban jóval kiterjedtebb és mélyebb ismereteket és készségeket igényelnek. Az ő képzésük nem oldható meg az iskolarendszeren kívül. Az ötödik szekcióban vázolták fel az információs szakemberek képzésének rendszerét Ausztriában, Spanyolországban és hazánkban (*Schiff Ervin* előadása).

A helyzetképet és a kívánatos fejlődési irányvonalat talán *M. A. Williams* szavai jellemzik a legpontosabban: „A továbbképzési formákra az új területeken mindig csak addig volt szükség, amíg az oktatói közösség magára nem vállalta ezért a felelősséget... Az automatizált információs rendszerek többé már nem számítanak újdonságnak vagy kísérletnek. Legfőbb ideje, hogy az iskolák, amelyek információs szakembereink képzését végzik, teljesen magukévá tegyék az új technológiát, és úgy képezzék a hallgatókat, hogy az automatizált információfeldolgozással foglalkozó intézmények minden szinten azonnal hasznukat vehessék. A tények kihívóak. Ki veszi fel a kesztyűt?”

ORBÁN ÉVA

## RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AGROINFORM	Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja
AIR	Automatizált Információs Rendszer (MISZON)
ALA	American Library Association
ASLIB	Association of Special Libraries and Information Bureaux – Szakkönyvtárak és Tájékoztató Irodák Szövetsége (Nagy-Britannia)
BABILON	Bibliográfiai Adatbázis és Információ Lekérdezés On-line (KSH Nemzetközi Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központ – SZÁMOK)
BIBDOSZ	Bibliográfiai Dokumentációs Számítógépes Tájékoztatási Rendszer (Országos Vezetőképző Központ – OVK)
BIOSIS	Biosciences Information Service – Biológiai Tájékoztatási Szolgálat (USA)
BLAISE	British Library Automated Information System
BRS	Bibliographical Retrieval Service – Bibliográfiai Visszakereső Szolgálat (USA)
COM	Computer Output Microfilm
DBS	Data Base Selector – adatbázis szelektor
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
ERIC	Educational Resources Information Center – Oktatási Források Tájékoztatási Központja (USA)
ETO	Egyetem-es Tizedes Osztályozás
EUSIDIC	European Association of Scientific Information Dissemination Centres – Európai Tudományos Információterjesztő Központok Szövetsége
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
IDE	Information, Documentation, Evaluation – Információ, Dokumentáció, Értékelés – marketing tevékenységet folytató norvég szolgálat
INION	Institut naučnoj informacii po obscsesztvennum naukam – a Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete
ISBN	International Standard Book Number – nemzetközi szabványos azonosító könyvszám

KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KLTEKK	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára
KM	Kulturális Minisztérium (1980 júliusig)
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KWIC	Keyword in context – kulcsszavak szöveggörnyezetben
LA	Library Association (Nagy-Britannia)
LASER	London and South Eastern Library Region – a londoni és dél-keleti könyvtári régió központi katalógusa
LIS	Lockheed Information System
MARC	Machine Readable Cataloguing – géppel olvasható katalogizálás –, a Library of Congress mágnesszalagos rendszere (USA)
MISZON	Mezsdunarodnaja informacionnaja szisztema po obscsesztvennum naukam – Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer
MKKEKK	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
MM	Művelődési Minisztérium (1980 júliustól)
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
NPI	Népművelési Propaganda Iroda
NTMIR	Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer
OCLC	Ohio College Library Center (USA)
OGYK	Országgyűlési Könyvtár
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
OVK	Országos Vezetőképző Központ
RZS	Referativnűj Zsurnal (SZU)
SCI	Science Citation Index
SDC	System Development Corporation – Rendszerfejlesztési Testület (USA) – adatfeldolgozó rendszereket feldolgozó és fejlesztő vállalat
SDI	Selective Dissemination of Information – Szelektív Információterjesztés (SZIT)
SSCI	Social Sciences Citation Index – a társadalomtudományi hivatkozások indexe (USA)
SZÁMOK	Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központ
SZUTA	A Szovjetunió Tudományos Akadémiája
UBC	Universal Bibliographic Control – Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel

## CONTENTS

### KATSÁNYI SÁNDOR

**FROM RESEARCH TO PRACTICE.** Marginalia to the results of the library research programmes 1976-1980.—The study assesses the library theoretical works carried out from 1976 to 1980, from the standpoint to what extent did they contribute to the development of librarianship. Dividing the research tasks into subject fields it examines in which field an appropriate theoretical work was performed, where it lagged behind the plans or the demands of practice and, according to all these, which research tasks are expected from Hungarian librarianship. The second part of the study examines the library theoretical works according to the division of their literary form and level. The proportion of part-researches and relationships, the proportion of original researches and results from abroad are assessed. The study makes proposals for the publishing of fundamental library reference book series and for the solving of some organizational problems concerning the library research work.

5— 14.p.

### GYÓRI Erzsébet

**EXTENSION TRAINING OF LIBRARIANS.**—The author summarizes and analyses, going back to the last ten years, the varied forms of extension training (lectures, courses, study tours in Hungary and abroad, itinerary conferences, learning of languages, thesis for doctor's degree, researches completed by a publication, preparation for the complementary state examination, etc.). The different training institutions are presented (central extension training, extension training in special libraries, public library networks, school libraries, in the organization of the Association of Hungarian Librarians). It draws attention to the deficiencies (e.g. complete want of the teachers' organized extension training). It also touches on the solving of the fundamental problems in future training which has to be carried out together with the developing of extension training to a uniform system. Finally, it proposes a model for extension training.

15— 22.p.

**KOVÁCS Ilona**

**ON-LINE CATALOGUES, ON-LINE CATALOGUING.**—The article treats the catalogue types produced automatically from the bibliographical data banks. The advantages and disadvantages of each catalogue form (card, COM, printed, on-line) are analysed. The significance of the on-line technology is stressed not only in information retrieval but also in the input of cataloguing data. Attention is drawn to the advantages of the flexible work organization based on an on-line technology, referring to OCLC and BLAISE examples.

23– 27.p.

**HEGEDŰS Péter**

**BIBLIOGRAPHICAL DATA BASES IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES.** Recent developments and trends.—Nowadays, one of the most up-to-date forms of library information services is the information offered on the basis of on-line bibliographical data banks. The article deals with the history, composition, costs and development of data banks, with special regard to the social scientific data bases used in the USA. Characteristics of relationship between the attendants and users of bibliographical data basis is outlined and referred to the experiences connected with utilization. Hungarian position is summarized in short and laid down that the use of mechanical data basis in social scientific information is still at an early stage. The increase and co-ordination of efforts connected with this are necessary taking into account the possibilities of an international cooperation.

28– 36.p.

**CSÚRY István**

**A LETTER ADDRESSED TO THE SPECIALIZED OFFICIALS.**—The director of the Library of the Kossuth Lajos University turns to his specialized officials. Starting from the Marxist conceptions on the division of labour, through the one-dimensional person of Marcuse, he reflects on some timely problems of library work organization serving the socialist human reintegration. He draws the attention to and warns against such distortion of institutional sociology as diploma fetishism instead of individual values, the development of privacy in the relationship among colleagues, flattery, intriguing and other methods of careerists, the cult of pretences overshadowing the good cause. He writes about the difficulties, the problems of research level, independence and responsibility. His model is the universally specialized official. He deals with the new trend aiming at the employment of subject scientific specialists on a research level.

37– 46.p.

## O u t l o o k

### VINOGRADOV, V. A.

THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL INFORMATION SYSTEM FOR SOCIAL SCIENCES (MISZON).—*Summary* on the basis of the lecture entitled *Razvitie mezhdunarodnoj informacionnoj sistemy po obscestvennym naukam* (Prague, 1980. conference of social scientific vice-presidents in the academies of social countries). 49— 51.p.

### LINE, M. B.

THE PSYCHOPATHOLOGY OF UNECONOMICS.—*Summary* of the article published in *Library Trends*, 1979. Summer. 107—119.p. 52— 54.p.

BUILDING AND EQUIPMENT OF SOVIET LIBRARIES.—Round Table talk in the editorial office of *Bibliotekar'* (Moscow).—*Summary* of the article "Kontury biblioteki buduscego" published in *Bibliotekar'*. 1980. 4.no. 50—53.p. 55— 57.p.

PUBLIC LIBRARY POLICY IN INDONESIA.—*Report* (Soekarmann given on the international seminar (Lund, 1979) dealing with library policy of developing countries. 58.p.

## R e v i e w s

*Libraries in society—a reader*. Ed.: GERARD, D. London, Clive Bingley, 1978. 163 p. (Rev.: KOZMA László) 59— 61.p.

*A librarian's handbook*. Comp. TAYLOR, L. J. London. The Library Association. 1.vol. 1976. 882 p. 2.vol. 1980. 1180 p. (Rev.: MARÓT Miklós) 62— 63.p.

*User education. Towards a better use of information resources. Proceedings of the Eusidic conference, Graz, 1st-3rd December, 1976. Eusidic and ASLIB 1977*. 139 p. (Rev.: ORBÁN Éva) 64— 66.p.

## INHALT

### **KATSÁNYI Sándor**

VON DER FORSCHUNG BIS ZUR PRAXIS. Randbemerkungen zu den Ergebnissen des Forschungsprogramms über das Bibliothekswesen in den Jahren 1976–1980. – Die Abhandlung bewertet die bibliothekstheoretischen Arbeiten, durchgeführt von 1976 bis 1980, auf dem Gebiete des ungarischen Bibliothekswesens, usw. von jenem Standpunkt aus betrachtend, wieviel dieselbe zur Entwicklung des Bibliothekswesens beigetragen haben. Die Abhandlung untersucht die Forschungsaufgaben nach Themenkreisen geteilt, um festzustellen auf welchen Gebieten die theoretische Arbeit geeignet war und wo dieselbe hinter den Plänen bzw. den Ansprüchen der Praxis zurückblieb und welche Forschungsaufgaben nach alldem in der Zukunft dem ungarischen Bibliothekswesen bevorstehen. Der zweite Teil des Artikels untersucht die bibliothekstheoretischen Arbeiten, der Aufteilung und dem Niveau ihrer Gattungen gemäss. Die Proportion der Teilforschungen und der Zusammenhänge wird bewertet, wie auch das Verhältnis der Übernahme originaler Forschungen und ausländischer Ergebnisse. Die Veröffentlichung einer Serie, die grundlegenden bibliothekarischen Referenzbücher umfassend, und die Lösung einiger organisatorischen Probleme der bibliothekarischen Forschungsarbeit, werden vorgeschlagen.

5– 14.p.

### **GYÓRI Erzsébet**

ÜBER DIE FORTBILDUNG DER BIBLIOTHEKARE. – Die Autorin fasst zusammen und analysiert, zurückblickend auf die letzten 10 Jahre, die sehr abwechslungsreichen Formen der Fortbildung (Vorträge, Kurse, ausländische und inländische Studienreisen, Landeskongresse, Sprachstudium, Doktorarbeiten, mit Veröffentlichung schliessende Forschungen, Vorbereitung zum zusätzlichen Staatsexamen usw. Verschiedene Bildungsinstitutionen werden dargestellt (zentrale Fortbildung, Fortbildung in Fachbibliotheken, allgemeinen öffentlichen Bibliotheksnetzen, in Schulbibliotheken, in der Organisation des Vereines Ungarischer Bibliothekare). Aufmerksamkeit wird auf die Mangelhaftigkeiten gelenkt (zB. das vollkommene Fehlen einer organisierten Fortbildung des Lehrers) und auch darauf, dass in der Zukunft zur gleichen Zeit mit der Lösung von

Grundproblemen in der Bildung, die Fortbildung ebenfalls zu einem einheitlichen System entwickelt werden muss. Zuletzt wird ein Fortbildungsmodell vorgeschlagen.

15– 22.p.

### **KOVÁCS Ilona**

**ON-LINE KATALOGE, ON-LINE KATALOGISIERUNG.** – Der Artikel behandelt die Katalogarten, automatisch hergestellt aufgrund der bibliographischen Datenbanken. Die Vor- und Nachteile der einzelnen Katalogformen (Karten, COM, gedruckte, on-line) werden analysiert. Die Bedeutung der on-line Technik ist nicht nur in der Informationsrecherche betont, sondern auch in der Eingabe der Katalogisierungsdaten. Die Aufmerksamkeit wird auf die an die on-line Technik basierende elastische Arbeitsorganisation gelenkt, mit Bezugnahme auf die OCLC und BLAISE Beispiele.

23– 27.p.

### **HEGEDŰS Péter**

**BIBLIOGRAPHISCHE DATENBANKEN AUF DEM GEBIETE DER SOZIALWISSENSCHAFTEN.** Neue Entwicklungen und Tendenzen. – Der Artikel befasst sich mit einer der modernsten Formen des bibliothekarischen Informationsdienstes, nämlich mit der Information geboten aufgrund der on-line bibliographischen Datenbanken. Desweiteren wird die Geschichte, Zusammensetzung, Kosten und Entwicklung der Datenbanken dargestellt, mit besonderer Hinsicht auf die in den Vereinigten Staaten gangbaren sozialwissenschaftlichen Datenbanken. Charakteristiken der Verbindung zwischen den Betreuern und Benützern der bibliographischen Datenbanken werden beschrieben, bzw. auf die Erfahrungen, verknüpft mit der Benützung, hingewiesen. Die ungarische Lage wird kurz zusammengefasst und festgestellt, dass in der sozialwissenschaftlichen Information die Benützung von mechanischen Datenbanken sich noch im Anfangsstadium befindet. Es ist notwendig die bisherigen Bemühungen und Koordinierung zu verstärken, die Möglichkeiten der internationalen Zusammenarbeit berücksichtigend.

28– 36.p.

### **CSŰRY István**

**EIN BRIEF AN DEN FACHREFERENTEN.** – Den Brief hat der Bibliotheksdirektor der Kossuth Lajos Wissenschaftlichen Universitätsbibliothek an den Fachreferenten gerichtet. Er geht von den marxistischen Ideen aus und, über den eindimensionalen Menschen, meditiert er über einige zeitgemässe Fragen der bibliothekarischen Arbeitsorganisation, welche der sozialistischen menschlichen Reintegration dient. Er lenkt die Aufmerksamkeit auf und warnt von solchen institutionssoziologischen Verzerrungen,

wie die effektiven Leistungen, der Diplomafetischismus, die an die Stelle der persönlichen Werte treten den Beziehungen der Mitarbeiter welche sich ins Private entwickeln, die Schmeichelei, Intrige und sonstige karrieristische Methoden, der Kultus der Vortäuschungen, die die Angelegenheit zurückdrängt. Die Probleme der Schwierigkeiten, des Forschungsniveaus, der Selbständigkeit, der Verantwortlichkeit werden besprochen. Der universelle Fachreferent ist sein Wunschbild.

37– 46.p.

### Ausblick

#### VINOGRADOV, V. A.

ENTWICKLUNG DES INTERNATIONALEN SOZIALWISSENSCHAFTLICHEN INFORMATIONSSYSTEMS (MISZON). — *Zusammenfassung* des Vortrages Razvitie mezdunarodnoj informacionnoj sistemy po obscestvennym naukam, gehalten anlässlich der Verhandlung akademischer sozialwissenschaftlicher Vizepräsidenten der sozialistischen Länder, Prag, 1980.

49– 51.p.

#### LINE, M. B.

PSYCHOPATHOLOGIE DER UNWIRTSCHAFTLICHKEIT. — *Zusammenfassung* des Artikels The psychopathology of uneconomics, veröffentlicht in Library Trends, 1979. Sommer, 107–119.S.

52– 54.p.

BAU- UND EINRICHTUNGSFRAGEN SOWJETISCHER BIBLIOTHEKEN. Konferenz am runden Tisch in der Redaktion der Zeitschrift Bibliotekar' (Moskau). *Zusammenfassung* aufgrund der Veröffentlichung Kontury biblioteki buduscego, veröffentlicht in Bibliotekar.: 1980. 4.No. 50–53.S.

55– 57.p.

KULTURELLE BIBLIOTHEKSPOLITIK IN INDONESIA. — *Berichterstattung* aufgrund einer Abhandlung des internationalen Seminars (Soekermann), welches sich mit der Bibliothekspolitik der Entwicklungsländer befasste (Lund. 1979).

58.p.

## Rezensionen

Libraries in society — a reader. *Bibliotheken in der Gesellschaft — der Leser*. Red. GERARD, D. London, Clive Bingley, 1978. 163 S. (Rez.: KOZMA László.)

59– 61.p.

A librarian's handbook. *Ein bibliothekarisches Handbuch*. Zugest. TAYLOR, L. J. London, The Library Association. 1.vol. 1976. 882 S. 2.vol. 1980. 1180 S. (Rez.: MARÓT Miklós)

62– 63.p.

User education. Towards a better use of information resources. *Bildung der Benutzer. Für die bessere Verwendung der Informationsquellen*. Proceedings of the Eusidic conference, Graz, 1st-3rd December, 1976. Eusidic and ASLIB, 1977. 139 S. (Rez.: ORBÁN Éva.)

64– 66.p.

## СОДЕРЖАНИЕ

**КАЧАНИ Шандор**

**ОТ ИССЛЕДОВАНИЯ ДО ПРАКТИКИ.** Заметки к результатам программы исследований по библиотечному делу за 1976/80 гг. — Статья оценивает теоретические работы, проведенные между 1976—1980 гг. в венгерском библиотечном деле, с той точки зрения, как они содействовали развитию библиотечного дела. Разделяя задачи исследования по темам она изучает, на какой области теоретическая работа была удовлетворяющей, где она отстала от планов и потребностей практики, и на основе этого каковы задачи исследования в будущем предстают перед венгерским библиотечным делом. Вторая часть статьи рассматривает теоретические труды по их жанру и уровню. Оценивает пропорцию частичных исследований и зависимостей, пропорцию оригинальных исследований и заимствования зарубежных результатов, предлагает серии основных библиотечных справочников, а также решение некоторых организационных проблем библиотечных исследований.

стр. 5— 14.

**ДЕРИ Эржебет**

**О ПОВЫШЕНИИ КВАЛИФИКАЦИИ БИБЛИОТЕКАРЕЙ.** — Автор, оглядываясь на 10 годов, подытоживает и анализирует различные формы повышения квалификации (лекции, учебные курсы, зарубежные и внутренние командировки, совещания, изучение какого-л. языка, приобретение докторской степени, заканчивающиеся с публикациями исследования, подготовка к госэкзамену, и тд.); показывает разные образовательные институты (центральная переподготовка, повышение квалификации в специальных библиотеках, сетях массовых библиотек, школьных библиотеках, в организации Общества венгерских библиотекарей); обращает внимание на недостатки (напр. полное отсутствие организованного повышения квалификации преподавателей), и на то, что одновременно с решением основных проблем подготовки библиотекарей в будущем необходимо создать единую систему повышения квалификации; и в заключение она предлагает модель повышения квалификации.

стр. 15— 22.

**КОВАЧ Илона****КАТАЛОГИ ТИПА ON-LINE, КАТАЛОГИЗАЦИЯ В РЕЖИМЕ ON-LINE.**

— В статье занимается видами каталогов, составленных автоматически из баз библиографических данных. Анализируются выгоды и недостатки отдельных форм каталогов (каталог-картотека, СОМ, печатный каталог, on-line). Подчеркивается значение техники on-line не только в поиске информации, но и во вводе каталогизационных данных. Обращается внимание на гибкую организацию труда, основанную на технике on-line, при этом показывается пример OCLC и BLAISE.

стр. 23— 27.

**ХЕГЕДЮШ Петер****БАЗЫ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ДАННЫХ НА ОБЛАСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ**

**НАУК.** Новейшие достижения и направления. — В настоящее время одной из самых современных форм библиотечного информационного обслуживания является информация на основе базы библиографических данных в режиме on-line. В статье занимается историей, составом, стоимостью и развитием баз данных, с особым вниманием на базы данных по общественным наукам, используемые в США. Характеризуется связь между составителями и пользователями баз библиографических данных, и показывается опыт использования. Кратко излагается отечественное положение, и устанавливается, что использование автоматизированных баз данных в информации по общественным наукам находится еще в начальном этапе. Необходимо в связи с этим повышать и координировать усилия, принимая во внимание и возможности международного сотрудничества.

стр. 28— 36.

**ЧЮРИ Иштван**

**ПИСЬМО К РЕФЕРЕНТАМ ПО ОТРАСЛИ.** — Необыкновенный в библиотечной литературе жанр публикации — это письмо директора библиотеки Университета им. Кошцута Лайоша к референтам библиотеки. Исходя из марксистских принципов распределения труда — через одномерного человека Маркуза — он размышляет о некоторых актуальных вопросах организации библиотечного труда, служащей для социалистической человеческой реинтеграции. Он обращает внимание и предостерегает от таких социологических деформаций, как фетишизация диплома вместо действительных результатов и личных ценностей, приватизация коллегиальных отношений, лесть, интрига и другие карьеристские методы, культ видимости, оттесняющий дело на второй план. Он говорит о трудностях, о вопросах исследовательского уровня, самостоятельности, ответственности. Его идеал — это универсальный референт по отрасли. Он говорит

также о той новой волне, которая в качестве цели определяет прием научных специалистов, стоящих на уровне исследователей.

стр. 37— 46.

### Библиотечное дело за рубежом

**ВИНОГРАДОВ, В. А.**

**РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ (МИСОН).** — *Суммирование* на основе лекции автора под заглавием "Развитие международной информационной системы по общественным наукам" (Прага, 1980. — совещание заместителей председателя по общественным наукам академий наук социалистических стран.)

стр. 49— 51.

**ЛАЙН, М. Б.**

**ПСИХОПАТОЛОГИЯ НЕЭКОНОМИЧНОСТИ.** — *Суммирование* на основе статьи автора The psychopathology of uneconomics. (Library Trends. 1979. Summer. 107—119.p.)

стр. 52— 54.

**О ВОПРОСАХ СТРОИТЕЛЬСТВА И ОБОРУДОВАНИЯ СОВЕТСКИХ БИБЛИОТЕК.** Обсуждение за "круглым столом" в редакции журнала "Библиотекарь" (Москва). — *Суммирование* на основе статьи "Контуры библиотеки будущего" (Библиотекарь. 1980. 4.но. 50—53.p.)

стр. 55— 57.

**ПОЛИТИКА МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК В ИНДОНЕЗИИ.** — *Информация* на основе одной из лекций (Soekarman) международного семинара о библиотечной политике развивающихся стран (Лунд, 1979.)

стр. 58.

## Обзор

Libraries in society — a reader. *Библиотеки в обществе*. Ред.: GERARD, D. London, Clive Bingley, 1978. 163 p. (Рец.: КОЗМА Ласло.)

стр. 59– 61.

A librarian's handbook. *Справочник библиотекаря*. Сост. TAYLOR, L. J. London, The Library Association, 1.vol. 1976. 882 p.; 2.vol. 1980. 1180 p. (Рец.: МАРОТ Миклош.)

стр. 62– 63.

User education. Towards a better use of information resources. *Образование пользователей. К лучшему использованию информационных ресурсов*. Proceedings of the Eusidic conference, Graz, 1st-3rd December, 1976. Eusidic and Aslib, 1977. 139 p. (Рец.: ОРБАН Ева.)

стр. 64– 66.

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)

UDT 199 p. (1991) (1991) (1991)



Ára: 24, -- Ft